



T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DIŞ TİCARET AÇIĞI, DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARASINDAKİ
İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

İSMAİL GENÇER ŞENTÜRK

Tez Danışmanı

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ BURCU YILMAZ ŞAHİN

GİRESUN 2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi İsmail Gençer ŞENTÜRK' ün DIŞ TİCARET AÇIĞI, DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ başlıklı tezini incelemiş olup aday tarihinde, saat..... da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)		
Üye		
Üye		
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../201..

Doç. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik tezi olarak sunduğum “DIŞ TİCARET AÇIđI, DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŐKİ: TÜRKİYE ÖRNEğİ” adlı çalıŐmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűŐecek bir yardıma baŐvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gűŐsterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmıŐ olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/06/2019

İsmail Gençer ŞENTÜRK

ÖNSÖZ

Enflasyon kavramı iktisat literatüründe sıkça tartışılan konuların başında gelmekte olup enflasyon kavramı ile ilgili olarak iktisat literatüründe çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Enflasyonun nedenleri olarak ise literatürde temelde iki nedenden bahsedilmekte olup bunlar arz ve talep yönlü enflasyondur. Bilindiği gibi enflasyonun talep boyutu daha çok tüketicilerle alakalı iken arz boyutu ise ekonominin üretim boyutuyla alakalı olmakta ve üreticilerin maliyet artışlarını kapsamaktadır. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan OPEC petrol krizi ile birlikte dünyada petrol fiyatlarında meydana gelen artışla birlikte arz yönlü enflasyon olgusu belirmiş ve ülkeler buna yönelik çözüm arayışları içerisine girmiştir. Yaşanan bu kriz aslında enflasyon olgusunun sadece yurt içi ekonomik dinamiklerden değil de yurt dışı ekonomik gelişmelerden de etkilenebileceğini göstermektedir.

Türkiye de enflasyon konusunda ciddi tecrübeler yaşamış bir ülkedir. Özellikle hiperenflasyon yaşamış bir ülke olarak Türkiye, test etmiş olduğu bu olumsuz tecrübelerle 2001 yılından itibaren her ne kadar bu konuda başarı göstermeye başlasa da özellikle sn dönemlerde tekrar yüksek seyreden enflasyonla başa çıkamamaktadır. Ayrıca yine kronik bir sorun haline gelen cari açık ve bununla birleşen yüksek döviz kuru birlikte düşünüldüğünde tüm faktörler Türkiye'de enflasyon sorununun acaba dış ticaretle alakalı mıdır sorusunu akıllara getirmektedir. Bu nedenle iktisatçılar zaman enflasyon ve döviz kuru ya da enflasyon ve ithalat-ihracat ilişkisini zaman zaman araştırmaktadırlar.

Tez yazım süreci boyunca gerek yönlendirici etkisi ile gerekse de çalışmama sunmuş olduğu katkısı nedeniyle saygı değer hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Burcu YILMAZ ŞAHİN' e teşekkür ederim.

ÖZET

Enflasyonu etkileyen faktörlerin iyi bir şekilde belirlenmesi enflasyonla mücadele bakımında önem arz etmektedir. Enflasyonu etkileyen faktörlerden bir tanesi de dış ticaret işlemleridir. Öyle ki uygulanan dış ticaret politikaları ile birlikte sürekli olarak dış açık veren ve üretimi ara malı ithaline bağlı olan bir ülkede söz konusu dış ticaret açıkları önce döviz kurunu etkilemekte ve dolaylı olarak da enflasyon oranlarına etki edebilmektedir. Bu nedenle her ne kadar enflasyon yurt içi ekonomik faaliyetlerden kaynaklanan bir sorunmuş gibi gözüksün de aslında önemli bir ayağı da yurt dışı kaynaklıdır. Bu nedenle enflasyon nedenleri belirlenirken dış ekonomik ilişkiler de görmezden gelinmemelidir. Bu çalışmada 2003 - 2018 dönemlerine ait üç aylık veriler kullanılarak dış ticaret açığı, döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki vektör hata düzeltme modeli yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre dış ticaret açıkları ve döviz kuru Türkiye'de enflasyonu etkilemektedir. Ancak enflasyondan dış ticaret açıklarına ve döviz kuruna yönelik bir ilişki kurulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Döviz Kuru, Enflasyon, Granger Nedensellik Testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli

ABSTRACT

A good determination of the factors affecting inflation is important in the fight against inflation. One of the factors affecting inflation is foreign trade transactions. In such a country where foreign trade deficits and foreign trade deficits are continuously dependent on the importation of intermediate goods, these foreign trade gaps affect the exchange rate and indirectly affect inflation rates. For this reason, although inflation seems to be a problem arising from domestic economic activities, it is a matter of fact that it is also a source of foreign income. Therefore, external economic relations should not be ignored while determining the causes of inflation. In this study, the relationship between foreign trade deficit, exchange rate and inflation was analyzed by vector autoregression method by using quarterly data for 2003 - 2018 periods. The results obtained according to the foreign trade deficit and exchange rate in Turkey relationship has not been established, but also affect the inflation rate for the foreign trade deficit and inflation rates.

Key Words: International Trade, Exchange Rate, Inflation, Granger Causality Test, Vector Error Correction Model

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	IX
ŞEKİLLER/GRAFİKLER DİZİNİ	X
GİRİŞ	1
1.DIŞ TİCARET	3
1.1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ	3
1.1.1.Merkantilizm.....	3
1.1.2. Fیزیokratlar	5
1.1.3. Klasik Dış Ticaret Teorisi	7
1.1.4. Alternatif Dış Ticaret Teorileri	13
1.2.ÖDEMELER DENGESİ	21
1.2.1. Ödemeler Bilançosu.....	21
1.2.2. Ödemeler Bilançosu İşleyiş Şekli ve Ana Hesap Grupları	23
1.2.3. Ödemeler Bilançosunun Dengesiyle İlgili Kavramlar	25
1.2.4. Ödemeler Dengesinin İzlenmesi.....	27
2. DÖVİZ KURU	29
2.1. DÖVİZ KURU TANIMI	29
2.2. DÖVİZ KURU ÇEŞİTLERİ	31
2.3. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ	33
2.3.1. Sabit Döviz Kuru	33
2.3.2. Esnek Döviz Kuru.....	34

2.3.3- Karma Sistemler	35
2.4. DÖVİZ PİYASASININ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ	38
2.5. DÖVİZ PİYASASINDA ARZ VE TALEP	39
2.5.1. Döviz Talebi	40
2.5.2. Döviz Arzı.....	41
2.5.3. Döviz Piyasasında Denge	42
2.6. DIŞ TİCARET, SERMAYE HAREKETLERİ VE DÖVİZ KURU ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	45
2.7. DÖVİZ KURUNU DEĞİŞİMİNİ AÇIKLAYAN TEORİLER VE YAKLAŞIMLAR	48
2.7.1. Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı.....	49
2.7.2. Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı	49
2.7.3. Mundell Fleming Modeli Yaklaşımı.....	52
2.7.4. Parasalcı Yaklaşım.....	52
2.7.5. Portföy Dengesi Yaklaşımı	54
2.7.6. Faiz Haddi Paritesi Yaklaşımı	55
2.7.7. Döviz Kurlarının Aşırı Tepkisi Teorisi.....	57
2.7.8. Spekülatif Kabarcıklar Teorisi.....	58
3.ENFLASYON	59
3.1. ENFLASYON KAVRAMI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	59
3.1.1. Enflasyon Kavramı	59
3.1.2. Enflasyon Ölçüm Yöntemleri	60
3.2. ENFLASYON TÜRLERİ	61
3.2.1. Talep Enflasyonu	62
3.2.2. Maliyet Enflasyonu.....	64
3.3. ENFLASYON KONUSUNA TEORİK YAKLAŞIMLAR	67
3.3.1. Klasik Miktar Teorisi.....	67
3.3.2. Keynes Teorisi	69
3.3.3. Monetarist Yaklaşım.....	74
3.3.4. Yapısalcı Yaklaşımında Enflasyon	77
3.3.5. Yeni Klasik Yaklaşım.....	79
3.3.6.Yeni Keynesyen Sistem	81
3.3.7. Neo Klasik Sentez.....	83

3.3.8. Yeni NeoKlasik Sentez	84
3.4. DÖVİZ KURU VE ENFLASYON İLİŞKİSİ: GEÇİŞ ETKİSİ.....	85
3.5. CARİ DENGE VE ENFLASYON İLİŞKİSİ.....	86
4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	88
4.1. DIŞ TİCARET AÇIKLARI VE DÖVİZ KURU ARASINDAKİ İLİŞKİYİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR.....	88
4.2. DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARSINDAKİ İLİŞKİYİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR	90
5. YÖNTEM VE ANALİZ.....	95
5.1. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER	95
5.2. YÖNTEM.....	96
5.2.1. BİRİM KÖK TESTLERİ.....	97
5.2.2. EŞ BÜTÜNLEŞME VE HATA DÜZELTME MODELLERİ.....	99
5.3. BULGULAR	102
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	110
ÖZGEÇMİŞ.....	118

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey - Fuller (Genişletilmiş Dickey - Fuller Birim Kök Testi)
ARDL	: Auto Regressive Lag Boun Test (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi)
DEF	: Deflatör
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: International Money Fone (Uluslararası Para Fonu)
KPSS	: Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin Birim Kök Testi
MARS	: Multivariable Adaptive Regression Splines (Çok Değişkenli Uyarlanabilir Regresyon Eğrileri)
NARDL	: Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model
PP	: Phillips - Perron (Phillips - Perron Birim Kök Testi)
RCD	: Reel Cari Denge
RDK	: Reel Döviz Kuru
RM	: Reel Para Arzı
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi

ÜFE : Üretici Fiyat Endeksi

VAR : Vector Autoregression (Vektör Otoregresif)



TABLULAR DİZİNİ

- Tablo 1** : Mutlak Üstünlükler Teorisi
- Tablo 2** : Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi
- Tablo 3** : Değişken Tanımları
- Tablo 4** : ADF ve PP Birim Kök Sonuçları
- Tablo 5** : Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi
- Tablo 6** : Trace İstatistiğine Göre Eşbütünleşme Testi
- Tablo 7** : Max Eigen İstatistiğine Göre Eş Bütünleşme Testi
- Tablo 8** : Kısa Dönem Eşbütünleşme Sonuçları

ŞEKİLLER/GRAFİKLER DİZİNİ

- Grafik 1** : Döviz Talep Eğrisi
- Grafik 2** : Döviz Arz Eğrisi
- Grafik 3** : Döviz Piyasasında Denge
- Grafik 4** : Denge Döviz Kurunun Değişmesi
- Grafik 5** : Döviz Kurlarının Oluşumunda Dış Ticaret ve Sermaye Hareketlerinin Etkisi
- Grafik 6** : Talep Enflasyonu
- Grafik 7** : Arz Enflasyonu
- Grafik 8** : Fiyatlar Genel Seviyesinin Talep Etkisiyle Yükselişi
- Grafik 9** : Phillips Eğrisi Analizi
- Grafik 10** : Dinamik Toplam Arz Eğrisi ve Phillips Eğrisi
- Grafik 11** : Önceden Açıklanan Genişletici Politikanın Etkisi

GİRİŞ

1980'li yıllara kadar Türkiye dışı kapalı bir ekonomi modeli izlemiş dünya ile bağ kurmamıştır. Özellikle 1980'lerden itibaren dünyada liberalleşme hareketleri çerçevesinde artık dışı kapalı ekonomiler dışı açılmaya başlamış ve dünya ticareti gelişme göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren dışı ticarete uyguladığı gümrük vergisi gibi kısıtlayıcı düzenlemeleri kademeli olarak kaldırmaya başlamış ve dışı ticarete serbest piyasa ekonomisi modelini benimsemiştir.

Ancak Türkiye gibi sermaye açığı olan ülkelerin dışı açılması bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında ise cari açık sorunu, yerli paranın değerinin ne olacağı gibi sorunlar gelmektedir. Türkiye de dışı açılmayla birlikte hem cari açık sorunu hem de yerli paranın değer kaybetmesi sorunuyla baş başa kalmıştır. Her ne kadar Türkiye izlediği döviz kuru politikalarıyla yerli paranın değerini kimi zamanlar koruyabilmişse de özellikle 2010'dan sonra yerli paranın değerinde aşırı kayıplar meydana gelmiş ve bu durum da üretimi ithalata bağlı yurt içi üreticileri ve nihai olarak da tüketicileri enflasyonla mücadelede baş başa bırakmıştır.

Bilindiği gibi enflasyonun en temel nedeni talep fazlalığıdır. Türkiye'de uzun yıllardan bu yana söz konusu bu talep fazlalığının ağırlıklı kısmını ithalat yoluyla karşılamakta ancak bu durum bir yandan döviz kuru üzerinde baskı oluşturmaktayken bir yandan da döviz kurlarını etkilemesi nedeniyle dolaylı yoldan enflasyonu körüklemektedir.

Bu çalışmada dışı ticaret, döviz kuru ve enflasyona ilişki teorik temellerin aktarılması yoluyla dışı ticaret, döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki ampirik analiz ile incelenmeye çalışılmıştır. Analizde yer alan dönemler içerisinde cari denge, döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki iktisat teorileri ışığı altında doğrulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü çeşitli dış ticaret teorileri ile ödemeler dengesi bilançosu kavramları ve analizini kapsamaktadır.

İkinci bölümde döviz kuruna ilişkin kavramlara yer verilerek döviz kuru çeşitleri, çeşitli döviz kuru sistemleri ve döviz kurunun belirlenmesine yönelik teorik çerçeve sunulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise enflasyona ilişkin çeşitli tanımlamalar ve enflasyon türlerine değinilmiş, enflasyonun nedenleri ve enflasyon konusuna çeşitli iktisadi okulların yaklaşımı anlatılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde konuya ilişkin literatür araştırması yapıldıktan sonra beşinci bölümünde yapılan ampirik çalışmanın yöntemi hakkında bilgiler verilerek elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

1.DIŞ TİCARET

1.1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1.1.1.Merkantilizm

Amerika'da altın ve gümüş madenlerinin bulunmasıyla Avrupa'da 16. ve 18. yüzyıllar arasında etkili olan merkantilizm, korumacı bir dış ticaret politikasını savunan iktisadi görüştür. Merkantilistlere göre bir ülkenin zenginliğinin kaynağı değerli maden stoklarından oluşmaktadır. Buna göre eğer bir ülke dış ticarete fazla verirse diğer ülkelere nazaran daha zengin olacaktır. Bu yüzden ülkelerin dış ticaret politikası altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ülke içinde birikiminin artırılması olmalıdır (Çelik, 2012, s. 8-10).

Merkantilistler, bu iddiaların gerçekleştirilmesi için ise ihracat ağırlıklı bir dış ticaret politikasını savunmuşlardır. Onlara göre tarım ve sanayi sektörleri verimsiz, ticaret ise verimli bir sektördür. Yani ülke ticaret yoluyla daha doğrusu ihracat yolu ile mal satarak ülkeye bol miktarda değerli maden girişi sağlayabilir. Bu yüzden merkantilistler ihracatın özendirilmesi gerektiği üzerinde dururken değerli maden çıkışına neden olduğu için ise ithalatı caydırıcı politikalara ağırlık vermişlerdir (Ünsal E. , 2005, s. 5-6).

Merkantilistlere göre dış ticaret sıfır toplamı bir oyundur. Yani ülkeler arasındaki ticarete dış ticaret fazlası sağlayan tarafın kazancı, dış ticaret açığı veren tarafın kaybına eşit olmaktadır. Kazanç ve kayıp miktarları birbirine eşit olduğundan dünya ticaretinde aslında toplamda ne kazanç ne de kayıp söz konusu olmaktadır. Onlara göre dış ticaretten tüm ülkelerin kazançlı çıkması olanaklı değildir. Mutlaka

bir kazanan ve kaybeden olacaktır. Bu yüzden ülkeler arasında çıkarlar açısından bir uyum değil de çatışma mevcuttur (Ünsal E. , 2005, s. 5-6).

Merkantilizmin etkili olduğu dönemlerde ülkeler aşağıda sayılan tedbirleri alarak zenginliklerini artırmaya çalışmışlardır (Çelik, 2012, s. 10):

- İthalatı azaltmak için yüksek gümrük oranları yürürlüğe konulmuştur.
- Ülke içindeki sanayiciler tarafından üretimde kullanılabilecek hammaddelerin dışarıya satılması yasaklanmıştır.
- Nitelikli işgücü göçüne engel olunmuştur.
- Yurt dışındaki nitelikli işgücünün ise yurt içine gelmesi teşvik edilmiştir.
- Değerli madenlerin yabancılara satılmasına yasaklamalar getirilmiştir.

Özet olarak merkantilistler dünyada değerli madenlerin dolayısıyla da servetin sınırlı olduğunu ve bu yüzden de artırılmayacağını savunmaktaydılar. Bu yüzden dış ticaret yapan iki ülke arasında bir çatışma olduğunu ileri süren merkantilist düşünceye göre ticaret yapan iki ülkeden biri kazançlı ve biri de zararlı çıkacaktır. Bu yüzden merkantilist düşünce dış ticaret fazlası verilmesi adına devletin ekonomiye yoğun bir şekilde müdahalesini gerekli görmekteydiler (Çelik, 2012, s. 10).

Etkili olduğu dönemde çok çeşitli eleştirilere maruz kalan merkantilist düşüncenin uluslararası iktisat literatürüne katkısı ise aşağıdaki gibidir (Kazgan, 1974, s. 40-41):

- Merkantilistlerin geliştirdikleri en önemli analiz aracı bugün ödemeler bilançosu denilen ve o dönemde mal ticaretinin analizinde kullanılan dış ticaret bilançosudur.

- Ayrıca merkantilist düşüncede paranın miktar teorisinin temelini de görmek mümkündür. Jean Bodin o dönemde artan fiyatların kralın izlemiş olduğu politikalardan değil de ülkeye akan altın ve gümüş nedeniyle olduğunu söyleyerek bir anlamda klasik miktar teorisinin temellerini atmıştır.

Etkili olduğu dönem içinde uygulanan merkantilist politikalar nedeniyle fiyatlar genel düzeyinde büyük miktarda artışlar gerçekleşmiş, merkantilist politikalar Avrupa'da Burjuva sınıfının daha da güçlenmesine neden olmuştur. Gelişen teknoloji ile birlikte artık merkantilist sistemin sürdürülemeyeceği anlaşılmış ve dış ticarete serbestleşmenin gerekliliği ortaya konmuştur. Merkantilist görüş tarafından önemsiz olarak görünen tarım kesiminin aslında sanayi için gerekli olduğu anlaşılmış ve böylece merkantilist sistem terk edilmeye başlanmıştır (Hamitoğulları, 1986 s.72-74).

1.1.2. Fizyokratlar

Etkili olduğu dönemde en önemli geçim kaynağının tarım olmasına rağmen tarımı kısır sektör olarak nitelendiren Merkantilist politikalar neticesinde Burjuvazi Fransa'da önemli bir güç haline gelmiş, tarım sektörü ise bu dönemde hem ciddi daralmalar yaşamış hem de ağır vergi yükünü kaldıramaz olmuştur. Ayrıca Fransa'daki vergi gelirlerinin yetersiz oluşu, sarayın ve savaşların masrafları neticesinde Fransa'da devlet spekülâtorlere aşırı derecede borçlanmaktaydı ve bu borç yükü aslında çiftçinin üzerine yansıtılmaktaydı. Söz konusu bu borçlanmalar bir kısmı zenginleştirse de tarımla uğraşan köylü kesim bu zenginlikten pay alamıyordu. Ayrıca Merkantilist sistemin bir kalıntısı olan tüccar sınıfı da bu zenginlikten pay almaktaydı (Kazgan, 1974, s. 60-61).

İşte tüm şartlar altında 18. yy.'ın ikinci yarısında ön plana çıkan kısa süreli bir etki yaratan ancak öne sürdüğü düşüncelerle birlikte Klasik Ekol'ün temelini attığı öne sürülen fizyokrazi, tıp doktoru olan F. Quesnay öncülüğünde öne çıkan bir disiplin olarak iktisat literatüründeki yerini almıştır. Öne sürdüğü görüşlerle merkantilist sisteme ağır darbe vuran fizyokratlar merkantilistlerin savunduğu müdahaleci anlayış yerine ekonominin doğal düzen içinde işleyeceğini ve devletin buna müdahale etmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. (Çelik, 2012, s. 10-11).

Klasik dış ticaret teorilerinin anlaşılması açısından Fizyokrasi görüşünün öne sürmüş olduğu düşüncelerin bilinmesinde tarafımızca büyük önem bulunmaktadır. Zira Klasik Ekol'de de göreceğimiz görünmez el kavramının aslında ilk yansımaları Fizyokrasi' de mevcuttur.

Doktor F. Quesnay'ın öncüsü olduğu fizyokratların düşünce sistemi şu şekilde özetlenebilir (Talas, 1980, s. 26-29):

- Fizyokrat düşüncenin esası doğal düzene dayanmaktadır. Doğal düzen ise kaynağını Tanrı'dan alan ve insanların var olmaları için gereken bir kavramdır. Buna göre insanın ilk görevi doğal düzeni anlamak ikinci görevi ise doğal düzene uymaktır. Eğer bu sağlanırsa herkese en çok tatmini sağlayacak bir toplumdan bahsedilebilir. Bu halde insanların doğal düzene uymaları yeterlidir ve devletin gerek ekonomik yapıya gerekse de toplumsal düzene müdahalesi gereksizdir.

- Fizyokratlar tarımın dışındaki diğer sektörleri, sanayi, ticaret, devlet yönetimi gibi, verimsiz olarak görmüşlerdir. Fizyokratlara göre en verimli sektör, değer yaratan sektör tarımdır. Diğer sektörler fayda sağlayabilir ancak kesinlikle artı bir değer yaratmazlar.

- Fizyokrat Okulunun kurucularından bir olarak kabul edilen F. Quesnay Ekonomik Tablo adlı eserinde toplumun üç sınıftan oluştuğunu ve bu sınıfların; a) üretici sınıf olarak toprakta çalışanlar, b) toprak sahipleri ve soylular, c) tüccarlar, sanayiciler ve serbest meslek sahiplerinin oluşturduğu sınıf. Quesnay'e göre ekonomide ilk sınıf üretken olarak kabul edilirken diğer iki sınıf kısır sektör olarak kabul edilmektedir. Servet ise üretken kesim eliyle yaratılmakta ve servetin dolaşımı ise kanın tıpkı damarda dolaşımı gibi anlatılmaktadır.

- Fizyokratlara göre devletin temel görevleri ise mülkiyeti korumak, adaleti sağlamak, eğitim hizmeti vermek, bayındırlık işlerini görmek vb. dir. Fizyokrasi görüşüne göre toplumda her şey doğal düzenin varlığı nedeniyle kendiliğinden hallolmaktadır. Devlete düşen ise doğal düzene aykırı olmamak koşuluyla yasa koymak ve bir taraftan da kendini koyacağı yasalarla sınırlamaktır.

1.1.3. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Merkantilizme karşı bir görüş olarak ortaya çıkan ve büyük ölçüde fizyokratların görüşlerinden etkilenen Klasik İktisadi Ekol iktisadın bilimsel olarak ele alınışının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Temel olarak Fizyokratların görüşlerinden etkilenen Klasik Ekol'e göre devlet ekonomiye müdahale etmemelidir çünkü insanlar homo economicus' tur, yani ekonomide yer alan herkes kendi çıkarlarına göre hareket eder. Onlara göre iktisadi hayata düzen veren devlet müdahaleleri değil görünmez elin kendisidir. Görünmez el olarak adlandırılan fiyat mekanizması sayesinde iktisadi hayatta düzen kendiliğinden sağlanmaktadır. Ayrıca Klasik İktisadi Ekol'e göre Merkantilistlerin iddia ettiği gibi servet sabit değildir ve bu yüzden iki ülke arasındaki ticaret sıfır toplamı bir oyun olamaz. Ticaretten her ülke kazançlı çıkabilmektedir. Çünkü uzmanlaşma ve iş bölümü her ülkeye yarar sağlayacaktır (Ardıç & Yılmaz, 2008, s. 110).

Yukarıda temel prensipleri verilmiş olan Klasik İktisadi Ekol'ün dış ticarete ilişkin varsayımları ise aşağıdaki gibidir (Çelik, 2012, s. 12-13):

- Dünyada sadece iki ülke ve iki mal bulunmaktadır ve mallar standart yani homojendir. İki ülke de bu iki malı üretebilme kapasitesine sahiptir.
- Dış ticarete para kullanılmamaktadır. Yani ticarete takas usulü kullanılmaktadır. Dolayısıyla ekonomide enflasyon ve deflasyon gibi kavramlar bulunmamaktadır.
- Tüm piyasalarda tam rekabet şartları geçerlidir.
- Dış ticarete devlet müdahalesi yoktur. Yani dış ticarete kotalar, gümrük tarifeleri ve sınırlayıcı diğer işlemler gibi kısıtlamalar söz konusu değildir.
- Ekonomide üretim faktörü olarak sadece emek bulunmaktadır ve emek faktörü de homojendir. Ayrıca emek faktörü ülke içinde tam hareketliken ülkeler arasında tam hareketsizdir.
- Ekonomi tam istihdamda denge durumundadır. Yani tüm üretim faktörleri üretime koşulmuştur ve işsizlik gibi bir durum söz konusu değildir.

- Uluslararası ticarete ulaştırma giderleri bulunmamaktadır ve üretimde de sabit maliyet şartları geçerlidir.

- Dış ticaret bir ülkedeki gelir dağılımına herhangi bir etkide bulunmamaktadır.

1.1.3.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

A. Smith'in 1776 yılında yayınladığı *Wealth Of Nations* (Ulusların Zenginliği) adlı kitabında meşhur toplu iğne üretimi örneğinde iki tip ekonomiden bahsetmiştir. Bu ekonomilerden bir tanesi ihtiyaç duyduğu malları kendisi üretebilen yani diğer bir ifade ile otarşi olarak belirtilen ülke, diğeri ise uzmanlaşmanın ve iş bölümünün hakim olduğu modeldir. A. Smith söz konusu bu iki modelle birlikte otarşinin hakim olduğu modele nazaran uzmanlaşma ve iş bölümünün hakim olduğu modelde üretimin daha çok olacağını ve söz konusu bu fazla üretimin iş bölümüne katılan ülkeler arasında paylaşılmasıyla da uluslararası dış ticaretin pozitif toplamı bir oyun olduğunu savunmuştur. İşte A. Smith'in dış ticaretin pozitif toplamı bir oyun olduğu yönünde geliştirdiği teoriye mutlak üstünlükler teorisi adı verilmektedir (Ünsal E. , 2005, s. 7-8).

A. Smith, Merkantilist düşüncenin ileri sürdüğü dünya servetinin sabit olduğu yönündeki görüşüne karşı çıkmıştır. Ona göre dünya kaynakları sabit ancak servet sabit değildir. Uzmanlaşma ve iş bölümü sayesinde kaynakların etkin kullanımı yoluyla dünya serveti artırılabilir. Artan bu servet dış ticaret yapan her ülke tarafından bölüşülebilir. Yani dış ticaret yapan ülkeler arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Eğer ülkeler dış ticaret yapmaya yönelirse bundan her ülke kazançlı çıkacaktır. Görünmez el olarak nitelendirilen fiyat mekanizması sayesinde de uluslararası ticarete faydalar maksimize edilerek denge sağlanabilecektir. Bu yüzden devletlerin dış ticarete ve ekonomiye müdahale etmelerine gerek yoktur (Çelik, 2012, s. 14).

Mutlak üstünlükler teorisini aşağıdaki tablo yardımıyla da açıklayabiliriz:

Tablo 1: Mutlak Üstünlükler Teorisi

	Türkiye (Birim/Saat)	Almanya (Birim/Saat)
X	20	40
Y	50	30

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Almanya bir saatte 40 birim X üretebiliyorken Türkiye bir saatte 20 birim X üretebilmektedir. Yine tablodan Türkiye'nin bir saatte 50 birim Y ürettiği buna karşılık Almanya'nın ise bir saatte 30 birim Y ürettiği çıkarılmaktadır. İşte mutlak üstünlükler teorisine göre Türkiye Y üretiminde, Almanya ise X üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Buna göre her iki ülkede mutlak üstünlüğe sahip olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşır ve bunun ticaretini yaparsa hem toplam üretim artmış olacak hem de ülkeler bu ticareten kazançlı çıkacaktır.

1.1.3.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Yukarıda yer alan tabloda, örneğin Türkiye'nin hem X hem de Y üretiminde Almanya'ya karşı mutlak üstünlüğü bulunduğu düşünülürse bu durumda ticaret ne olacaktır? İşte mutlak üstünlükler teorisinin belki de en önemli sorusu bu olmaktaydı. Klasik iktisadi ekolün önemli temsilcilerinden David Ricardo, bir ülkenin diğer bir ülkeye göre tüm malların üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmasının dahi uluslararası ticarete engel teşkil etmeyeceğini karşılaştırmalı üstünlükler teorisini

geliştirerek göstermektedir. D. Ricardo bunu yaparken fırsat maliyeti¹ kavramından faydalanmaktadır.

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre eğer bir ülke ürettiği bir malı başka bir ülkeden daha düşük bir fırsat maliyetiyle üretiyorsa o ülke o malın üreminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır (Sloman, 2004, s. 390). Karşılaştırmalı üstünlükler teorisini aşağıdaki tablo yardımıyla açıklayacak olursak:

Tablo 2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

	Türkiye (Birim/Saat)	Almanya (Birim/Saat)
X	100	20
Y	50	40

Yukarıdaki tabloya göre bir saatte Türkiye 100 birim X veya 50 birim Y üretebilmektedir. Buna karşılık Almanya ise bir saat içinde 20 birim X 40 birim de Y üretimi gerçekleştirebilmektedir. Mutlak üstünlükler teorisine göre Türkiye her iki malın üretiminde de Almanya'ya kıyasla üstünlüğe sahiptir. Buna göre uluslararası ticaret durmalı ve Türkiye her iki malın üretimini de gerçekleştirirken Almanya bu iki malı da ithal etmelidir. Ancak böyle bir durum gerçek hayatta mümkün değilken teorik olarak da mantıklı gözükmemektedir. İşte D. Ricardo'nun geliştirmiş olduğu karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre Türkiye her ne kadar her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip olsa da ticaret devam edebilmektedir.

Yukarıdaki tablomuzu karşılaştırmalı üstünlükler teorisi kapsamında değerlendirirsek örneğin Türkiye bir saat içinde ya 100 birim X üretecek ya da 50 birim Y üretecektir. Yani bir saat içinde ya 100 birim X üretiminden vazgeçecek ya da 50 birim Y üretiminde vazgeçecektir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre Türkiye'nin bu noktada vereceği en rasyonel karar Y üretimi yerine X üretimini seçmektir, zira X üretiminde Y üretimine göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

¹ Fırsat maliyeti kavramı, bir malı elde etmenin maliyetini diğer malı elde etmekten vazgeçmeye bağlayan bir teori olup, söz konusu üretilen malın maliyetini vazgeçilmesi gereken mallar itibariyle ölçmektedir (Kazgan, 1974, s. 78).

Aynı şekilde Almanya'yı da değerlendirecek olursak, Almanya da bir saat içinde ya 20 birim X üretebilecek ya da 40 birim Y üretebilecektir. Yani Almanya'ya 20 birim X üretiminden ya da 40 birim Y üretiminden vazgeçmek zorundadır. Bu durumda Almanya'nın alabileceği en rasyonel karar X üretiminden vazgeçip Y üretimine devam etmek olacaktır, zira Almanya Y üretiminde X üretimine göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

İşte karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre bir ülke her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip olsa dahi ticaretin devam edebileceğine vurgu yaparak bir anlamda mutlak üstünlükler teorisinin açıklarını kapatmaktadır. Ancak her ne kadar D. Ricardo'nun geliştirmiş olduğu bu teori uluslararası ticaretin temelini oluştursa da bazı eksiklikleri nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler ise şu şekildedir (Ardıç & Yılmaz, 2008, s. 113):

- D. Ricardo teorisini oluştururken bir malın değerinin tek belirleyicisi olarak emeği görmüştür. Ancak gerçekte bir malın değerini belirleyen birçok etken bulunmaktadır. Örneğin sermaye, doğal kaynaklar, müteşebbis gibi.

- Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi talep unsurunu dikkate almayan arz yönlü bir teoridir.

- Ülkeler arasındaki üretim düzeyi farklılıklarının nedeni belirtilmemiştir. Örneğimizi ele alırsak Türkiye'nin X üretiminde karşılaştırmalı olarak üstün olduğu belirtilmiş ancak bu üstünlüğü oluşturan nedenlere değinilmemiştir.

- Ayrıca karşılaştırmalı üstünlükler teorisi zaman ve değişim faktörlerini de içermemektedir.

1.1.3.3. Faktör Donatım Teorisi (Heckscher-Ohlin Teorisi)

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre uluslararası emek verimliliğindeki farklılıklardan dolayı ülkeler arası maliyet farklılığı ortaya çıkmakta ve bu durum da uluslararası ticaretin sürdürülmesini sağlamaktaydı. Ancak ülkeler arasındaki emek

verimliliği farklılığını açıklamaması nedeniyle karşılaştırmalı üstünlükler teorisi bir takım eleştirilere maruz kalmıştır. İsveçli iktisatçı Eli Heckscher ve öğrencisi Bertil Ohlin klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin söz konusu bu eksikliğini gidermek üzere teoriyi yeniden ele alarak faktör donatım teorisini ortaya koymuşlardır (Seyidoğlu, 2003, s. 63).

Faktör donatım teorisinin dayandığı varsayımlar şu şekilde sıralanabilir (Çelik, 2012, s. 86):

- Ekonomide iki üretim faktörü mevcuttur, bunlar emek ve sermayedir.

- Model iki ölkeli bir modeldir ve ölkeler faktör bolluğu açısından birbirinden farklıdır. Örneğin bir ölkede emek faktörü bol miktarda mevcutken diğer ölkede sermaye faktörü bol miktarda bulunmaktadır.

- Model iki mallı bir modeldir ve mallar üretiminde kullanılan faktör yoğunluğu bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin bir mal emek yoğun olarak üretilirken diğer mal sermaye yoğun olarak üretilmektedir.

- Mallar her iki ölkede de aynı üretim fonksiyonuna sahiptir.

- Üretimde ölçeğe göre sabit verimler söz konusudur.

- Her iki ölkede de talep şartları birbirine benzer şekildedir.

Faktör donatım teorisinin ulaştığı sonuç ise bir ölkede nispeten bol olarak bulunan üretim faktörünün yoğun olarak üretiminde kullanıldığı malı ihraç, daha kıt olan üretim faktörünün üretiminde kullanıldığı malı ise ithal etmesi gerektiği yönündedir. Örneğin bir ölkede emek faktörü bol ise o ülke emek yoğun mal üretmeli ve bunu ihraç etmeli, sermaye yoğun malları ise ithal etmelidir (Ünsal E. , 2005, s. 162).

Her ne kadar teorinin matematiksel ve geometrik yöntemler yönünden tartışmalı sonuçları bulunmasa da iktisatçı Wasilly Leontief faktör donatım teorisinin ilk uygulamalı örneğini ABD ekonomisi üzerine yapmış ve ulaştığı sonuçlar bakımından teorinin, araştırma yapılan yıllar bakımından, ABD ekonomisi için tam ters sonuçlara ulaştığı görölmüştür. Leontief yaptığı çalışmada Amerikan ekonomisinin emek yoğun malları ihraç etmesi, sermaye yoğun malları ise ithal

etmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştı ancak gerçekte sonuç çok farklıydı zira ABD gibi teknolojiye diğer ülkelere nazaran oldukça ileride olan bir ülke olarak sermaye yoğun mal ihraç eden ve emek yoğun mal ithal eden bir konumundaydı. İşte bu çelişkiye iktisat literatüründe Leontief Paradoksu denilmektedir (Seyidoğlu, 2003, s. 75-78).

1.1.4. Alternatif Dış Ticaret Teorileri

Faktör donatım teorisinin Leontief Paradoksu ile tartışılmaya başlanmasından sonra dış ticareti açıklamak için iktisatçılar yeni teoriler geliştirmek üzere odaklanmışlardır. Çalışmanın bu kısmında alternatif dış ticaret teorileri üzerinde durulacaktır.

1.1.4.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Keasing ve Kenen yapmış oldukları çalışmalarda ülkeler arasındaki dış ticaretin söz konusu ülkelerdeki işgücünün niteliğindeki değişikliklerden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Buna göre işgücü niteliği düşük olan ülkeler emek yoğun malların üretiminde uzmanlaşırken işgücü niteliği daha yüksek olan ülkeler sermaye yoğun malların üretiminde uzmanlaşmaktadırlar. Böylece düşük nitelikli işgücüne sahip ülkeler emek yoğun malların ihracatına özendirilirken daha yüksek nitelikli işgücüne sahip ülkeler ise sermaye yoğun malların ihracatına özendirilmiş bulunmaktadır. Sonuç olarak nitelikli işgücü teorisi aslında faktör donatım teorisinin bir tekrarı gibi olmuş hatta iktisat literatüründe de neo faktör donatım teorisi diye adlandırılmıştır (Seyidoğlu, 2003, s. 81-82).

1.1.4.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Daha önce de değindiğimiz üzere faktör donatım teorisinde teknoloji veri olarak yani tüm ülkelerde sabit olarak kabul edilmekteydi. Bu yüzden teknolojinin dış ticaret üzerindeki etkisi yok sayılıyordu. Oysa M.U. Posner 1961 yılında geliştirdiği teknoloji açığı teorisiyle aslında gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında teknoloji farklılığının bulunduğunu ve bu farklılığın da ülkeler arası ticarete büyük ölçüde etki ettiğine değinmiştir. Buna göre gelişmiş ülkelerin teknoloji seviyesi az gelişmiş ülkelere nazaran daha ileri düzeyde olduğu için yeni malların üretiminde gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelere göre bir adım öndedirler. Gelişmiş ülkelerde bu ileri teknoloji sayesinde üretilen ilk etapta ülke içindeki talebe cevap verirken ikinci etapta oluşan arz fazlası nedeniyle dışarıya ihraç edilecektir. Söz konusu bu malı ithal eden az gelişmiş ülkeler ise gelişmiş ülkelerle rekabet edebilmek adına ya bu malı taklit ederler ya da teknolojiyi satın alarak bu malın üretimini gerçekleştirirler. Az gelişmiş ülkelerde emeğin ucuz ve araştırma geliştirme giderlerinin olmaması bu tip ülkelere bir maliyet avantajı sağlayacağından bir süre sonra bu yeni ürünün artık ithalatçısı konumuna düşeceklerdir. Bu durumda ise akıllara ilk olarak gelişmiş ülkelerin sonuçta dış ticaret açığı vermesi gelse de aslında gelişmiş ülkeler araştırma geliştirme faaliyetlerine sürekli önemli miktarlarda bütçe ayırdığı için teknolojilerini sürekli yenilemekte ve sürekli olarak yeni ürünler geliştirebilmektedirler. Bu durumda da aslında sürekli dış ticaret açığı veren gelişmiş ülkeler değil az gelişmiş olan ülkeler olmaktadır (Çelik, 2012, s. 112-114).

Posner'in bu teorisine Paul Krugman 1979 yılında yapmış olduğu çalışmalarla katkıda bulunmuş ve dinamik teknolojik açık modelini ortaya koymuştur. Bu model de Posner'in modeli gibi dış ticareti ülkeler arasındaki teknolojik farklılıklarla açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre en iyi üretim tekniklerini daha az bir zaman içerisinde gerçekleştiren ülke daha gelişmiş ülkeyken, daha uzun bir zaman içerisinde gerçekleştiren ülke ise daha az gelişmiş ülke olarak tanımlanmaktadır. İşte bu sınıflandırmaya dayalı bir ülkeler merdiveni kurulmakta ve bu merdivenin en üst basamağında daha fazla gelişmiş ülkeler yer almaktadır. Ayrıca söz konusu bu

teoride endüstrilerde yine aynı şekilde sınıflandırılmakta, üretim tekniklerindeki iyileşmenin daha hızlı olduğu endüstriler daha teknoloji yoğun endüstriler olarak nitelendirilmekteyken, bu hızın daha düşük olduğu endüstriler ise daha az teknolojik yoğun endüstriler olarak nitelendirilmektedir. Yine söz konusu merdiven bu şekilde sınıflandırılan endüstriler içinde söz geçerli olmaktadır. Yani daha fazla teknoloji yoğun endüstriler merdivenin en üst basamağında yer almakta, daha az teknoloji yoğun endüstriler ise merdivenin alt basamaklarında yer almaktadır. İşte tüm bu tanımlamalar çerçevesinde ülkeler basamağının en üst kısmında yer alan ülkeler teknolojik yoğun malların üretiminde diğer ülkelere kıyasla mukayeseli üstünlüğe sahip olmakta ve böylece dış ticaretin yapısı da hem ülkelerin hem de üretime konu malların teknolojik özellikleri tarafından belirlenmektedir (Ünsal E. , 2005, s. 212-214).

1.1.4.3. Ürün Dönemleri Teoremi

Teknoloji açığı hipotezinin geliştirilmiş bir versiyonu olan ve 1966 yılında Raymond Vernon tarafından ortaya atılan ürün dönemleri teorisine göre, kimi ülkeler mevcut malların üretiminde kimi ülkeler ise yeni malların üretiminde uzmanlaşmaktadır. Ancak bir mal yeni mal durumundan eski mal durumuna geçerken söz konusu bu malın üretim yer yani coğrafyası da değişmektedir. Ürün dönemleri hipotezine göre yeni bir mal ilk etapta ufak çapta yani sadece yurt içi piyasa talebini karşılama üzere üretilmektedir. Malı üreten firma bu malı üretebilecek teknolojiye sahip olduğundan söz konusu ürün üretimi sadece bu firmanın bulunduğu ülkede gerçekleştirilmektedir. İkinci aşamada ise üretime konu malın üretimi hızlandırılır artık sadece iç piyasada değil aynı zamanda malın ihracına yönelik üretim de söz konusudur. Ancak bu yeni teknoloji hala sadece üretici firmanın elindedir. Giderek üretim standartlaşmaya başlar ve artık üçüncü aşamada üretimi gerçekleştiren firma söz konusu teknolojinin lisansını vermeyi daha karlı bulur. Böylece üretim artık işgücünün dolayısıyla da üretim maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkelerde gerçekleştirilecektir. Artık firma araştırma geliştirme giderleri

yapmaktan da böylece vazgeçmiş olmaktadır. Üretimin daha düşük maliyetli ülkelere kaydırılmasıyla birlikte artık söz konusu malın yurt içinde üretimi azalmaya başlayacaktır ve teknolojiyi ithal eden ülkelerin ihracatları artmaya başlar. Söz konusu ürünün yenilikçi ülkenin ihracatındaki payı da git gide azalır ve öyle bir noktaya gelinir ki yenilikçi ülke artık bu ürünü ithal etmeye başlar. Teknolojinin tüm dünya ülkelerine yayılmasıyla birlikte üretime konu malın yenilikçi ülkede tamamen durması söz konusu olur ve böylece ürün tüm dönemlerini tamamlar. Artık yenilikçi ülke açısından sıra yeni teknolojileri keşfetmeye gelmiştir. Böylece yeniliklerin ortaya çıkması kesintisiz bir şekilde devam etmektedir (Seyidoğlu, 2003, s. 83-86).

1.1.4.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Heckscher-Ohlin Teorisine göre ülkeler arasındaki dış ticaretin belirleyicisi faktör donanımıdır. Yani teoriye göre sermayenin bol olduğu ülkeler sermaye yoğun malları ihraç ederken emek yoğun malları ithal etmekte, emeğin bol olduğu ülkeler ise emek yoğun mallar ihraç ederken sermaye yoğun malları ithal etmektedir. Ancak uygulamada farklı sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Örneğin 1995 yılında dünya sanayi ürün ticaretinin %61'i aynı faktör donanımına sahip ülkeler arasında gerçekleştirilmiştir. İşte söz konusu teorinin bu çelişkisini açıklamaya yönelik Staffan B Linder tarafından 1961 yılında tercihlerde benzerlik teorisi ortaya atılmıştır (Ünsal E. , 2005, s. 219-220).

Linder'e göre bir malın ihraç malı olabilmesinin ön koşulu yurt içi piyasada talebinin olmasıdır. Yani bir mal öncelikli olarak yurt içi piyasaya yönelik üretilmektedir. Çünkü üreticinin yurt dışı talebi tahmin etmesi ve buna yönelik bir üretim gerçekleştirmesi mümkün değildir. Yurt içindeki bu mala yönelik talebe ise temsili talep denilmektedir. Hiç bir mal başlangıçta ihracat için üretilmiyorken bir süre sonra iç talep doyum noktasına ulaştığında üretici artık dış pazarlara açılmak isteyecektir. Bu durumda üretici yurt içindeki talebe benzer nitelikleri barındıran yurt dışı pazarlara yönelecektir. Yani Linder'e göre hangi ülkeler arasında ticaret

yapılacağını belirleyen etken iç talep yapısıdır. Buna göre bir ülkenin ürettiği malı ihraç edebilmesi ancak kendi iç talebine benzer bir talep yapısına sahip olan ülke bulmasına bağlıdır. Bu durumda da Linder'in öne sürdüğü teoriye göre iç talebi belirleyen en önemli unsur gelir düzeyidir. Yani Linder'e göre aynı veya birbirine yakın düzeyde gelire sahip ülkeler arasında ticaret yapılabilir. Teoriye göre ise bu durum Linder'in ikinci grup olarak adlandırdığı sanayi mallarında geçerli olmaktadır. Yani yüksek teknoloji gerektiren ve görece daha pahalı olan bir malı üreten ülke bunu ancak yine yüksek gelir düzeyinin bulunduğu başka bir ülkeye ihraç edebilecektir (Çelik, 2012, s. 119-121).

1.1.4.5. Ölçek Ekonomileri Teoremi

Ağırlıklı olarak sermaye yoğun endüstrilerde ortaya çıkan ve bütün girdilerde meydana gelen artışa bağlı olarak ortalama maliyetlerin düştüğü ekonomilere ölçek ekonomileri denmektedir (Ertürk, 1996, s. 41). Daha önce değindiğimiz Heckscher - Ohlin modeli analizini yaparken sabit ölçek ekonomileri varsayımından hareket etmişlerdir. İşte bu yönüyle faktör donatım teorisi gerçek hayatın işleyişini tam olarak yansıtamamıştı. Çünkü gerçek hayatta örneğin üretimde kullanılan girdiler iki kat arttığında çıktı miktarı iki kat değil de daha yüksek miktarlarda da artabilmektedir. İşte bu şekilde ölçeğe göre artan getirinin söz konusu olduğu ekonomilere pozitif ölçek ekonomiler denilmektedir (Ünsal E. , 2005, s. 225).

Ölçek ekonomileri temelde içsel ve dışsal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hemen şunu belirtelim ki dışsal ölçek ekonomileri endüstrinin büyüklüğüne göre içsel ölçek ekonomileri ise firmanın büyüklüğüne göre ortaya çıkmaktadır (Karluk, 2003, s. 101). İçsel ve dışsal ölçek ekonomileri de yine kendi arasında pozitif/negatif içsel ölçek ekonomileri ve pozitif/negatif dışsal ölçek ekonomileri diye ikiye ayrılmaktadır. Bir endüstri büyüdükçe, söz konusu bu endüstride faaliyet gösteren firmaların ortalama maliyetleri azalıyorsa bu endüstride pozitif dışsal ölçek ekonominin varlığından söz edilebilmektedir. Temel olarak satın alınan yar işlenmiş

mamullerden sağlanan avantajlar, uzmanlaşmış işgücünün temininden sağlanan avantajlar, satın alınan hizmetlerden sağlanan avantajlar, alt yapı tesis ve hizmetlerden sağlanan avantajların bulunduğu durumlarda pozitif dışsal ölçek ekonomilerinden bahsedilebilmektedir. Negatif dışsal ölçek ekonomileri ise endüstri büyüdükçe artan firma sayısı nedeniyle firmaların birbirine vermiş oldukları zararlar neticesinde ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2012, s. 121-123).

Firmanın kendi üretim ölçeği arttığında üretim maliyetleri düşüyorsa bu durumda da içsel ölçek ekonomilerin varlığından söz edilebilmektedir. Üretim ölçeğindeki artışlar sonucunda firmaların sağlamış olduğu tasarrufların söz konusu olması halinde pozitif içsel ölçek ekonomileri ortaya çıkmaktadır. Pozitif içsel ölçek ekonomileri kendi arasında gerçek ekonomiler ve ihtiyari ekonomiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gerçek ekonomiler, satış veya pazarlama, yönetim avantajı ile taşıma ve depolama avantajları olduğunda söz konusu olmaktadır; ihtiyari ekonomiler, satın alınan hammadde fiyatlarında indirim sağlanması, düşük faizli kredi, ucuz reklam, düşük tarifeli taşıma imkanları gibi durumlarda görülmektedir (Çelik, 2012, s. 121-123).

Bir endüstride içsel ölçek ekonomileri geçerli olduğu duruda bundan ancak büyük firmalar yararlanabilecektir. Büyük firmalar içsel ölçek ekonomilerin varlığı sayesinde küçük ölçekli firmalara göre maliyet avantajı elde edecek ve bu durumda da satış fiyatı ve satış hacmini belirleme olanağına sahip olacaktır (Seyidoğlu, 2003, s. 87).

Dışsal ekonomilerin ise daha önce endüstri büyüklüğüne bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmiştik. Örneğin bir firmanın ortalama ve marjinal maliyetleri o firmanın üretimi arttıkça artmaktadır. Fakat diğer firmaların piyasaya girişi ile birlikte teknoloji ve bilgi paylaşımının olacağı varsayımı altında söz konusu firma işte bu bilgi ve teknolojiden bir süre sonra maliyetsiz bir şekilde yararlanacağı için ortalama ve marjinal maliyetleri düşmeye başlayacaktır. Yani özetle dışsal ekonomilerin varlığı durumunda endüstrideki üretim arttıkça firmanın ortalama maliyeti ve marjinal maliyeti düşmektedir. Endüstrideki firma sayısının artması maliyetleri düşürdüğü için ticaret de artma eğilimine girecektir (Ertürk, 1996, s. 41-43).

İşte bu şekilde dışsal ekonomilerin varlığı endüstride yer alan firmaları uzmanlaşmaya teşvik etmektedir. Yani bir firma çok çeşitli ürünleri az sayıda üretmek yerine belirli ürün gruplarında uzmanlaşarak çeşit bakımından az sayıda ürünü çok sayıda üreterek dışsal ekonomilerin yaratmış olduğu maliyet avantajlarından faydalanma yolunu seçecektir. Bu şekilde ölçek ekonomiler maliyetleri düşürerek zevk ve tercih yönünden birbirine benzer ülkeler arasında ticaretin gelişmesinde katkıda bulunur. Ayrıca, tüketiciler de ölçek ekonomileri sayesinde belli bir malın farklılaştırılmış şekillerini tüketme olanağına kavuştukları için, ölçek ekonomilerinin genel refahı da artırdığı söylemek yanlış olmayacaktır (Seyidoğlu, 2003, s. 88).

1.1.4.6. Monopolcü Rekabet Teoremi

Faktör donatım teorisi ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisi analizlerini temel olarak tam rekabet piyasası ve homojen ürün varsayımlarına dayanarak yapmaktaydı. Ancak gerçek hayatta ne tam rekabet piyasası ne de ürünlerin homojenliği söz konusuydu. Monopolcü rekabet teorisi aslında ilk olarak 1930'lu yıllarda Edward H. Chamberlin tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre piyasaya yeni giren firmalar üretmiş oldukları ürünleri farklılaştırarak üretiyorlardı. Daha sonra ise Spencer, Stiglitz, Lancaster, Helpman ve Krugman gibi iktisatçılar teoremin geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır (Çelik, 2012, s. 123).

Monopolcü rekabet teoremini açıklamadan önce monopolcü rekabet piyasasının özelliklerine bakmakta fayda olacaktır. Monopolcü rekabet piyasasını varsayımlarını temel olarak beş maddede incelemek mümkündür (Ünsal E. , 2005, s. 234):

- Monopolcü rekabet piyasasında çok sayıda alıcı ve çok sayıda satıcı bulunmaktadır.
- Monopolcü rekabet piyasasına giriş ve piyasadan çıkış serbesttir.

- Piyasada ekonomik bireyler tam bilgiye sahiptir.
- Piyasada üretim faktörleri tam akışkandır.
- Monopolcü rekabet piyasasında firmaların ürettikleri ürünler farklılaştırılmış ürünlerdir.

İşte monopolcü rekabeti tanımlayan bu beş unsurdan ilk dördü tam rekabet piyasalarında da geçerliken beşinci varsayım monopolcü rekabet piyasasını tam rekabet piyasalarından ayırmaktadır.

Klasik uluslararası dış ticaret teorilerine göre dış ticaret farklı endüstrilerde üretilen ürünlerin ticareti şeklinde düşünülmekteydi. Örneğin emek yoğun mallarla sermaye yoğun malların ticareti gibi. Bu tip bir ticarete endüstriler arası ticaret denilmektedir. Ancak artık günümüzde ticaretin ağırlıklı olarak aynı endüstriye ait farklılaştırılmış malların ticareti söz konusu olmaktadır. İşte bu ticarete de endüstri içi ticaret ya da iki yönlü ticaret adı verilir. Bu kapsamda monopolcü rekabet teoremi de sanayi mallarının iki yönlü ticaretini ölçek ekonomilerinden faydalanarak açıklayan bir teoridir (Seyidoğlu, 2003, s. 88-90).

Monopolcü rekabet teorisi ticaretin nedenini aramaktan çok var olan ticaretin yapısı ve işleyişine yönelik ortaya atılmış bir teoridir (Ertürk, 1996, s. 44-45).

1.1.4.7. Varlık Teorisi

Irving Kravis tarafından ortaya atılan varlık teorisine göre ülkeler arasındaki dış ticaretin nedeni, bir ülkede ticarete konu olan malın üretilmemesidir. Örneğin Türkiye Almanya'dan otomobil alıyor ve Almanya'da Türkiye'den beyaz eşya alıyorsa bunun nedeni Türkiye'de otomobil üretilmemesi ve Almanya'da da beyaz eşya üretilmemesidir. İşte bu şekilde ülkeler üretmedikleri malları dış ticaret yolu ile elde edecektir. Irving Kravis'e göre ülkeler arasındaki üretimin farklı olmasının nedeni ise doğal kaynaklardaki farklılık, teknolojideki farklılık ve ürün farklılaştırmasıdır. Varlık teorisine göre eğer bir ülke herhangi bir malı ithal ediyorsa

bu o malın ülke içindeki arzının esnek olmadığına bir göstergesidir. Tersine eğer bir ülke herhangi bir malı ihraç ediyorsa bu da üretimin fazla olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ülke içinde ihraç mallarına yönelik ürün üreten firmalar daha yüksek teknoloji kullanmakta ve bu sektörlerde teknolojik gelişme daha hızlı olmaktadır (Karluk, 2003, s. 111).

1.2.ÖDEMELER DENGESİ

Çalışmamızın bu kısımda ödemeler bilançosu, dış ticaret açığı ve dış ticaret açığının enflasyon ve döviz kuru gibi değişkenlerle ilişkisi irdelenecektir.

1.2.1. Ödemeler Bilançosu

Ödemeler bilançosu, bir ülkenin yerleşiklerinin diğer ülkelerin yerleşikleri ile belirli bir dönem içerisinde, genellikle bir takvim yılı içerisinde, ticarete konu işlemlerinin kaydedildiği tablo olarak tanımlanabilmektedir. Ödemeler bilançosu çeyreklik dönemler halinde de tutulabilmektedir. Ülkeler, ödemeler bilançosu sayesinde dış ekonomik ilişkilerin seyri, ülke içerisinde izlenebilecek para ve maliye politikaları konusunda bilgi sahibi olabilmektedir (Salvatore, 2012, s. 397).

Belirli bir dönemdeki dış ekonomik ilişkileri gösteren bir tablo olarak ödemeler bilançosu, bir ülkedeki milli geliri, istihdam düzeyini, döviz kurlarını ve daha birçok makro ekonomik göstereyi etkileyen ve özellikle de döviz kurlarındaki değişimleri açıklayan bir kavram olarak ülkeler için önem arz etmektedir (Doğukanlı, 2008, s. 9).

Bir ekonominin dış dünya ile olan ilişkisini gösteren ve birçok yönden önemli bir ekonomik gösterge olan ödemeler bilançosu belirli bir dönem ekonomiyi

yönetenlerin başarısını ölçmek için de kullanılabilir. Buna ilave olarak ödemeler bilançosu bir ekonominin mevcut ve gelecekteki durumu hakkında ilgililere bilgi vermesi yönüyle de önemli bir işlevi daha yerine getirebilmektedir. Bu bakımdan ödemeler bilançosu gerek ülkeyi yönetenlerce gerekse de diğer kişi ve kurumlar açısından dikkatle takip edilmektedir. Aşağıda ödemeler bilançosunun neden bu kadar önemli bir kavram olduğu anlatılmaktadır (Çelik, 2012, s. 336-338):

- Yukarıda da bahsedildiği gibi ödemeler bilançosu ülkeyi yönetenlere yani kısacası hükümete ön bilgi sağlaması açısından önem arz etmektedir. Örneğin dış açık verilmesi halinde bu açığı kapatacak bir politika ya da fazla verildiğinde de tersi bir politika izlemek gerekecektir. İşte böyle bir durumda hem hangi politikanın uygulanacağı hem de ne ölçüde uygulanacağı ödemeler bilançosunda yer alan bilanço hesaplarındaki rakamlar tarafından önceden kestirilebilmektedir.

- Ödemeler bilançosu ihracat, ithalat ve dış yatırım yapan firmalar için de önem arz etmektedir. Söz konusu bu firmalar ödemeler bilançosu aracılığı ile gelecekte oluşacak döviz kurlarını bugünden tahmin edebilir ve buna göre ithalat yapıp yapmama veya yatırım yapıp yapmama kararı verebilir, ihraç ettikleri ürünlerin ihraç fiyatlarını buna göre belirleyebilirler. Ayrıca dış yatırım yapan firmalar da ödemeler bilançosu sayesinde yapacakları yatırımların maliyeti ve getirisi hakkında öngörülebilir ve hatta yatırım yapacakları ülkelerin ödemeler bilançosu hesaplarını takip ederek söz konusu bu ülkelere yatırım yapıp yapmama kararı alabilirler.

- Ödemeler bilançosu, döviz piyasalarında işlem yapan spekülörler ve kur riskine karşı korunmak isteyenler için önem arz etmektedir. Ayrıca dövizle ilgili işlem yapanlar için de ödemeler bilançosu son derece önemlidir. Örneğin döviz türünden taksitli olarak ev almak isteyen bir kişinin gelecekte döviz kurlarında meydana gelecek olası değişimleri şimdiden tahmin etmesi gelecekte mağduriyet yaşamaması anlamında önemlidir.

- Bankalar da döviz pozisyonlarını ayarlarken, uluslararası kredi alırken veya döviz bazında kredi verirken söz konusu bu kurlarda meydana gelen veya gelecek değişimleri ödemeler bilançosu aracılığı ile takip edebilmektedir.

- Uluslararası kredi sağlayan kuruluşlar da bir ülkeye kredi verirken söz konusu ülkenin diğer verilerinin yanında ödemeler bilançosu verilerini de takip etmektedir. Böylece kredi verip vermeme kararı alabilmektedirler. Bu nedenle ödemeler bilançosu Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kredi kuruluşları açısından da önem arz etmektedir.

- Yine ödemeler bilançosu uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları açısından da önem arz etmektedir. Bu tip kuruluşlar yine kredi sağlayan kuruluşlar gibi bir ülkenin çeşitli ekonomik göstergelerinin yanında ödemeler bilançosu gelişmelerini de dikkatle takip ederek buna göre ülkelere kredi notu verebilmektedir.

1.2.2. Ödemeler Bilançosu İşleyiş Şekli ve Ana Hesap Grupları

Bir ülkedeki yerleşiklerin diğer ülkelere ödeme yapmasını gerektiren işlemler ödemeler bilançosunda eksi işaretle gösterilirken, dış âlemden ülkeye yapılan ödemeler ise ödemeler bilançosunda artı işareti ile gösterilmektedir (Ünsal E. , 2005, s. 439). Ödemeler bilançosu beş ana kalemden oluşmaktadır. Bunlar, cari hesap, finans hesabı, sermaye hesabı, net hata ve noksan hesabı ile resmi rezerv işlemleri hesabıdır (Eğilmez, 2014).

Cari hesapta ilk olarak bir ülkenin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği mal ithalatı ve ihracatı yer almaktadır. Söz konusu bu iki alt kalemin toplamı ticaret dengesini verecektir. Eğer mal ihracatı mal ithalatından fazla ise bu durumda dış ticaret dengesi pozitif, tersi durumda ise dış ticaret dengesi negatif olmaktadır. Cari hesap ana kaleminin bir diğer alt kalemi ise hizmet ithalat ve ihracatının izlendiği hesaplardır. Eğer bir ülkede mal ve hizmet ihracatı ithalattan büyük ise bu durumda mal ve hizmet dengesi pozitif, tersi durumda ise negatif olacaktır. Cari hesapta izlenen üçüncü alt başlık ise net yatırım geliri hesabıdır. Eğer net yatırım geliri pozitif ise ülkenin sahip olduğu yabancı varlıklar üzerinden elde etmiş olduğu gelir, yabancıların sahip olduğu ülke varlıklarından elde etmiş oldukları gelirden büyük, tersi durumda ise küçük demektir. Cari hesapta bulunan dördüncü ve son alt kalem

ise bir ülkenin diğer ülkelere yapmış olduğu karşılıksız ödemelerin ve diğer ülkelerden karşılıksız olarak alınmış olan ödemeler yani diğer bir deyişle transferlerdir. Eğer bir ülkeden diğer ülkelere karşılıksız yapılan transferlerin miktarı diğer ülkelerden söz konusu ülkeye yapılan karşılıksız transferlerin miktarından büyükse hesap negatif, tersi durumda ise pozitif olacaktır (Ünsal E. , 2005, s. 439-442).

Finans hesabı, bir ülkedeki yerleşiklerin diğer ülkelere yapmış oldukları reel yatırımlar ile diğer ülkelere aktarılan mali kaynakların toplamı ile diğer ülkelerden söz konusu ülkeye yapılan reel yatırım ile ülkeye aktarılan mali kaynakların toplamını kapsamaktadır (Eğilmez, 2014). Bu kapsamda birinci grup sermaye ihracını yansıtırken ikinci grup ise sermaye ithalini yansıtmaktadır. Sermaye ihracı ödemeler bilançosuna eksi yönde etki etmekteyken sermaye ithali ödemeler bilançosunu artı yönde etkilemektedir. Buna göre bir ülkeden diğer ülkelere yukarıda bahsedildiği gibi yapılan sermaye aktarımları, diğer ülkelerden söz konusu ülkeye yapılan sermaye aktarımından büyük olduğunda finans hesabı açık verecek tersi durumda ise fazla verecek demektir. Buradan bir ülkenin finans hesabının eksi bakiye vermesinden söz konusu bu ülkenin diğer ülkelerdeki yatırımlarının arttığını, tersi durumda ise diğer ülkelere karşı aslında borçlarının yükseldiği anlamı çıkarılabilir (Karluk, 2003, s. 449-450).

Sermaye hesabı, borcun bağışlanması, göçmen transferleri ya da ticari marka, imtiyaz, telif hakkı, lisans gibi finansal olmayan varlıkların izlendiği hesaptır (Eğilmez, 2014).

Ödemeler bilançosunun bir diğer kalemi ise hükümetin, merkez bankası ve IMF bünyesinde bulunan altın ve döviz rezervlerinde meydana gelen değişikliklerin izlendiği resmi rezerv hareketleri hesabıdır. Hükümetin söz konusu bu kuruluşların bünyesinde bulunan altın ve döviz rezervlerinin artması resmi rezerv hesabı fazlalığına, azalması ise resmi rezerv hesabı açığına işaret etmektedir (Ünsal E. , 2005, s. 443-446).

Muhasebeye bilanço kavramı dendiğinde nasıl ilk olarak akla aktif ve pasif dengesi geliyorsa ödemeler dengesi de aynı şekilde her zaman dengededir. Örneğin cari işlemler açığı, finans hesabı fazlasıyla veya resmi rezervlerdeki bir açıkla

finanse ediliyor demektir. Yani eğer bir ülkenin eğer mal ve hizmet dengesi açık veriyorsa bu açık ya merkez bankası bünyesinde bulunan dövizle finanse edilecektir ya da ülkenin finans hesabı fazlasıyla yani sermaye ithali ile karşılanacaktır (Ünsal E. , 2005, s. 443-446).

Yukarıda bahsedilen ödemeler bilançosu ana hesap kalemleri farklı kurumlar tarafından oluşturulmakta ve söz konusu bu verilerin elde edilmesinde ve değerlendirilmesinde çeşitli gecikmelerle karşılaşmaktadır. Bu yüzden uygulamada, normalde cari hesap + finans hesabı + sermaye hesabı + resmi rezerv hareketleri = 0 olması gerekirken, söz konusu bu dengeye ulaşamamaktadır. Bu durumda ilgili hesaplar arasında bir dengeleyici görev gören net hata ve noksan kalemi devreye girmektedir. Kısacası net hata ve noksan kalemi ödemeler bilançosundaki ilk üç kalemin sifıra eşit olmaması durumunda aradaki farkı kapatmak için kullanılan dördüncü ve son ana hesap kalemidir (Ünsal E. , 2005, s. 443-446).

1.2.3. Ödemeler Bilançosunun Dengesiyle İlgili Kavramlar

Yukarıda ödemeler dengesinin tıpkı bir firmanın bilançosu gibi sürekli dengede olacağına vurgu yapmıştık. Eğer ödemeler bilançosu kalemlerinden cari işlemler hesabı veya finans hesabının toplamı sifıra eşit olmazsa bu durumda net hata ve noksan kaleminin devreye girdiğini ve söz konusu bu toplam değer kadar ödemeler bilançosuna etki ederek ödemeler bilançosunu denkleştirdiğini belirtmiştik. Her ne kadar ödemeler bilançosunun geneli için bir dengesizlikten bahsedilemiyor olsa da ödemeler bilançosunun alt kalemlerinde görülecek açık veya fazlaların bir ekonominin dış dünya ile nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunun yorumlanabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın bu kısmında ödemeler bilançosunun en önemi kalemi olan cari işlemler hesabı dengesi, cari açık ve cari fazla tanımları üzerinde durulacaktır (Akyıldız, 2017, s. 231).

Cari işlemler hesabının alt hesapları bazında üç adet dengeden söz edilmektedir. Bunlar dış ticaret dengesi, hizmet dengesi ve gelir dengesidir. Dış

ticaret dengesi, söz konusu bu denge tanımları içerisindeki en önemli denge türü olup, bir ülke tarafından gerçekleştirilen ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Buna göre eğer bir ülkenin ihracatı ithalatını aşmış ise dış ticaret fazlasından, tersi durumda ise dış ticaret açığından söz edilmektedir. Cari işlemler hesabından ulaşılan ikinci tanım ise hizmet dengesidir. Hizmet dengesi, bir ülkenin turizm, ulaştırma, finansal hizmetler gibi topladığı gelirler ve yaptığı harcamalara konu işlemlerini kapsamaktadır. Buna göre eğer bir ülkenin hizmet gelirleri hizmet giderlerini aşıyorsa hizmet dengesi fazla veriyor, tersi durumda ise hizmet dengesi açık veriyor demektir. Son olarak cari işlemler dengesinden ulaşılan üçüncü denge tanımı ise gelir dengesidir. Gelir dengesi kavramı ise bir ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri karşılığında elde ettiği gelirler ile diğer ülkelerin üretim faktörlerini kullanması karşılığında yapmış olduğu giderleri kapsamaktadır. Söz konusu bu dengede de eğer bir ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri nedeniyle elde ettiği gelirler toplamı diğer ülkelerin üretim faktörlerini kullanması nedeniyle yapmış olduğu giderler toplamından fazla ise gelir dengesinde bir fazladan, tersi durumda ise bir açıktan söz edilecektir. İşte dış ticaret dengesi, hizmet dengesi ve gelir dengesi toplamı da bize nihayet cari işlemler dengesini verecektir. Eğer bir ülke cari işlemler dengesi açık veriyorsa bu üretimden çok tüketimin olduğu ve ülkenin döviz gelirlerinin döviz giderlerini karşılayamadığı anlamına gelecektir (Akyıldız, 2017, s. 206-218).

Uygulamada ise dengesizlikler tahmin edilirken, otonom işlemlerle dengeleyici işlemler arasında bir çizgi bulunduğu ve otonom işlemlerin bu çizginin üstünde denkleştirici işlemlerin ise bu çizginin altında olduğu varsayılır. Burada otonom işlemlerden kastedilen cari işlemler hesabında yer alan mal ve hizmet ticareti, finans hesabında yer alan uzun vadeli sermaye akımlarıdır. Kısa süreli sermaye akımlarının ise bir kısmı otonom bir kısmı ise dengeleyici nitelik taşımaktadır. Söz konusu bu sermaye akımlarının faiz oranları farklarından veya beklenen döviz kuru değişimlerinden yararlanmak üzere yapılan kısmı otonom, dış ticareti finanse etmek için kullanılan krediler ise dengeleyici işlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte tüm bu açıklamalar çerçevesinde ödemeler bilançosu dengesiyle ilgili olarak üç denge tanımı bulunmaktadır (Seyidoğlu, 2003, s. 62-64):

- Temel denge yaklaşımına göre dış denge, cari işlemler hesabı dengesi ile uzun süreli sermaye akımları toplamından oluşmaktadır. Mali politikalar, faiz değişiklikleri veya döviz kuru beklentileri gibi pek çok faktörün etkisinde kalan kısa süreli sermaye akımları ise temel dengenin dışında tutulmaktadır ve denkleştirici nitelikte olduğu kabul edilmektedir.

- Net likitide dengesi yaklaşımına göre, resmi rezervlerde herhangi bir değişiklik olmaksızın özel sektörün diğer ülkelerden aldığı krediler ve dışarıya verdiği krediler önem arz etmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus ticari krediler gibi kısa süreli sermaye işlemlerinin dış denge amacıyla yapıldığı hususudur. Bu yüzden bu tip işlemler dengeleyici kabul edilirken, likit borçlar ve alacaklar da dahil olmak üzere diğer işlemlerin tamamı otonom olarak kabul edilmektedir.

- Son olarak resmi işlemlerin özel işlemlerden farklı olduğu varsayımıyla hareket eden resmi rezervler dengesi yaklaşımına göre ise bir ülkenin merkez bankasının bünyesinde bulunan altın ve döviz rezervlerindeki değişimler ile söz konusu bu ülkenin yabancı resmi kuruluşlara olan borç ve alacaklarındaki değişimleri içeren resmi rezerv değişimlerinin ödemeler bilançosunda dengeyi sağlamak amacıyla yapıldığı yani denkleştirici işlemler olduğu, diğer işlemlerin ise otonom olduğu kabul edilmektedir.

1.2.4. Ödemeler Dengesinin İzlenmesi

Ödemeler dengesi bilançosu bir ülkenin diğer ülkelerle dış ekonomik ilişkilerinin seyrini gösteren bir tablodur. Yukarıda tanımlarını verdiğimiz dış ticaret açığı ve dış ticaret fazlası gibi kavramlar ödemeler bilançosu tablosundan çıkarmak mümkündür. Buna göre bir ülkenin dış ticaret açığının artması ya da azalması yani ithalat ve ihracat miktarlarının gelişimi döviz gelirleri açısından çok büyük önem arz etmektedir. Örneğin eğer bir ülkede dış ticaret dengesi bozuluyorsa yani dış ticaret açığı artıyorsa o ülkenin döviz açığına düşme olasılığı da artmaktadır. Ancak cari

açık borçlanma yoluyla finanse ediliyor olabilir. Söz konusu bu açıklar geçici nedenlerden kaynaklanıyorsa sorun teşkil etmeyebilir. Ancak cari işlemler açığı sürekli bir nitelik kazanmışsa bu açıkların sürdürülmesinde zorluklarla karşılaşılabilir ve ileride döviz krizi yaşanabilir demektir (Eğilmez & Kumcu, 2018, s. 45-53).



2. DÖVİZ KURU

2.1. DÖVİZ KURU TANIMI

Uluslararası mal ve hizmet ticareti yapan işletmeler, birbirleri ile olan finansman ilişkilerinde, dünyada kabul gören ve çoğunlukla da dünya ticaretinde söz sahibi olan ülkelerin paralarını kullanmaktadırlar. Bu mümkün olmadığı zaman ise, ödemeler geleneksel takas yöntemiyle yapılmaktadır (Bulut & Demirel, 2015, s. 1-9).

Ancak ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile birlikte takas ekonomisi de dünya ticareti adına zamanla yetersiz hale gelmiş ve ülkeler artık takas yöntemi yerine kağıt para sistemine geçmeye başlamıştır. Bu durum ise ticaret yapan ülkeler açısından başka bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Acaba ticaret hangi para birimiyle yapılacaktır?

Uluslararası ekonomik ilişkiler uluslararası parasal sorunların doğmasına neden olmaktadır. Her ne kadar yurt içinde bireyler mal ve hizmet satın alımlarını o ülkede bulunan ve hükümet tarafından yasal güvence altına alınmış olan ulusal parayla yapabilseler de yurt dışından alınan mal ve hizmetler söz konusu olduğunda bu durum bir takım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası ticaretten doğan sorunları ortadan kaldırmaya yönelik olarak dünya ülkeleri uluslararası bir parasal sistem yaratma yolunu seçmişlerdir.

İnsanlar tarihin ilk çağlarından bu yana alışveriş işlemlerini gerçekleştirmek adına pek çok mal ve çeşitli araçları ödeme aracı olarak kullanmışlardır. Ancak düzenli olarak, 1870'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadar, kullanılan ilk para sistemi altın standardıdır. Altın standardının en temel özelliği her ülke parasını belirli bir ağırlıktaki altın cinsinden tanımlayabiliyor ve ayrıca altının alım, satım, ihraç ve ithali de serbest bir şekilde yapılabilirdi. Altın standardı, her ülke parasının bu

şekilde altınla tanımlayarak birbirine bağlayan bir evrensel parasal sistem olsa da Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkelerde baş gösteren enflasyon nedeniyle yıkılmıştır. Birinci ve İkinci Dünya savaşı arasında ülkeler herhangi bir parasal sistem belirleyememiş olup uluslararası ticarete yeniden takas dönemi başlamıştır. Ancak bu sistem de ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini oldukça zayıflatmış dünya ticaret hacmi oldukça gerilemiştir. Ancak yine de bu dönemde ülkeler kendi aralarında çeşitli bloklar oluşturabilmişlerdir. Örneğin Sterlin Sahası, Fransa'nın öncülüğünü yaptığı, altın bloku, dolar sahası gibi (Seyidoğlu, 2003, s. 9-11).

İkinci Dünya Savaşı öncesinde ülkeler her ne kadar uluslararası işbirliğine önem vermemiş olsa da savaştan sonra uluslararası işbirliğinin önemi anlaşılmış ve uluslararası mali akımları düzenleyecek bir sistemin gerekliliği ortaya çıkmıştır. İşte bu nedenle ülkeler yeni bir uluslararası parasal sistem yaratmak amacıyla ABD'de bir araya gelerek Bretton Woods Sistemi'ni kurmuşlardır. Bretton Woods Sistemi ABD'nin öncülüğünde kurulmuş bir sistem olup, sistem Amerikan dolarına ve onun aracılığıyla da altına bağlı bir para sistemi öngörmüştür. Bretton Woods Sistemi ile birlikte IMF ve Dünya Bankası adı altında iki yeni örgüt de kurulmuştur. Buna göre IMF uluslararası mali ilişkileri düzenlemek, Dünya Bankası ise savaş nedeniyle zarar gören Avrupa ekonomilerine ve az gelişmiş ülkelerin kalkınması amacıyla bu ülkelere mali yardım amacıyla görevlendirilmişlerdir. Her ne kadar sistem başlangıçta iyi işlese de 1950'li yıllarda dünyada dolar kıtlığının yaşanmasıyla birlikte dolar üzerine yapılan spekülâtif hareketler üzerine ülkeler sabit kur rejimi temeline dayalı Bretton Woods Sistemi'ni terke etmeye başlayarak paralarını dolar karşısında dalgalanmaya bırakmış ve sistem terk edilmiştir. Bretton Woods Sistemi'nin sona ermesiyle birlikte bugün de geçerliliğini sürdüren dalgalı kur rejimi benimsenmiş ancak bununla birlikte IMF'nin belirlemiş olduğu standartlara uymak koşulu ile isteyen ülkenin istediği sistemi seçme serbestisine sahip olduğu bir parasal sistem tercih edilmektedir (Seyidoğlu, 2003, s. 11-14).

Farklı paralarla ülkeler arasındaki uluslararası ekonomik, mali işlemleri yönetmek için bir paranın diğeri ile değişimi gerekir. Döviz kuru, bir parayı başka bir parayla değiştirebileceğimiz fiyat olarak tanımlanır (O'Sullivan, Sheffrin, & Perez, 2015, s. 386). Döviz kurları nominal veya reel döviz kurları olarak hesaplanabilmektedir.

Nominal döviz kuru, yukarıda da tanımlandığı gibi bir birim yabancı paranın ulusal para cinsinden fiyatına - değerine denilmektedir. Örneğin 1\$=2TL dendiğinde bu bize Amerikan Doları ve Türk Lirası arasındaki nominal kuru vermektedir (Ünsal E. M., 2017, s. 148).

Reel döviz kuru, yabancı ülke fiyatlar genel düzeyinin yerel para ile değerinin, yine yerel para değeri ile ifade edilen yurt içi fiyatlar genel düzeyine bölünmesi ile bulunur (Khan & J. Lizondo, 1987, s. 357-374).

Yurt dışı fiyat düzeyi (P^*) ile nominal döviz kuru (e) çarpımının yurt içi fiyat düzeyine (P) oranlanması ile de ifade edilen reel döviz kurunun formülasyonu aşağıdaki gibidir (Ünsal E. M., 2017, s. 149);

$$R = eP^*/P. \quad (2.1.1)$$

2.2. DÖVİZ KURU ÇEŞİTLERİ

Döviz kurlarını tanımladıktan sonra aşağıda yer alan döviz kuru çeşitlerine bakmakta da fayda olacaktır (Çelik, 2012, s. 270-274):

Efektif Döviz Kurları: Bir ülkenin merkez bankası tarafından açıklanan ya da serbest piyasa şartları altında oluşan kurlara efektif döviz kuru denilmektedir. Efektif kurların, döviz kurlarında farkı ise kote ediliyor olmasıdır. Efektif kurlar döviz kurlarına oranla alıfta daha düşük ve satıfta ise daha yüksek olmaktadır, çünkü efektif işlemlerde fazladan bazı maliyetlere katlanmak gerekmektedir. Söz konusu bu maliyetler ise efektif işlemlerini yapmak üzere yapılan personel giderleri, fazla miktardaki güvenli bir şekilde transfer etmek için taşıma giderleri, çalınma, yangın gibi riskleri bertaraf etmek adına istihdam edilen personel giderleri ve diğer risklerin varlığı halinde yapılan giderler olarak gösterilebilmektedir.

Vadeli (Forward) Döviz Kurları: Forward piyasalarda işlem yapmak üzere çeşitli vadelerle kote edilen kurlardır. Forward kurlar önceden belirlenir ve finans

piyasası gelişmiş ülkelerde, yazılı ve görsel basında yayınlanır. Forward piyasasında işlem yapacak olanlar bu kurlara bakarak hareket ederler.

Resmi Döviz Kurları: Sabit kur rejimlerinde döviz piyasasının tamamen devletin tekelinde olduğu ve kurların tamamen devlet kanalıyla belirlendiği döviz kuru çeşidine resmi döviz kuru denilmektedir. Söz konusu bu kurlar devlet tarafından uzun süreli olarak değiştirilmeksizin uygulanmaktadır. Ancak enflasyonist dönemlerde döviz kurlarının uzun süre değiştirilmemesi yerli paranın aşırı değerlenmesine neden olacak bu durumda da ülkenin ithalatı artarken ihracatı ise düşecektir. Böylece ithalat yapmak için daha fazla dövize ihtiyaç olacağından döviz talebi artacaktır. Diğer taraftan ise döviz arzı düşme eğilimi gösterecektir, zira hiç kimse elindeki dövizini düşük kurlar söz konusu olduğu için yerli paraya çevirmek istemeyecektir. İşte enflasyonist dönemlerde resmi döviz kurlarının geçerli olduğu böyle bir durumda döviz karaborsası oluşacak ve döviz alım satım işlemleri resmi kurlardan daha yüksek fiyatlarla bu karaborsada gerçekleşecektir.

Çapraz Döviz Kurları: Bir ülkede yabancı bir para biriminin başka bir yabancı para birimi cinsinden açıklanmasına çapraz kur denilmektedir. Örneğin ülkemizde $1\$=1\text{TL}$ ve $1\text{€}=2\text{TL}$ olduğunu düşünürsek bu veriler altında $1\$=0,5\text{€}$ denilebilir. Yani çapraz kur sisteminde kurların belirlenmesi işleminde söz konusu yabancı ülke paralarının yerli para cinsinden değeri alınır ve birbirine oranlanır.

Spot Döviz Kurları: Anında teslim işlemlerinde uygulanan kurlara spot kurlar denilmektedir. Bu döviz kuru çeşidi anında teslim kuru olarak da bilinmektedir. Dövizlerin anında teslim edildiği döviz piyasalarında nominal döviz kurları ile spot döviz kurları birbirine eşit olmaktadır.

Karaborsa Döviz Kurları: Yukarıda resmi döviz kurlarında da açıklandığı üzere sabit kur rejimi uygulanan ve serbest döviz piyasasına izin verilmeyen ülkelerde, herhangi bir nedenle resmi kurların düşük tutulması nedeniyle ortaya çıkan döviz kuru çeşidine karaborsa döviz kurları adı verilmektedir.

2.3. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Kur rejimi, bir ülkenin kendi parasını yabancı paralarla değer açısından ne şekilde ilişkilendireceğine ilişkin olarak izleyeceği yöntemin adıdır (Eğilmez, 2018).

Birçok alanda olduğu gibi, döviz kuru sistemleriyle ilgili genel kabul gören bir sınıflandırma yapmak güçtür. Nitekim, döviz kuru sistemleri yazında genellikle sabit ve esnek biçiminde iki ana gruba ayrılmaktadır. Esneklik kavramı bazen kurların değişebilme ya da değiştirilme bazen de kurların serbestçe değişebilme özelliğini; sabitlik kavramı da, bazen kurların katı bir şekilde sabit tutulma bazen de kurların resmi otoritelerce tespit edilmiş özelliğini ifade etmekte kullanılmaktadır. Diğer bütün sistemler, bu iki uç sistem arasında yer almaktadır. Karma sistemler, bu iki uç sistemden çeşitli sapmalar gösteren ve kısmen ikisinin de belli özelliklerini taşıyan sistemlerdir (Bulut & Demirel, 2015, s. 68-69).

Ancak iktisat literatüründe de sıkça iki döviz kuru rejimi üzerinde durulduğundan bu çalışmamızda sabit ve esnek döviz kuru rejimlerine değinilecektir.

2.3.1. Sabit Döviz Kuru

Bir ekonomide nominal döviz kurları iki şekilde belirlenmektedir. Döviz piyasalarında nominal döviz kurunu belirlemenin ilk yolu döviz kurlarının merkez bankası tarafından belirlendiği ve belirlenen bu kurlar üzerinden işlemlerin gerçekleştirildiği sabit döviz kuru sistemidir. (Ünsal E. M., 2017, s. 151). Bu kur sisteminin geçerli olduğu ülkelerde merkez bankası dilediği zaman ve gerekli gördüğü takdirde kurları aşağı veya yukarı yönlü değiştirebilmektedir. Merkez bankasının aldığı bir kararla milli paranın değerini düşürmesi işlemine devalüasyon, tersi işleme ise revalüasyon adı verilmektedir (Ertürk, 1996, s. 293)

Sabit kur sisteminin en büyük avantajı kur belirsizliklerine engel olması ve bu şekilde planlayıcılara uzun süreli plan yapmasına olanak sağlamasıdır. Ancak bunun

gerçekleşebilmesi için merkez bankası bünyesinde piyasalara güven verecek miktarda bir döviz varlığının bulunması gerekmektedir. Sabit döviz kuru sisteminde merkez bankasının bünyesinde yeterli seviyelerde döviz bulunmaması durumunda bunun sonucu ya yüksek oranlarda devalüasyon olacaktır ya da ülkede bir döviz krizi ortaya çıkacaktır. (Akyıldız, 2017, s. 363).

2.3.2. Esnek Döviz Kuru

Esnek döviz kuru sistemi, döviz kurlarının tıpkı rekabetçi bir piyasada bir malın fiyatının arz ve talep koşullarına göre belirlenişi gibi, döviz piyasası arz ve talep koşulları altında belirlendiği döviz piyasası türüdür. Yani bu döviz piyasasının geçerli olduğu ülkelerde döviz kuru, döviz arz ve döviz talebinin eşitlendiği noktada oluşmaktadır ve piyasadaki arz ve talep koşullarının değişmesiyle aşağı ve yukarı yönlü hareketler görülmektedir. Bu bakımından esnek döviz kuru sisteminin geçerli olduğu piyasalarda döviz kurları uzun dönemde sürekli olarak iniş ve çıkışlar sergileyebilmektedir (Bulut & Demirel, 2015, s. 76-77).

Dalgalı kur sisteminin avantajları ise şu şekilde sıralanabilir (Bağış, 2016, s. 378):

- Otomatik denge mekanizması sayesinde dış denge açık ve fazlaları daha hızlı dengeye gelebilmektedir. Bu nedenle dış denge ile ilgili kaygılar bertaraf edilebilir.

- Bağımsız bir para politikası sağlanabileceği için iç dengenin ve enflasyon ve işsizlik gibi iç makroekonomik göstergelerde hedefe ulaşmak adına bağımsız politika üretilmesine yol açılabilecektir.

- Ülke dışında gelişen değişmelere karşı iç piyasa koruma imkanı sunarak bu şekilde ülke kısmen dış şoklara karşı korunmuş olmaktadır.

- Ulusal paranın piyasadaki gerçek değerini bulması sağlanır, zira enflasyonist dönemlerde paranın gerçek değerinin biliniyor olması önem arz etmektedir.

- Piyasalara sürekli olarak müdahale etme gereği kalmaz. Bu nedenle serbest döviz kuru sisteminde, döviz biriktirme ihtiyacı daha az olacağından kaynak tasarrufu sağlanmış olur ve ülke döviz kaynaklarının kullanımı açısından atıl rezerv bulunmaz.

- Bu sayede, serbest piyasa etkin kılınıp; kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlanmış olur.

Dalgalı döviz kuru sisteminin belli başlı bazı dezavantajları ise şu şekilde sıralanabilmektedir (Bağış, 2016, s. 379):

- Dalgalı döviz kuru sistemlerinde döviz kurlarında sürekli olarak görünen inişler ve ıkışlar ileriye yönelik olarak belirsizlikler meydana getirmektedir.

- İthal girdi ve tüketim malları üzerinden yurt içi enflasyonu olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

- lkelere bağımsız bir para politikası izleme fırsatı sunsa da bu durum zaman zaman enflasyona neden olabilmektedir. Yine bağımsız politika seçeneği sunduğundan mali disiplinden kopmalara neden olabilmektedir.

- Döviz arz ve talebinin fiyat esnekliğinin düşük olduğu piyasalarda denge döviz kuru hemen sağlanamayabilir.

- Esnek döviz kuru sistemlerinde spekülasyonlar istikrarı bozucu etkiler yaratmaktadır.

2.3.3- Karma Sistemler

Karma sistemler iki uç sistem olarak esnek ve sabit kur sistemlerinde karşılaşılan güçlükleri aşmak için kullanılan yöntemler olarak tanımlanmaktadır.

Yani sabit kur sistemine esneklik kazandırmak ya da esnek kur sistemine müdahale ederek ülkeler döviz kuru sistemindeki aksaklıkları gidermeye çalışmaktadır.

Sahip oldukları bir takım özellikler nedeniyle sabit ve esnek kur sistemleri arasında yer alan uygulamalar, karma sistemler adını almaktadırlar. Artık günümüzde uluslararası manada genelleştirilmiş, belirli nitelikte özellikler taşıyan bir döviz kuru sistemi bulunmamaktadır (Mc Kinnon, 1979, s. 271-279). Dolayısıyla sabit kur sisteminden başlayarak serbestçe dalgalanan kur sistemine kadar uzanan bir aralıkta kur sistemini seçmek mümkündür. Döviz kuru sisteminin niteliği; döviz piyasasının işleyişinde özellikle kurların belirlenmesinde, piyasa güçleri ile resmi otoritelerin nasıl ve ne ölçüde rol oynadıklarına göre belirlenmektedir (Güran (1987)' dan aktaran: Özbek, 1998, s. 17-36).

Karma sistemlerden bazıları aşağıdaki gibidir (Seyidoğlu, 2003, s. 374-378):

Yönetimli Dalgalanma: Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan bu kur sisteminde döviz kurları merkez bankalarının gözetimi altında serbest bir şekilde dalgalanmaya bırakılmaktadır. Yani bu sistemde kurlar tıpkı serbest döviz kuru sisteminde olduğu piyasada arz ve talep koşullarına göre oluşmaktadır. Fakat serbest kur sisteminden farklı olarak aşırı olarak değerlendirilen kurlara merkez bankaları alım veya satım işlemleri yolu ile müdahale etmektedir. Bu bakımdan yönetimli dalgalanma sistemi hem serbest kur sisteminin hem de sabit kur sisteminin bir karışımı gibidir. Her iki sistemin de olumlu yönlerini almış ve olumsuz yönlerini devre dışı bırakmıştır.

Yönetimli dalgalanma sisteminde temel amaç döviz kurlarında kısa dönemde görülebilecek aşırı dalgalanmaların önüne geçmektir. Bu nedenle uzun dönemli değişim trendine merkez bankaları müdahale etmemektedir. Bu noktada karşılaşılan en önemli mesele döviz kurlarının uzun dönemde değişim trendinin tahminidir. Hükümetler bu sorundan "rüzgara karşı durma" diye adlandırılan bir politika yolu kurtulma imkanına sahiptir. Yani kısa dönemli dalgalanmalara karşı durularak döviz piyasasında istikrar sağlanabilmektedir. Örneğin döviz piyasasında kısa süreli bir talep fazlası meydana geldiğinde merkez bankası bu talep fazlasını ortadan kaldırmak adına piyasaya döviz satar ve ulusal paranın değer kaybı bir nebze de olsa giderilmiş olur. Bu şekilde uzun vadeli trend etkilenmeden kısa süreli

dalgalanmaların önüne geçilmiş olacaktır. Ancak burada kısa vadeli dalgalanmaların ne derece önüne geçileceği merkez bankalarının elindeki döviz rezervlerine bağlıdır. Bir ülkenin merkez bankasının elinde bulundurduğu döviz rezervi ne kadar büyükse kurlardaki kısa süreli dalgalanmalara müdahale etme gücü de o derece yüksek olacaktır.

Ancak unutmamak gerekir ki "rüzgara kaşı durma" politikasının olumsuz yönleri de mevcuttur. Böyle bir politikayı ihracatı özendirmek amacıyla döviz kurlarını yüksek tutmak isteyen sanayileşmiş bir ülke uyguladığında diğer ülkelere büyük zararlar verebilmektedir.

Dalgalanma Sınırlarının Genişletilmesi (Geniş Marjlı Pariteler): Diğer bir karma sistem örneği ise geniş marjlı pariteler sistemidir. Bu sistemde döviz kuru sabit paritede olduğu gibi belirlenmektedir. Farkı ise belirlenen döviz kurunun belli bir aralıkta (marjda) dalgalanmasına izin verilmesidir. Yani genişletilmiş pariteler içerisinde kurların arz ve talep koşullarına göre belirlenmesine izin verilmektedir. Ancak döviz kurları belirlenen aralığın dışına çıktığı zamanlarda ise kurlarda ayarlamalara gidilmektedir.

Sürünen Pariteler: Bu sistemde döviz kurları ufak ölçülerde ve sürekli bir şekilde değiştirilmektedir. Döviz kurlarının belirli aralıklarda parite etrafında dalgalanmasına izin verilen bu sistemde döviz kurları son bir kaç hafta veya son bir kaç ayın ortalamasına göre değiştirilmektedir. Sürünen pariteler yöntemi ile döviz kurlarında yapılan ayarlamalar sayesinde uzun dönemli trend etkilenmeden kısa süreli dalgalanmaların önüne geçilebilmektedir.

İstikrarlı Fakat Ayarlanabilir Kur Sistemi: İstikrarlı fakat ayarlanabilir kur sisteminde, ulusal paralarla SDR arasında bir parite belirlenmekte fakat belirlenen bu parite IMF'nin gözetiminde kısa sürelerde ve düşük oranlarda değiştirilebilir bir niteliğe sahiptir.

Ortak Para Alanları: "Ortak para alanları" ya da "parasal birlikler" olarak bilinen bu sistemde döviz kurları, yakın ekonomik ilişkileri bulunan bir grup ülkenin ulusal paralarını sabit kurlarla birbirine bağlayıp diğer paralara karşı dalgalanmaya bıraktığı sistem olarak bilinmektedir.

2.4. DÖVİZ PİYASASININ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Dünyada çok sayıda bağımsız ülke ve her bağımsız ülkenin bir ulusal parası vardır. Bu bağlamda her yabancı ülkenin parasına döviz, döviz arz ve talebinin karşılaştığı piyasaya da döviz piyasası denir (Ünsal E. , 2005, s. 457).

Döviz, Türk Parasının Kıymetin Koruma Hakkında 32 Sayılı Karara İlişkin Tebliğ'de de yetkili müessese alım satım işlemlerine konu edilen Türk Lirası dışındaki banknotları, madeni paraları ya da transfer gerçekleştirebilen kuruluşlar aracılığıyla yapılan transfere konu edilen kaydi parayı ifade eder şeklinde tanımlanmaktadır.

Döviz alım ve satım işlemlerinin yapıldığı piyasalara döviz piyasası denmektedir. Diğer bir ifade ile döviz piyasası, döviz arz ve talebinin karşılaşmasını ve kurların belirlenmesini yani paraların birbirlerine göre fiyatlarının belirlenmesini sağlar. Tam rekabet piyasasının şartlarını en fazla gerçekleştirebilen dünyanın en büyük piyasasıdır (Çelik, 2012, s. 261).

Yukarıda tanımı yapılan döviz piyasalarının temel özellikleri aşağıdaki gibidir (Seyidoğlu, 2003, s. 319-321):

- Döviz piyasaları alıcı ve satıcıların karşılaştıkları piyasalar değildir. Bu piyasalarda örneğin mal piyasalarından farklı olarak alıcı ve satıcılar genellikle hiç yüz yüze gelmezler. Çünkü alıcı ve satıcılar işlemleri birbirleri ile değil aracı kuruluşlar ya da diğer gerçek kişi aracılığı ile yaparlar.

- Döviz piyasaları belirli bir borsa biçiminde örgütlenmiş piyasalar değildir. Döviz işlemleri, örneğin menkul kıymetler borsasında olduğu gibi, belirli yerde kurulu ve örgütsel yapıya sahip borsalarda yapılmaz. Döviz piyasaları örgütlenmemiş piyasalardır. Ayrıca döviz piyasalarının bu özelliği sayesinde müşteri ihtiyaçlarına göre alınıp satılan dövizler, para cinsi, miktarı, vadesi müşteri tarafından belirlenebilmektedir.

- Döviz piyasaları evrensel nitelikte piyasalardır. Döviz ticaretiyle uğraşan kurumlar daha çok büyük mali merkezlerde ve özellikle menkul kıymet borsalarına yakın yerlerde kurulmuşlardır. Ancak bu, döviz piyasalarının söz konusu ulusal piyasalarla sınırlı olduğu anlamına gelmez. Dünyanın neresinde bulunurlarsa bulunsunlar, döviz işlemi yapan bankalar ve öteki mali kurumların dealer veya brokerleri faks, teleks, telefon ve internet ağlarıyla birbirlerine bağlanmış durumdadır.

- Yeryüzünde döviz piyasaları hiç kapanmayan bir piyasa durumundadır. Kıtalar arası saat farkları nedeniyle, 24 saat içerisinde dünyadaki döviz piyasalarından hiç değilse bir tanesi açıktır.

- Döviz piyasaları tam rekabet piyasalarına oldukça yakın piyasalardır. Eğer piyasalara hükümet müdahalelerinin minimum düzeylerde olduğu varsayılırsa, döviz piyasaları tam rekabet piyasasının koşullarına büyük ölçüde uygunluk gösterirler. Örneğin; alıcı ve satıcılar çok sayıdadır, piyasaya giriş ve çıkışlar serbesttir, döviz homojen bir ekonomik varlıktır, ayrıca tüm işlemciler piyasa koşulları hakkında oldukça iyi bir bilgiye sahiptir.

2.5. DÖVİZ PİYASASINDA ARZ VE TALEP

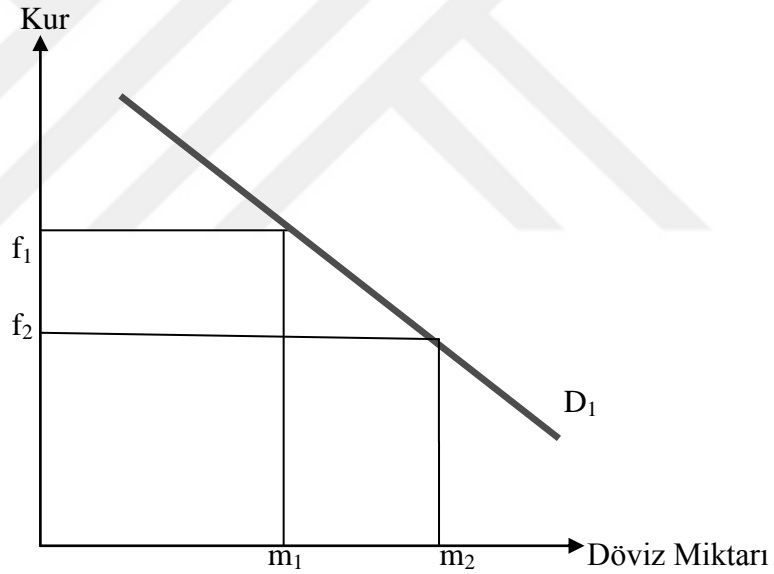
Serbest döviz kuru sistemi, döviz kurlarının döviz piyasasındaki arz ve talebe göre belirlendiği sistemdir. Serbest döviz kuru sistemi bu çalışmada döviz kuru sistemleri başlığı altında anlatıldığı için burada değinilmeyecektir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere döviz kuru serbest döviz kuru sisteminde döviz arz ve talebine bağlı olarak belirlenmektedir. Bu yüzden döviz arz ve talebine kısaca değinmekte fayda olacaktır.

2.5.1. Döviz Talebi

Kısaca döviz talebi, bir ülkenin yabancı ülkelere ödeme yapabilmesi için yine yabancı ülke parasına olan talebi şeklinde tanımlanabilir. Bir ülkede döviz talep edenler gerçek kişiler, kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör kuruluşlarıdır. Bir ülkede döviz talebinin amaçları ise genel olarak ithalat yapmak, uluslararası alanda yatırım yapmak, enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde tasarrufları enflasyona karşı korumak, arbitraj işlemleri² ve döviz spekülasyonu yapmaktır (Çelik, 2012, s. 300).

Aşağıdaki grafik bize döviz talep eğrisini göstermektedir.

Grafik 1: Döviz Talep Eğrisi



Kaynak: (Çelik, 2012, s. 300)

Döviz, kişiler için saf reel bir değere sahip olduğu için değil yurt dışından mal ve hizmetleri satın almada bir araç olarak kullanıldığı için talep edilmektedir. Bu nedenle döviz talep eğrisi yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere negatif eğimlidir.

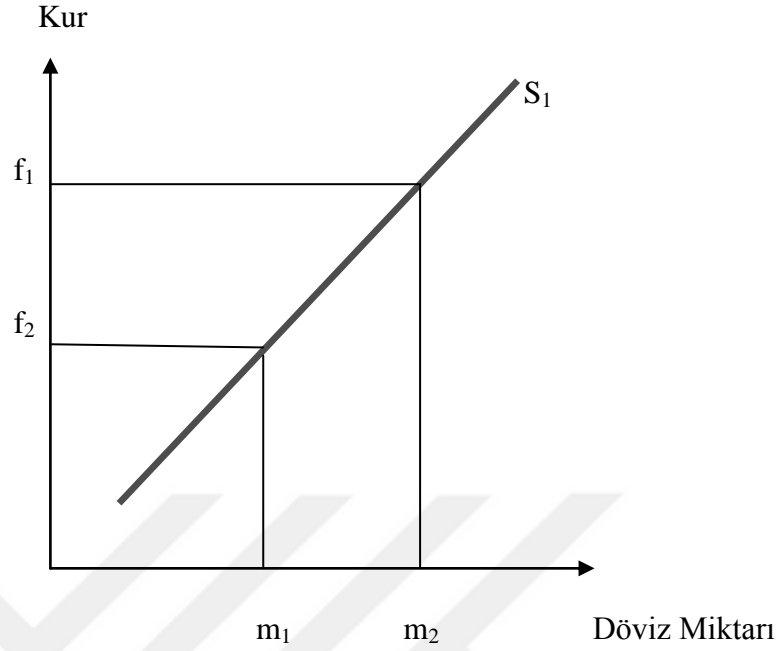
² Tüm ekonomik ve mali varlıkların aynı andaki fiyat farklılıklarından yararlanarak risk üstlenmeden ve herhangi bir yatırım gerektirmeden kar sağlanmak üzere yapılan işlemlere arbitraj işlemi denilmektedir. Teorik olarak arbitraj tanımı bu olsa da pratikte arbitraj işlemleri bir miktar yatırım gerektirebilmekte ve risk taşıyabilmektedir (Doğukanlı, 2008, s. 57).

Yukarıdaki grafiğe göre döviz kuru yükseldiğinde yurt dışında üretilen mal ve hizmetler söz konusu ülkede bulunanlar için daha pahalı hale gelmektedir. Bu nedenle ülkede yerleşik bulunan kişiler yurt dışından gelen mal ve hizmetlere olan taleplerini azaltırlar. Dolayısıyla da döviz talebi azalmış olur. Yani döviz talebi nominal döviz kuru ile ters orantılıdır (Çelik, 2012, s. 300).

2.5.2. Döviz Arzı

Bir ülkedeki döviz arzı, ihracat yapanların bu ihracatlarından elde etmiş oldukları döviz miktarı, yurt dışından döviz cinsinden alınmış olunan borçlar ve yabancı ülkelerdeki yerleşiklerin söz konusu ülkede döviz cinsinden yapmış oldukları yatırımların toplamından oluşmaktadır. Ancak hemen hatırlatmak gerekir ki bir ülkedeki döviz arzının ağırlık kısmı ihracat gelirlerinden meydana gelmektedir. Söz konusu ülkenin ihracatı ise yabancı ülkelerin söz konusu bu ülkenin ihraç mallarına olan talebine bağlı olmaktadır. Yani yabancı ülkelerin ihraç mallarına olan talebi arttıkça ihracat ve dolayısıyla döviz arzı artacak, tersi durumda ise azalacaktır (Çelik, 2012, s. 301).

Aşağıdaki grafik bize döviz arz eğrisini göstermektedir.

Grafik 2: Döviz Arz Eğrisi

Kaynak: (Çelik, 2012, s. 301)

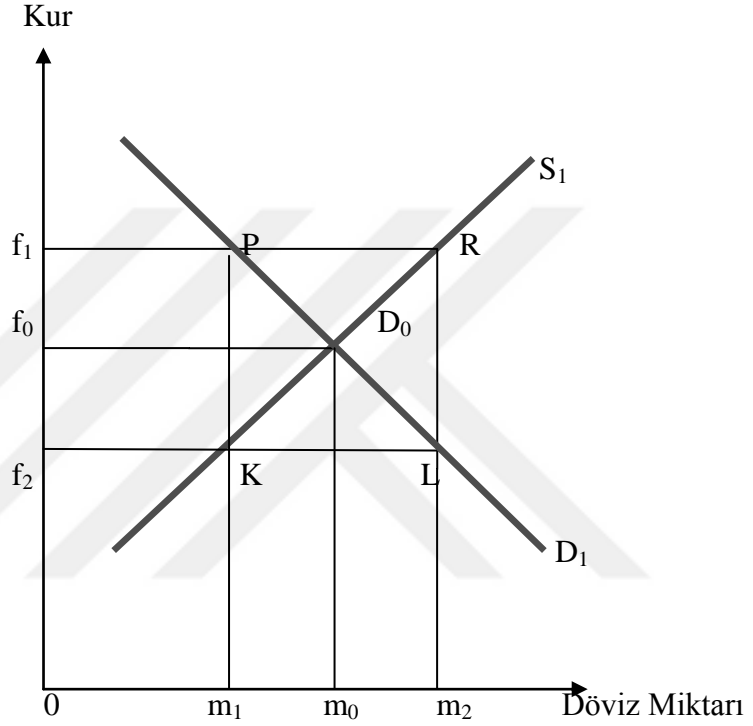
Yukarıda da bir ülkenin döviz arzını belirleyen en önemli unsurun ihracat olduğunu belirtmiştik. Buna göre bir ülkede dolaysız nominal döviz kuru arttığında ülkenin ihraç etmiş olduğu mallar yabancılar için görece daha ucuz hale gelecektir. Bu durumda talep koşulları değişmediğinde bu ülkenin ihraç mallarına olan talep artmış olacak ve bu nedenle ihracat artmış olacaktır. Dolayısıyla da ülkedeki döviz arzı artacaktır. Bu nedenle döviz arz eğrisi pozitif eğime sahiptir (Çelik, 2012, s. 301).

2.5.3. Döviz Piyasasında Denge

Yukarıdaki açıklamalarımızın ışığında aşağıdaki grafiğe göre döviz kuru, dalgalı döviz kuru sisteminin geçerli olduğu bir ekonomide döviz arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada belirlenecektir. Buna göre döviz arz ve döviz talep

eğrilerinin kesiştiği nokta olan E noktası döviz piyasasında dengenin olduğu noktayı ifade etmektedir.

Grafik 3: Döviz Piyasasında Denge



Kaynak: (Çelik, 2012, s. 302)

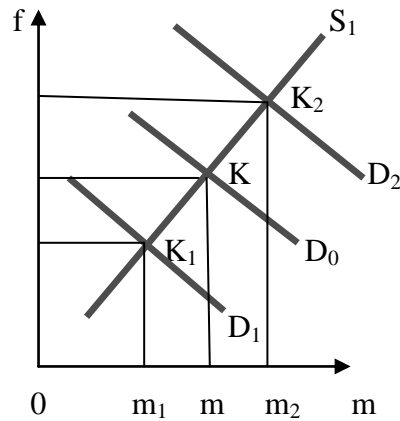
Döviz piyasasına devlet müdahalesinin olmadığı durumda yukarıdaki şekle göre denge döviz kuru D_0 'da gerçekleşecektir. Bu durumda ise döviz kuru f_0 , döviz talebi ve döviz arzı ise birbirine eşit olup m_0 kadardır. Yukarıdaki grafiğe göre eğer döviz kuru f_0 seviyesinden f_1 seviyesine çıkarsa kurla yükseldiği için ülkenin ithalatı düşecek ve ihracat malları görece daha ucuzlaştığı için de ihracat artacaktır. Yani dış ticaret fazlası verilecek ve ülkede PR aralığı kadar döviz arz fazlası oluşacaktır. Bu durumda serbest piyasa koşulları altında döviz kuru tekrar eski seviyesi olan f_0 seviyesine geri dönecektir. Aynı şekilde eğer döviz kuru f_0 seviyesinden f_2 seviyesine düşerse de bu sefer döviz kurunun düşmesi nedeniyle ithalat daha cazip hale geleceği

için artış gösterecek artan ithalata bağlı olarak da döviz talebi de artacaktır. Sonuç olarak KL aralığı kadar piyasada döviz talep fazlası meydana gelecek ve bu nedenle döviz kurları eski seviyesi olan f_0 seviyesine geri çıkacaktır. (Çelik, 2012, s. 301-302).

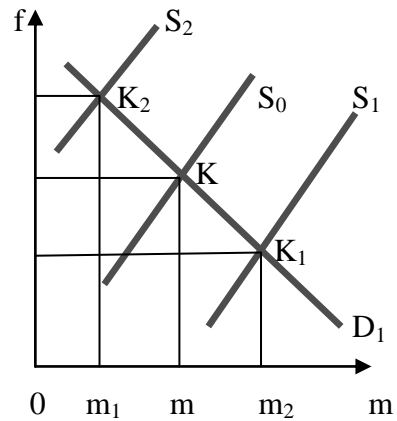
Döviz kuru, döviz talep ve döviz arz eğrisinin yer değiştirmesi sonucunda da değişebilmektedir. Buna göre örneğin yurt içi alıcıların gelirleri arttığında veya tüketicilerin tercihleri ithal mal lehine değiştiğinde vb. yurt içindeki alıcılar her alternatif döviz kurunda daha fazla ithal mal satın almak isteyeceklerdir. Bunun sonucunda da ithalat isteği arttığı için döviz talebi artacak ve döviz talep eğrisi dışa doğru yani sağ tarafa kayacaktır. Buna benzer durum döviz arz eğrisi için de geçerlidir. Buna göre yurt dışındaki alıcıların gelirleri arttığında veya tercihleri söz konusu ülkemizde üretilen mallar lehine değiştiğinde vb. ihraç malları üzerine olan talepleri artacak ve daha bahsettiğimiz ülkenin ihracatı artacaktır. Bu şekilde ihracatın artması ise döviz arz eğrisini dışa yani sağ tarafa kaydıracaktır. Aşağıdaki Grafik 4a bize döviz talep eğrisinin kayması sonucu oluşan dengeyi, grafik 4b ise döviz arz eğrisinde kaymalar sonucunda oluşan dengeyi göstermektedir (Çelik, 2012, s. 303-304):

Grafik 4: Denge Döviz Kurunun Değişimi

Grafik 4a



Grafik 4b



Kaynak: (Çelik, 2012, s. 303-304)

Yukarıdaki grafiklerde dikey ekseninde yer alan f terimi nominal döviz kuru, yatay ekseninde yer alan m terimi ise döviz talep/arzını göstermektedir. Grafik 4a'ya göre döviz talebinde yukarıda sayılan nedenlerden ötürü meydana geçen bir artış sonucunda döviz talep eğrisi D_0 'dan D_2 'ye kayacaktır. Bunun sonucunda ise nominal döviz kuru yükselirken döviz arz/talep miktarı artacaktır. Bu durumda yeni denge noktası K_2 noktası olacaktır. Ters durumda ise yani yine yukarıdaki sebeplerden herhangi biri nedeniyle piyasada döviz talebi azalırsa döviz talep eğrisi D_0 'dan D_1 'e kayacaktır. Bu durumda ise nominal döviz kuru düşecek döviz arz/talep miktarı ise azalacaktır. Artık yeni denge noktası K_1 'dir. Söz konusu durum arz eğrisi için de geçerli olabilmektedir. Grafik 4b'ye göre daha önce belirtmiş olduğumuz nedenlerden ötürü döviz arzında herhangi bir artış meydana gelirse döviz arz eğrisi sağa yani dışarıya doğru kayacak S_1 konumunu alacaktır. Bu durumda döviz arzında meydana gelen artış sonucunda denge döviz kuru düşecektir. Yeni denge noktası noktamız ise K_1 noktası olacaktır. Tersine döviz arzında meydana gelen bir azalmada ise döviz arz eğrisi içeriye yani sola doğru kayacak ve yeni denge noktasının K_2 olduğu durumda döviz arzındaki azalmaya bağlı olarak denge döviz kuru yükseliş gösterecektir (Çelik, 2012, s. 303-304).

2.6. DIŞ TİCARET, SERMAYE HAREKETLERİ VE DÖVİZ KURU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Döviz kurlarındaki değişimi açıklayan teorilere göz atmadan önce dış ticaret işlemleri ve sermaye hareketlerinin döviz kurunun oluşumunu nasıl etkilediğini incelemekte fayda olacaktır. Çalışmanın bu bölümünde dış ticaret işlemleri, sermaye hareketleri ve döviz kurunun oluşumu ilişkisi bir örnek üzerinden aktarılacaktır.

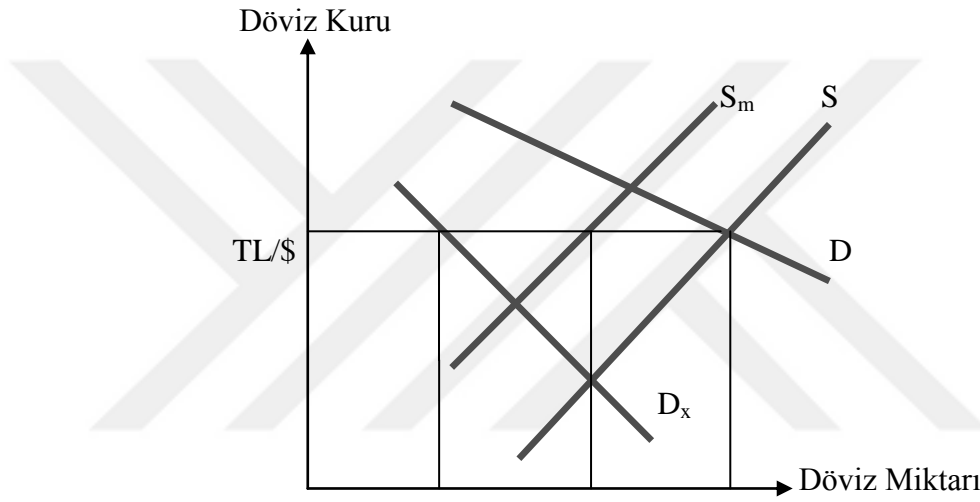
Daha önce de değindiğimiz üzere döviz kuru, bir parayı başka bir para ile değiştirebileceğimiz fiyat olarak tanımlanmaktadır. Bir paranın fiyatı ise herhangi bir mal ya da hizmetin fiyatı gibi o paranın arzına ve talebine göre belirlenmektedir. Çalışmamızın bu kısmında işte bu fiyat oluşumunu Türkiye ve ABD ticareti

üzerinden ve de ABD mali varlıkları ve Türk mali varlıkları arz ve talebi üzerinden açıklamaya çalışacağız.

Örneğin bir Türk firmasının bir ABD'de üretilen bir malı almak istemesi durumunda ABD Dolarına ihtiyaç duyacaktır. Çünkü uluslararası ticarete dolar en güvenilir para birimi olarak kabul görmekte ve hemen hemen işlemlerin birçoğu ABD Doları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Benzer şekilde bir Türk'ün ABD'ye seyahat amaçlı gitmek istemesi durumunda da dolara ihtiyaç duyulacaktır. Çünkü ABD'ye gittiğinde orada TL ile işlem gerçekleştirmesi olanaksızdır. İşte bu gibi durumlarda Türkiye için dolar talebi artmaktadır. Yani bu işlemleri gerçekleştirebilmek için dolara ihtiyacımız olmaktadır. Söz konusu bu durumu bir ABD vatandaşı için düşünürsek, eğer bir ABD şirketi bir Türk malını satın almak istediğinde TL'ye ihtiyaç duyacaktır. TL alabilmek için karşılığında ABD Doları verecektir. Bu durumda TL'ye talep artarken ABD Dolarının da arzı artmış olacaktır. Yani TL değer kazanmış bir başka ifadeyle Türkiye'de ABD Doları/TL kuru düşmüş olacaktır. Yine bir ABD vatandaşının Türkiye'ye tatile gelmesi durumunda da aynı sonuç ortaya çıkacaktır (Walther, 2002, s. 78-80).

Yukarıdaki örneğimiz iki ülkenin finansal varlıkları açısından da geliştirilebilmektedir. Örneğin Türkiye'de yaşayan bir kişi ABD finansal varlıklarından talep etmesi halinde ABD dolarına olan talep artacaktır. Aynı şekilde ABD'de yaşayan bir kişinin de Türkiye finansal varlıklarından talep etmesi durumunda ise TL'ye olan talep artacaktır. İlk durumun gerçekleştiği senaryoda dolara olan talep artarken TL arzı artacak ve TL, ABD Doları karşısında değer kaybedecektir. İkinci durumda ise ABD Doları arzı artacak ve TL talebi artacağından bu sefer de TL, ABD Doları karşısında değer kazanacaktır. Yani ilk durumda döviz kuru yükselirken ikinci durumda düşecektir. Aşağıdaki grafik bize dış ticaretten dolayı döviz talep ve arz eğrileriyle toplam döviz talep ve arz eğrilerini ve döviz denge kurunun oluşumunu göstermektedir (Walther, 2002, s. 78-80):

Grafik 5: Döviz Kurlarının Oluşumunda Dış Ticaret ve Sermaye Hareketlerinin Etkisi



Kaynak: (Walther, 2002, s. 79)

Döviz kurlarının oluşumunda sermaye hareketlerinin çok önemli bir paya sahip olduğu iktisat literatüründe kabul görmektedir. Yukarıdaki grafikte yer alan D_x eğrisi dış ticaret nedeniyle talep edilen döviz miktarının geometrik yerini gösterirken D eğrisi toplam döviz talebini temsil etmektedir. Aynı şekilde S_m eğrisi dış ticaret nedeniyle döviz arzını gösterirken S eğrisi toplam döviz arzını ifade etmektedir. Analizimizin bu kısmında dolar talebini iki kısma ayırarak döviz kurlarının oluşumunda dış ticaret işlemleri ve sermaye hareketlerinin etkisini açıklayacağız. İlk olarak Amerikan mal ve hizmetlerini satın almak için ortaya çıkan ABD Doları talep eğrimize D_x ve çeşitli döviz kuru seviyelerinde oluşan toplam döviz talebi eğrisine de D demiştik. Aynı şekilde ABD vatandaşlarının Türkiye'de üretilen bir mal veya hizmeti satın alabilmek için oluşan taleplerine bağlı olarak ortaya çıkan dolar arz

eğrisine S_m ve çeşitli döviz kuru seviyelerinde ortaya çıkan toplam dolar arzı eğrisini de S eğrisi ile ifade etmiştik. Analizimizde döviz kuruna etki eden diğer değişkenleri devre dışı bıraktığımızda $D-D_x$ bize sermaye hareketlerinden doğan dolar talebini $S-S_m$ ise yine sermaye hareketlerinden doğan dolar arzını gösterecektir. Kısacası yapmış olduğumuz bu analize göre döviz kurlarının oluşumunda hem dış ticaret işlemleri hem de sermaye hareketleri döviz kurunun birer belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Walther, 2002, s. 78-80).

2.7. DÖVİZ KURUNU DEĞİŞİMİNİ AÇIKLAYAN TEORİLER VE YAKLAŞIMLAR

1970'li yıllardan itibaren döviz kurlarının belirlenmesinde hangi ekonomik kriterlerin etkili olduğu akademisyenlerin çalıştığı konularına başında gelmiş olup özellikle bu anlamda kur oynaklıkları, belirsizlik ve ülkeler arasındaki parite oluşumu konularına ağırlık verilmiştir. Yapılan araştırmalar döviz kurunun belirlenmesinde uluslararası sermaye hareketlerinin açıklayıcı bir etken olduğu konusunda akademisyenler birleşmektedir. (Bulut & Demirel, 2015, s. 89).

Temel olarak döviz kurlarındaki değişimi açıklayan yaklaşımlar geleneksel ve yeni yaklaşımlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında bu yaklaşımlar altındaki teorileri açıklanacaktır. Döviz kuru üzerindeki belirleyicileri bilmek ve döviz kurundaki değişmelerin nedenleri anlamak açısından bu açıklamalar önem arz etmektedir. Bu anlamda klasik yaklaşımlar başlığı altında öncelikle dış ticaret akımları yaklaşımı, satın alma gücü paritesi yaklaşımı ve Mundell - Fleming Modeli Yaklaşımı konularına değinilecek daha sonra ise yeni yaklaşımlar kısaca anlatılacaktır (Öztürk & Bayraktar, 2010, s. 157-191).

2.7.1. Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı

Dış ticaret akımları yaklaşımına göre bir ülkenin ithalatının ihracatından büyük olması o ülkenin parasının değer kaybetmesine neden olurken tersi durumda ise ülkenin parası değer kazanmaktadır. Yani bir ülkenin parasının değerini belirleyen etken söz konusu bu ülkenin ithalat ve ihracat miktarlarıdır (Seyidoğlu, 2003, s. 379-380). Keynesyen yaklaşım olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre döviz kurları mal hareketlerine bir tepki olarak devreye girmektedir. Yani döviz kurları mal ve hizmetlerin ithalatına ve ihracatına duyarlı olan yabancı para arz ve talebine belirlenmektedir (Bulut & Demirel, 2015, s. 90).

Dış ticaret akımları yaklaşımı döviz kurlarının açıklanmasında uluslararası mal ve hizmet talebine vurgu yaparken aynı zamanda devalüasyonların da ödemeler bilançosu dengesizliklerini giderici yönünü de ele almaktadır. Ancak bu yaklaşıma göre döviz sadece uluslararası mal ve hizmet ticareti yapmada bir araç olarak görülmektedir. Ancak unutulmaması gerekir ki günümüzde döviz finansal yatırım yapmak için de talep edilmekte hatta dünya genelinde dövizin bu nedenle yapılan döviz işlemleri uluslararası mal ve hizmet ticareti için talep edilen döviz miktarından bir hayli fazla gözükmektedir. Dış ticaret akımları yaklaşımının böyle bir sonuca ulaşmasındaki temel neden ise bu yaklaşımın faiz oranları dikkate almaması nedeniyle finansal piyasaları analiz dışı bırakmasıdır (Öztürk & Bayraktar, 2010, s. 157-191).

2.7.2. Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı

Satın alma gücü paritesi, tek fiyat kanununun döviz piyasasına uygulanmış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani satın alma gücü paritesi, mal, faktör ve sermaye piyasalarında yapılan arbitraj işlemlerinin sonucunda oluşan tek fiyat kanuna dayanır. Satın alma gücü paritesi yaklaşımını anlatmadan önce tek fiyat kanununu açıklamakta fayda olacaktır (Çelik, 2012, s. 324).

Bir malın, faktörün ya da menkul değerın geçerli döviz kurlarından herhangi bir ülke parasına çevrilmiş olan fiyatlarının dünyanın her yerinde aynı olmasını ifade eden kanuna Tek Fiyat Kanunu denilmektedir. Herhangi bir ekonomik varlığı söz konusu bu varlığın ucuz olduğu yerden alan ve pahalı olduğu yere satan arbitrajcılar, varlığın ucuz olduğu yerde talep yarattıkları için söz konusu bu varlığın fiyatı satın alınan yerde yükselmekte, ekstra arz yarattıkları için de ilgili varlığın satıldığı yerde fiyatını düşürmektedir. Bunun sonucunda da söz konusu bu varlığın fiyatı dünyanın her yerinde aynı seviyeye gelmektedir. Arada yaşanacak küçük farklar ise ulaştırma masraflarından kaynaklanmaktadır (Çelik, 2012, s. 324).

Daha öncede değinildiği gibi, yukarıda tanımı verilen tek fiyat kanununun döviz piyasalarına uygulanmasına satın alma gücü paritesi denilmektedir. Satın alma gücü paritesi ülkelerin fiyatlar genel düzeyleri ile döviz kurları arasında bir bağ kurmaya çalışmaktadır. Ülkelerin fiyatlar genel düzeyinin birbirine oranlarının denge döviz kurunu yansıttığını savunan bu teori mutlak satın alma gücü paritesi ve nispi satın alma gücü paritesi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Öztürk & Bayraktar, 2010, s. 157-191).

Mutlak Satın Alma Gücü Paritesi: Aynı para ile ifade edildiğinde herhangi bir mal sepetinin dünyanın her yerinde aynı olması gerektiğini savunan mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımı bir bakıma tek fiyat kanununun mal piyasaları üzerine uygulanması şeklinde bilinmektedir. Mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımına göre bir birim ulusal para dünyanın her yerinde aynı satın alma gücüne sahip olması gerekmektedir (Doğukanlı, 2008, s. 64-65).

Mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımının yukarıda yer alan tanımına baktığımızda bazı eksikliklerinin olduğu söylenebilmektedir. Öncelikli olarak reel fiyat endekslerini her ülke için ayrı ayrı bulmak zor bir iştir. Ayrıca mal sepetleri düşünüldüğünde gerek endekslere giren mal çeşitleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekte gerekse de endeksler içindeki ağırlıkları yine ülkeden ülkeye farklı olabilmektedir. Hatta söz konusu bu mallar aynı tür mallar olsa dahi kalite farklılıkları olabilmektedir. Dolayısıyla kalite farklılıkları bu malların fiyatlarına yansıtılıyor olabilir. Ayrıca ticaret dışı mallar nedeniyle yanlış döviz kuru tespitine ulaşılabilir. Söz konusu bu mallar endekslere girmelerine rağmen dış ticarete konu

olmamaktadır. Yine ülkeler arası taşıma ve sigorta giderleri nedeniyle farklı kur değerlerine ulaşılabilir (Çelik, 2012, s. 325).

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımı döviz kurlarını iç ve dış fiyatlar genel endekslerinin birbirine oranlanması yoluyla tahmin etmektedir. Halbuki gerçek hayatta yatırımcılar faiz haddi paritesi üzerinden de döviz talep edebilmektedirler. Dolayısıyla bu durum da tahmin edilen döviz kurunun yanlış tahmin edilebilmesine neden olmaktadır (Ünsal E. , 2005, s. 546).

Nispi Satın Alma Gücü Paritesi: Fiyat ve kurlardaki göreceli değişmelerin ele alındığı nispi satın alma gücü paritesi yaklaşımına göre kurlardaki değişiklik iki ülke arasındaki enflasyon oranlarına bağlı bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre diğer ülkeye göre enflasyon ne kadar yüksek ise döviz kuru da o derece yüksek olacaktır (Seyidoğlu, 2003, s. 382).

Yaklaşıma göre bir ülkede belirlen enflasyon oranı diğer ülkelerden daha yüksek bir seviyede ise bu durumda o ülke içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları diğer ülkelerde üretilenlere kıyasla daha yüksek olacaktır. Bunun sonucunda ise ülke içindeki yerleşikler daha ucuz olması nedeniyle ithal mallara olan taleplerini artıracak ve döviz talebi artacaktır.

Döviz kurlarının döviz arz ve talebine göre belirlendiği piyasalarda bu döviz talebinin artması ile birlikte yerli para yabancı paralar karşısında değer yitirecektir. Kısacası nispi satın alma gücü paritesi yaklaşımı bir ülkede gerçekleşen enflasyon oranı ile ülke parasının değeri yani döviz kurları arasında bir bağ kurmaktadır. Yani yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde ülkenin parası da yabancı paralar karşısında değer kaybetmektedir (Öztürk & Bayraktar, 2010, s. 157-191).

Nispi satın alma gücü paritesi yaklaşımına yönelik yapılan ampirik çalışmalar, nispi satın alma gücü paritesi yaklaşımının uzun dönemde geçerli olduğunu göstermektedir (Ünsal E. , 2005, s. 548).

2.7.3. Mundell Fleming Modeli Yaklaşımı

Mundell - Fleming Modelinden önce yapılan çalışmalarda sermaye hareketlerinin döviz kurunun belirlenmesine olan etkileri göz ardı edilmişti. Halbuki daha önce de değinildiği üzere sermaye hareketleri cari işlemlere göre büyük gelişme göstermiştir. Daha önce James Meade tarafından geliştirilen uluslararası makroekonomik model, Keynesyen açık makroekonomik sisteme cari işlemlerin üzerine sermaye hareketlerini de ekleyerek Robert Mundell ve Marcus Fleming tarafından geliştirilmiş ve Mundell - Fleming Modeli adını almıştır (Bulut & Demirel, 2015, s. 92-93).

Küreselleşmenin de etkisiyle birlikte uluslararası sermaye hareketleri cari işlemler hareketlerine nazaran büyük gelişme göstermiş ve bu durum literatürde daha önce sermaye hareketlerinin göz önüne alınmaması nedeniyle önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Keynesyen açık makro ekonomik sisteme yapılan bu katkıyla birlikte döviz kurlarının belirlenmesinde sermaye hareketlerini devre dışı bırakan yaklaşımların eksiklikleri bu model ile giderilmeye çalışılmıştır (Öztürk & Bayraktar, 2010, s. 157-191).

Mundell-Fleming modelinin önemli varsayımı ekonominin küçük ve dışa açık bir ekonomi olması ve sermaye hareketliliğinin tam olmasıdır. Yani ekonomi dünya finans piyasasından istediği zaman istediği şeyleri alabilmektedir. Bunun sonucu olarak ulusal faiz oranları yurt dışı faiz oranlarıyla açıklanabilmektedir. Robert Mundell bu çalışmasıyla 1999 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmıştır (Mankiw, 2007, s. 334).

2.7.4. Parasalcı Yaklaşım

Kurların oluşumuna yeni bir açıklama getiren ve Robert Mundell, Harry Johnson ve Jacob Frenkel tarafından geliştirilen parasalcı yaklaşımın temel amacı dış

dengeyi sağlama mekanizmasını açıklamaktır. Parasalcı yaklaşıma göre nasıl ki bir malın fiyatı o malın arz ve talebine göre belirleniyorsa bu durum paralar için de geçerlidir. Yani herhangi bir paranın değeri o paranın arz ve talep koşullarına göre belirlenmektedir (Seyidoğlu, 2003, s. 385).

Döviz kurunun yurt içi para arzının yurt dışı para arzına oranı ve yurt dışı para talebinin yurt dışı para talebine oranı gibi iki değişken tarafından belirlendiğini savunan parasalcı yaklaşıma göre döviz kuru hem yurt içi hem de yurt dışı parasal değişkenler tarafından belirlenmektedir. Buna göre eğer yurt içi para arzı yurt dışı para arzına oranla artarsa ya da yurt dışı para talebi yurt içi para talebine oranla artarsa döviz kuru yükselmekte, tersi durumda ise döviz kuru düşmektedir (Ünsal E. , 2005, s. 548-552).

Arz ve talebin döviz kurlarını belirlediğini varsayan bu yaklaşımın en önemi varsayımı ise sermaye hareketlerinin serbest olmasıdır. Yani parasalcı yaklaşıma göre sermaye giriş çıkışlarında herhangi bir kısıtlama olmadığı gibi alışverişlerde işlem maliyeti de bulunmamaktadır (Bulut & Demirel, 2015, s. 109).

Parasalcı yaklaşıma göre döviz kurlarındaki değişmenin bir diğer önemli nedeni ise geleceğe dair rasyonel bekleyişlerdir. Buna göre eğer herhangi bir ülkenin parasının değerinin artacağı düşünülüyorsa söz konusu bu paraya bağlı menkul kıymetlere olan talep de artacaktır. Bunun sonucu olarak da o menkul kıymetleri almak için dövize olan talep artar ve döviz kurları yükselir. Tersi durumda ise söz konusu bu menkul kıymetlerin satışı artacağından döviz arzı artar ve bu durum da döviz kurunun düşmesine neden olur (Çelik, 2012, s. 328-329).

Parasalcı yaklaşımın yapmış olduğu bu analiz sabit kur sisteminin geçerli olduğu piyasaları kapsamamaktadır. Çünkü sabit kur sisteminin geçerli olduğu piyasalarda daha önce de değinildiği gibi döviz kurları idari bir otorite tarafından belirlenmektedir. Ayarlanabilir sabit kur sisteminde ise merkez bankaları döviz kurlarını belli marjlar arasında dalgalanmaya bırakmaktadır. Buna göre merkez bankaları kurların marjlar dışında dalgalanmasını önlemek üzere piyasaya ya döviz satmakta ya da piyasadaki döviz satın almaktadır. Bilindiği gibi merkez bankalarının piyasadaki döviz alması sonucu piyasadaki yerli para arzı artmış olmaktadır. Merkez

bankaları bu durum olumsuz sonuçlarını engellemek için ise yurt içi piyasadan borçlanmak yoluyla yerli para arzını da kontrol edebilmektedir (Çelik, 2012, s. 329).

2.7.5. Portföy Dengesi Yaklaşımı

Temelleri Markovitz ve Tobin tarafından ortaya atılan portföy dengesi yaklaşımına göre kişiler ve firmalar servetlerini para, yurt içi ve yurt dışı tahvil şeklinde tutmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım karşılanamayan faiz haddi paritesinin ve yurt dışı tahvil tutmanın yurt içi tahvil tutmaya kıyasla bir riskinin olduğunu da varsaymaktadır (Ünsal E. , 2005, s. 552-553). Yurt içi tahvil tutma maliyetinin yurt dışı tahvil tutma maliyetinden farklı olduğunu savunan ve bu yönüyle de parasalcı yaklaşımdan ayrılan portföy dengesi yaklaşımına göre döviz kurlarında görülen günlük dalgalanmaların nedeni yabancı menkul değerlerin arz ve talebinde meydana gelen değişmelere bağlanmaktadır (Seyidoğlu, 2003, s. 387-393).

Bu yaklaşıma göre (Çelik, 2012, s. 329-331);

- Piyasanın denge koşulları, ulusal para, ulusal finansal varlıklar ve yabancı finansal varlıkların talep yapılarına bağlıdır.

- İç veya dış faiz oranları yükselirse, bir ülkede para talebinin azaldığı kabul edilir.

- Milli varlıkların talebi, iç ve dış faiz oranları ile iç ve dış risklerin büyüklüğüne bağlıdır. Buna göre yurt içi faiz oranı yükseldiğinde ya da yurt dışı varlıkların risk dereceleri arttığında milli varlıklara olan talep artmaktadır. Tersini durumda ise milli varlıklara olan talep azalış göstermektedir. Buna benzer bir şekilde yurt dışı varlıkların talebi de yurt içi ve yurt dışı faiz oranları ile yurt içi ve yurt dışı risklere bağlıdır. Yani yurt dışı faiz oranları yükseldikçe ya da milli varlıkların riskleri arttıkça yabancı varlıklara olan talep artmakta tersi durumda ise azalmaktadır.

- Yatırımcıların toplam servetleriyle ölçülen bir bütçe kısıtı vardır.

- Bir ülkenin diğer ülkelerden net alacaklı veya net borçlu olmasına göre, yabancı parasal ve finansal varlıkların elde bulundurulmuş net miktarı pozitif veya negatif olabilmektedir.

2.7.6. Faiz Haddi Paritesi Yaklaşımı

Faiz haddi paritesi yaklaşımı döviz kurunun belirlenmesinde ödemeler bilançosunda sermaye hareketleri hesabını analizlere dahil ederek aslında daha çok makro ekonomik yapıyı göz önüne alan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda faiz oranları, döviz kurları ve spekülasyonların beklentileri arasında bir bağ kurulmaya çalışılır. Bu yaklaşıma göre spot ve vadeli döviz kurları ile nominal faiz oranları arasında bir bağ bulunmaktadır. Yaklaşıma göre eğer yerli ve yabancı finansal varlıklar arasında tam ikame söz konusu ise finansal varlıkların getiri oranları birbirine eşitlenmektedir. İşte bu eşitliğe faiz haddi paritesi denilmektedir (Öztürk & Bayraktar, 2010, s. 157-191).

Faiz haddi paritesi yaklaşımına göre iki ülke arasında yatırım yapmayı karlı hale getirmeyen, yani iki ülke arasında hem faiz oranlarını hem de spot ve forward döviz kurlarını aynı anda eşitleyen aşağıdaki gibi bir denklem vardır (Çelik, 2012, s. 320-324):

$$\dot{I}_{TC} - \dot{I}_{AB} = (V - A) / A \quad (2.7.6.1)$$

Denklemden, \dot{I}_{TC} Türkiye' deki faiz oranlarını, \dot{I}_{AB} AB'deki faiz oranlarını, V Euronun vadeli yani forward teslim kurunu, A ise Euronun anında yani spot teslim kurunu göstermektedir. Diğer taraftan, $(V - A) / A$ forward teslim kuru iskontosu ya da primini göstermektedir. Yukarıda yer alan denkleme göre eğer sonuç pozitif çıkarsa bu forward döviz uru priminin olduğu negatif çıkarsa ise forward döviz kuru iskontosunun bulunduğu anlamına gelmektedir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki yatırımın yapıldığı para birimi ne olursa olsun bu para mutlaka faize de

yatırılacaktır. Bu yüzden yatırım yapan kişilerin hem forward döviz kuru primini ya da iskontosunu hem de faiz oranlarını aynı anda düşünmeleri gerekmektedir. İşte yukarıda yer alan denkleme göre hem iki ülke arasındaki faiz oranları farkları hem de döviz kuru primi ya da iskontosu birbirine eşit olursa yatırımcı bu ülkeler arasında yatırım yapma konusunda kararsız kalacaktır (Çelik, 2012, s. 320-324).

Faiz haddi paritesi yaklaşımının birbirinden farklı özellikleri bulunan, güvenceli faiz haddi paritesi ve güvencesiz faiz haddi paritesi olmak üzere iki tür yorumu bulunmaktadır. Daha öncede belirttiğimiz üzere faiz haddi paritesi teorisi aynı riske ya da getiriye sahip olan iki farklı finansal varlığın üzerinde durmaktaydı. Teoriye göre eğer farklı iki finansal varlık aynı getiriye sahip değilse getiri miktarları eşitleninceye kadar yatırımcı yatırımına devam edecektir. İşte faiz haddi paritesinin bu iki farklı yorumu da buradan yola çıkarak çeşitli çıkarımlarda bulunmaktadır (Bulut & Demirel, 2015, s. 103).

Güvenceli (Garantili) Faiz Haddi Paritesi: Güvenceli faiz haddi paritesi yaklaşımı bir yatırımcının vadeli bir sözleşmeyle hem döviz kuru riskinden korunması hem de iki ülke arasındaki faiz oranları farkından kar elde etme süreci olarak tanımlanabilmektedir. İki ülke arasındaki faiz oranları farklarından kar elde etme işlemine ise faiz arbitrajı denilmektedir (Madura, 2012, s. 209-212). Güvenceli faiz haddi paritesi yaklaşımına göre faiz oranları diğer ülkenin faiz oranlarından yüksek olan ülke parası arasındaki fark kadar değer kaybetmektedir. Bu durum ise vadeli fiyatlara yansımaktadır.

Garantili faiz arbitrajı ise döviz kuru risklerine karşı faiz yoluyla korunmak anlamına gelmektedir. Güvenceli faiz haddi paritesi bazı durumlarda yatırılacak fonların yurt içinden borçlanıldığı şeklinde algılanmaktadır. Böyle bir durumda yatırımcılar bu işlem için kendi fonlarını kullanmaktadırlar. Bir diğer yoruma göre ise söz konusu bu teori için arbitraj kelimesini kullanmak yanlıştır zira söz konusu bu işlemlerde belli bir süreliğine para yatırılmış olmaktadır (Madura, 2012, s. 209-212).

Güvencesiz Faiz Haddi Paritesi: Yukarıda açıklamış olduğumuz güvenceli faiz haddi paritesine ek olarak literatürde bir de güvencesiz faiz haddi paritesi yaklaşımı bulunmaktadır. Buna göre iki farklı ülke parasına uygulanan faiz oranları

söz konusu bu para birimleri arasındaki beklenen döviz kuru değişimlerini ifade etmektedir. İşte faiz oranları ise döviz kuru arasındaki bu ilişkiye güvencesiz faiz haddi paritesi ya da Uluslararası Fisher Etkisi denilmektedir. Bu yaklaşım ek olarak döviz kurları ile enflasyon arasında da bir ilişki ortaya koymakta ve aşağıdaki formül ile ifade edilmektedir (Çelik, 2012, s. 323):

$$F_{TC}-F_{AB}=\dot{I}_{TC}-\dot{I}_{AB}=(V-A)/A \quad (2.7.6.2)$$

Yukarıdaki formülde $F_{TC}-F_{AB}$ Türkiye ve AB arasındaki enflasyon oranları farkını göstermektedir. Diğer semboller daha önce açıklandığı gibidir. Yukarıda yer alan eşitliğe göre, örneğin Türkiye'de enflasyon oranları yüksek ise faiz oranları da yüksek olacaktır. Bu durumda Türkiye'de döviz kurlarının da aynı ölçüde artması yani TL'nin Euro karşısında değer kaybetmesi beklenir. Güvencesiz faiz haddi paritesine göre eğer forward döviz kurunun spot döviz kurunun göstergesi olarak kabul edilirse vadeli kur enflasyon oranı kadar prim yapacaktır. Yani yerli para iskonto yapacaktır (Çelik, 2012, s. 323-324).

2.7.7. Döviz Kurlarının Aşırı Tepkisi Teorisi

1976 yılında Dornbusch tarafından ortaya atılan döviz kurlarının aşırı tepkisi teorisine göre döviz kurlarının oluşumu reel ve finansal sektörlere bağlanmaktadır. Buna göre, döviz kurlarındaki istikrasızlık, mal ve hizmet piyasaları ile parasal ve finansal piyasaları arasındaki uyum sağlama hızı farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Dornbusch'a göre parasal ve finansal piyasalar arz ve talep değişmelerine çok çabuk uyum sağlarken aynı uyum sağlama hızı mal ve hizmet piyasaları için geçerli olmamakta bu piyasalar arz ve talep değişmelerine daha geç ayak uydurabilmektedir. İşte döviz kurlarındaki aşırı tepki de bu uyum farkından kaynaklanmaktadır (Çelik, 2012, s. 332-333).

Teoriye göre mal fiyatlarının kısa dönemde katı ve faiz paritesinin geçerli olduğu bir ekonomide para arzında bir artış olduğunda döviz kuru bu parasal genişlemeye bağlı olarak kısa dönem denge değerinin üzerine çıkarak uyum sağlar, daha sonra ise tekrar eski denge seviyesine geri döner ve döviz kuru değer kaybına uğradıktan sonra tekrar değer kazanır. İşte buna döviz kurunun aşırılığı denilmektedir. Döviz kurundaki bu aşırılık aslında makul sayılan ve uzun dönemde istikrar sağlayan değişimler niteliğinde olduğu kabul edilmektedir (Ünsal E. , 2005, s. 558-559).

2.7.8. Spekülatif Kabarcıklar Teorisi

Yatırımcılar bazı durumlarda ise yukarıda bahsedildiği gibi döviz kurlarını temel ekonomik göstergeler yoluyla tahmin etmek yerine söz konusu döviz kurunun kısa dönemde geçerli olacağını düşünürler. Yani yatırımcılar bir anlamda trend analizi yapmaktadır. Buna göre yatırımcılar döviz kurunun örneğin geçen ayda olduğu gibi önümüzdeki ayda da düşeceğini ya da yükseleceğini tahmin ederler ve buna göre döviz alır veya satarlar. İşte yatırımcıların yapmış olduğu bu tip alım ve satımlara istikrar bozucu spekülasyon denir. Bu tip istikrar bozucu spekülasyon durumları nedeniyle döviz kurunda meydana gelen değişimlere de spekülatif balon ya da köpük adı verilmektedir (Ünsal E. , 2005, s. 563).

3.ENFLASYON

3.1. ENFLASYON KAVRAMI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

3.1.1. Enflasyon Kavramı

Enflasyon, belli bir dönemde fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış biçiminde tanımlanmaktadır (Froyen, 2013, s. 25). Paranın alım gücünün düşüşü olarak da tanımlanan enflasyon kamudan hane halklarına kadar herkesi derin boyutlarda etkileyebilen bir ekonomik kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Enflasyon, aşırı talep veya üreticilerin birim maliyetlerindeki artıştan kaynaklanır ve ekonomide dolaşımda olan paranın çok fazla olmasıyla da varlığını devam ettirir. Enflasyon karşısında gerekli tedbirler alınmadığı takdirde toplum adına çok ciddi sonuçları olacaktır (Mill, 2018, s. 184).

Enflasyonun fiyatlar genel seviyesindeki bir defalık artış değildir. Yani enflasyon fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışını ifade etmektedir. Ayrıca fiyatlar genel seviyesi veya genel fiyat seviyesi ise çok sayıda maldan oluşan bir sepetin fiyatını belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu sepette yer alan herhangi bir malın fiyatının artmış olması bize enflasyonu göstermiyor olabilir. Bir ekonomide enflasyonun varlığından söz edebilmemiz için sadece bir veya bir kaç malın fiyatının değil malların oluşturduğu sepetin fiyatının yani genel fiyat seviyesinin/fiyatlar genel düzeyinin artıyor olması gerekir (Ünsal E. M., 2017, s. 19-20).

Enflasyon genel olarak aylık ya da yıllık olarak tüketici/üretici fiyat endeksleri ile hesaplanmaktadır (Eren, 2006, s. 191).

3.1.2. Enflasyon Ölçüm Yöntemleri

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış olarak ifade edilen enflasyonun tüketici fiyat endeksi ya da üretici fiyat endeksi yoluyla ölçülebileceğini yukarıda ifade etmiştik. Çalışmamızın bu bölümünde bu kavramları açıklamakta fayda olacağı düşünülmektedir.

Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE): Fiyat endeksinin hesaplanmasında temel alınan sepet, dayanıklı tüketim malları, dayanıksız tüketim malları ve eğitim/sağlık gibi hizmetlerden meydana gelen bir sepet biçiminde karşımıza çıkabilir. İşte bu şekilde tüketim mallarından oluşan böyle bir sepet üzerinden hesaplanan fiyat endeksine tüketici fiyat endeksi denir (Ünsal E. M., 2017, s. 88).

Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE): 2005 yılından itibaren toptan eşya fiyat endeksi (TEFE) yerine kullanılan üretici fiyat endeksi (ÜFE), üreticilerin ürettiği hammadde, ara ve nihai malların fiyatlarının ağırlıklı ortalamasının hesaplanması ile ölçülmektedir. Söz konusu fiyatlar fabrika çıkış fiyatları olup, vergi, ulaştırma masrafları, perakende ve toptan ticaret payı bu fiyatların içerisinde bulunmamaktadır. ÜFE, tarım, avcılık ve ormancılık, balıkçılık, madencilik ve taş ocakçılığı, imalat sanayi ve elektrik, gaz ve su sektörlerini içine almaktadır (Ertek, 2010, s. 70).

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Deflatörü (GSYİH Deflatörü): Bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerden meydana gelen bir sepet üzerinden hesaplanan GSYİH Deflatörü; Nominal GSYİH³'nin, Reel GSYİH⁴'ye bölünmesi ve çıkan sonucun 100 ile çarpılması suretiyle hesaplanmaktadır. GSYİH Deflatörü'ndeki yüzde değişim ise bize enflasyon oranını verecektir. GSYİH Deflatörü ile enflasyon oranı aşağıda yer alan formül sayesinde hesaplanmaktadır (Ünsal E. M., 2017, s. 86-87):

³ Herhangi bir yılın üretim miktarının o yılın fiyatları ile çarpımı sonucu elde edilen büyüklüğü ifade etmektedir (Bocutoğlu, 2011, s. 53)

⁴ Herhangi bir yılın üretim miktarının o yılın değil de baz yıl olarak seçilen bir yılın fiyatlarının çarpılması sonucu elde edilen büyüklüktür (Bocutoğlu, 2011, s. 53).

$$\pi = [(GSY\dot{I}H_{DEF(t)} - GSY\dot{I}H_{DEF(t-1)}) / GSY\dot{I}H_{DEF(t-1)}] * 100 \quad (3.1.2.1)$$

3.2. ENFLASYON TÜRLERİ

Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak tanımlanan enflasyonun, fiyatlar genel seviyesindeki artış hızına göre türleri de mevcuttur. Bu bölümde başlıca enflasyon türleri üzerinde durulacaktır.

%3 - %8 gibi düşük oranlarda gerçekleşen enflasyona sürünen enflasyon denmektedir. Enflasyon oranının %25 - %80 gibi iki haneli oranlarda izlediği enflasyon ise dört nala enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Yine enflasyon oranının yıl boyunca %50'nin üzerinde gerçekleştiği durumlar ise hiperenflasyon olarak tanımlanmıştır. Hiperenflasyona 1985'te Bolivya'da %23000 yıllık enflasyon oranı ile, Zimbabve'de 2008 yılında %231000000 yıllık enflasyon oranı ile, Nikaragua'da 1990 yılında %11000 yıllık enflasyon oranı ile rastlanmıştır. Söz konusu örnekler iktisat tarihinde çoğaltılabilmektedir (Ünsal E. M., 2017, s. 92-93).

Sürünen enflasyon her ülkenin ekonomik yapısına göre normal sayılabilecek bir enflasyon türüdür. Türkiye' nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için sürünen enflasyonun %6, gelişmiş ülkeler için ise %4 olması beklenir. Ekonomiye olan güveni sarsmayan bu tip enflasyon için bazı iktisatçılar ekonomi için yararı olduğu düşüncesindedir. Dörtnala enflasyon durumunda ise bir ülkedeki üretici ve tüketiciler ellerindeki parayı likit olarak tutmazken ya enflasyon oranından daha yüksek olan faize ya da döviz veya arsa ve dayanıklı tüketim mallarına yatırır. Hiperenflasyon durumunda ise para artık işlevini göremez hale gelmiştir. Para bu tip enflasyonun görüldüğü ekonomilerde tasarruf amacını yitirdiği gibi kıymet fonksiyonu olma işlevini de yitirmiştir. Bu tip enflasyonun yaşandığı ülkelerde bireyler alış verişini artık takas usulüne göre yapmaktadır. Ülkedeki tüm sözleşmeler döviz veya altına endekslenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya' da görünen enflasyon bu enflasyon türüne örnektir (Bocutoğlu, 2011, s. 87-88).

Enflasyonun ortaya çıkış şekilleri de enflasyon konusunun daha iyi analiz edilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Enflasyon türlerini tanımladıktan sonra çalışmanın bu kısmında çıkış noktalarına göre enflasyon türleri incelenecektir.

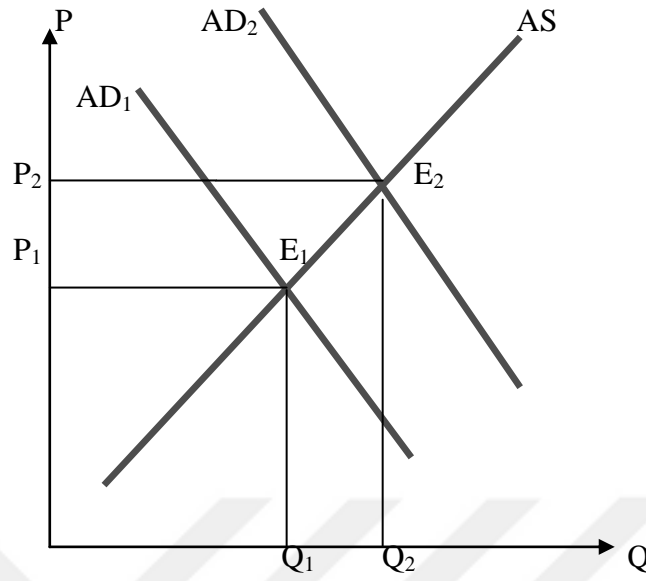
3.2.1. Talep Enflasyonu

Toplam talepteki sürekli artıştan kaynaklanan enflasyon türüne talep enflasyonu denmektedir. Talep enflasyonu genişletici maliye⁵ ya da para politikaları⁶ sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani bir ekonomide hükümet harcamaları artmışsa ya da bir ekonomideki para arzı artırılmışsa bunun sonucunda talep enflasyonu ortaya çıkmaktadır. Bu durumu bir örnekle açıklayacak olursak; örneğin bir ekonomide para arzının artırıldığını düşünelim. Ekonomideki para arzının artması sonucu para talebinin sabit kaldığı düşünüldüğünde faiz oranları düşecektir. Faiz oranlarının düşmesiyle birlikte bireyler ellerindeki parayı faizler düştüğü için tasarruf yerine harcamaya yöneleceklerdir. Bireylerin bu tutumu ekonomideki toplam talebi artıracak ve toplam talep eğrisi (AD) sağa kayacaktır. Toplam talep eğrisinin sağa kaymasıyla birlikte ekonomideki fiyatlar gene düzeyinde artış görülecektir. İşte bu duruma talep enflasyonu denmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki toplam talep artışı sonucu enflasyonun büyüklüğü toplam arz eğrisinin (AS) eğimine bağlıdır. Toplam arz eğrisinin eğimi arttıkça talep yönlü enflasyonun da boyutu ciddi seviyelere ulaşacaktır (Sloman, 2004, s. 64).

Aşağıdaki şekilde talep enflasyonunun ortaya çıkış süreci incelenmektedir:

⁵ Maliye politikası, gelir, çıktı ve istihdam seviyesini artırmak ve enflasyonu kontrol altında tutmak için hükümetin kamu harcamalarını, transfer harcamalarını ve vergi oranlarını kullanmasına maliye politikası denmektedir (Bocutoğlu, 2011, s. 172).

⁶ Para politikası, durgunluk veya enflasyonist bir ortamda para arzındaki gerekli düzenlemelerin yapılarak faiz oranlarını ve bunun sonucunda da toplam talebi değiştirmek ve böylece ekonomide istikrar ve tam istihdam düzeyinde üretim düzeyini elde etmeye yarayan politikalar olarak tanımlanabilir (Ertek, 2010, s. 250).

Grafik 6: Talep Enflasyonu

Kaynak: (Sloman, 2004, s. 64)

Bir ekonomide talep fazlasına dayanan enflasyon olgusunu iktisatçılar iki temel görüş etrafında toplanarak açıklamaktadırlar. İktisatçıların bir kısmı enflasyonun efektif talep fazlasından kaynaklanabileceğini öne sürerken, bir kısmı da farklı sektörlerde görünen talep fazlalarını inceleyerek sektör analizi yapmaktadır (Öcal, 2007, s. 382-384).

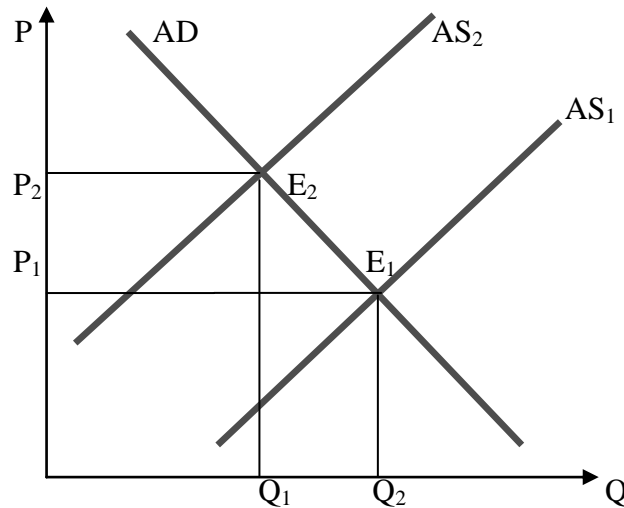
Ekonomide yer alan tüm bireylerin ücret, faiz, kar gibi çeşitli başlıklar altında gelirlerin toplamı, o ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerine eşit olacağından bu ekonomide talep fazlasından söz edilebilmesi için bireylerin satın alma güçlerinde bir değişikliğin daha doğru bir ifade ile artışın olması gerekmektedir. Bu artış bireylerin önceki birikimlerinden/servetlerinden kaynaklanabileceği gibi ekonomide para stokunda yapılan artıştan da kaynaklanabilir. Bu iki nedenden birisinin veya ikisinin birlikte gerçekleşmesi durumunda ekonomide talep fazlası ortaya çıkmaktadır. Arzın kısa dönemde sabit olduğu düşünüldüğünde ekonominin arz kesimi ortaya çıkan bu ek talebe cevap veremeyecektir ve bunun sonucunda da ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyatları yükselecektir yani enflasyon olgusu ortaya çıkacaktır (Öcal, 2007, s. 382-384).

3.2.2. Maliyet Enflasyonu

Maliyet enflasyonu ise ekonominin arz yönüyle ilgili olup girdi fiyatlarındaki artış sonucu ortaya çıkan enflasyon türüdür. Yine maliyet enflasyonunu da bir örnekle açıklayacak olursak; örneğin maliyetlerdeki veya girdi fiyatlarındaki bir artış sonucunda üreticiler bu artışları kısmen fiyatlara yansıtarak (tüketiciye yansıtarak) kısmen de üretim miktarını kısarak karşılık vereceklerdir. Bu durumda toplam talebin değişmediği düşünülüğünde toplam arz eğrisi sola kayacaktır. Toplam arz eğrisinin sola kaymasının nedeni ise daha yüksek fiyat düzeyinden ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin daha düşük düzeyde taleple karşılaşmaları sonucu üreticiler talebi karşılayacakları kadar mal ve hizmet üretme istekleridir. Sonuç olarak toplam arz eğrisi sola kayduğunda hem genel fiyat düzeyi yükselmiş olacak hem de üretim düzeyi azalmış olacaktır. İşte bu duruma maliyet enflasyonu denmektedir (Sloman, 2004, s. 66-67).

Aşağıdaki grafikte maliyet enflasyonunun ortaya çıkış süreci incelenmektedir:

Grafik 7: Maliyet Enflasyonu



Kaynak: (Sloman, 2004, s. 66)

Yukarıda yapılan tanıma göre aslında maliyet enflasyonu, yurt içinden veya yurt dışından üretimde kullanılmak üzere sağlanan girdilerin fiyatları, hammadde fiyatları ve işgücü ücretleri gibi üretimde kullanılan girdilerin maliyetlerindeki ya da firmaların daha fazla kar elde etmek için ürünlerinin fiyatlarını artırmaları şeklinde ortaya çıkan enflasyon türü olarak tanımlanabilmektedir (Bocutoğlu, 2011, s. 89).

Söz konusu tanımdan da anlaşılacağı üzere aslında maliyet enflasyonu üç ana sebeple ortaya çıkmaktadır. Bu sebepler ise: ücret enflasyonu, kar enflasyonu ve ithal fiyatları enflasyonu olarak başlıklandırılabilir (Sloman, 2004, s. 66-67).

Ücret Enflasyonu: Talepteki değişimlerden bağımsız olarak sadece örgütlenmiş grupların pazarlık gücüne veya başka bir sebebe bağlı olarak ortaya çıkan ücret artışlarının mal ve hizmet fiyatlarında yarattığı artışa ücret enflasyonu denmektedir. Ancak unutulmaması gerekir ki her ücret artışı enflasyonu beraberinde getirmeyecektir. Ücretler talepte görünen bir artışa paralel olarak da yükselebilir. Bu tip ücret artışları enflasyonun nedeni değil sonucu olmaktadır (Uluatam, 1998, s. 353-354).

Yukarıdaki bilgilere göre ücret artışları nedeniyle toplam arz eğrisindeki kayışlar ikiye ayrılmaktadır. Bunlar: Spontan (talepten bağımsız) ve talebe bağlı kayışlardır. Bir ücret enflasyonundan söz edilebilmesi için talepten bağımsız yani spontan arz eğrisi kayışları mevcut olmalıdır (Kepkep, 1991, s. 31-46).

Örneğin işgücü piyasasında yer alan sendikalar anlaşarak ücretlerin yükseltilmesini talep ettiklerinde ve söz konusu bu talep karşılık bulduğunda işçi ücretleri yükselecektir. Daha yüksek ücret seviyesinde işverenler maliyetlerini sabit tutmak veya yükseltmemek için daha az sayıda işçi talep ettikleri düşünüldüğünde ekonomide yer alan firmalarda daha az işçi çalışacağından toplam çıktı seviyesinde düşme meydana gelecektir. Talebin sabit olduğu varsayılırsa bu durumda talep fazlası enflasyona neden olacaktır (Sloman, 2004, s. 66).

Kar Enflasyonu: Ekonomide yer alan firmalar karlarını artırmak için tekel güçlerini de kullanarak piyasadaki talepten bağımsız olarak fiyatlarını yükseltiyorlarsa buna kar enflasyonu denir (Sloman, 2004). Nasıl ki örgütlenmiş bir işgücü piyasasında sendikalar aracılığı ile ücretlerin artırılmasına bağlı olarak bir

maliyet enflasyonu ortaya çıkabiliyorsa, bazı durumlarda da firmalar maliyet artışlarını geçen fiyat artışlarıyla maliyet enflasyonuna neden olabilmektedir. Ancak söz konusu durumun gerçekleşebilmesi için her şeyden önce piyasanın eksik rekabet koşullarına sahip olması gerekmektedir. Yani firmaların fiyat belirleme gücüne sahip olması gerekir (Uluatam, 1998, s. 354-355).

İthal Fiyatları Enflasyonu: İthal hammadde fiyatlarındaki talepten bağımsız olarak ortaya çıkan artışlardan kaynaklanan maliyet enflasyonu türü olarak tanımlanabilmektedir. Bu tür enflasyonun en bilindik örneği OPEC Krizi olarak tarihe geçmiştir (Sloman, 2004, s. 66).

Hammadde fiyatlarının büyük oranlarda yükseldiği dönemlerde söz konusu bu hammaddeyi dışarıdan satın alan yani ithal eden ülke açısından ciddi enflasyon sorununa yol açmaktadır (Eren, 2006, s. 202). 1970'li yıllarda petrol ihraç eden ülkelerin petrol fiyatlarını yaklaşık olarak 4 kat yükseltmeleriyle birlikte bu tip bir enflasyon krizi yaşanmıştır.

Yukarıda açıklanan enflasyon türlerinin yanında aşağıda yer alan enflasyon türlerine de bakmakta fayda olacaktır (Ünsal E. M., 2017, s. 92-95):

- Fiyatlar genel düzeyindeki meydana geleceği beklenen artışa beklenen enflasyon (π^e) denmektedir ve aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır:

$$\pi^e = [(P_t^e - P_{t-1}) / P_{t-1}] * 100 \quad (3.2.2.1)$$

Formülde P_t^e ifadesi t döneminde beklenen enflasyonu, P_{t-1} ifadesi ise t-1 döneminde gerçekleşen enflasyon oranını vermektedir. Aslında beklenen enflasyon oranı bir önceki dönemde gerçekleşen enflasyon oranına göre yapılan bir tahminden ibarettir. Kişilerin tahmin ettikleri enflasyon ile gerçekleşen enflasyon birbirine eşit çıktığı duruma tam olarak beklenen enflasyon, söz konusu enflasyonun birbirine eşit çıkmadığı duruma ise beklenmeyen enflasyon denmektedir.

- Bunun dışında gıda ve enerji ürünleri dışarıda bırakılarak hesaplanan enflasyona çekirdek enflasyon denmektedir. Bu ürünlerin dışarıda bırakılmasının

nedeni ise söz konusu ürünlerin fiyatları dünya piyasalarında arz ve talep koşullarında meydana gelen geçici değişmelerin etkisinden arındırma işlemi yaparak enflasyon trendi hakkında daha iyi değerlendirme yapma isteğidir. Bu durumun tam tersi olan yani gıda ve enerji ürünlerinin fiyat değişimlerinin dahil edildiği enflasyon türüne ise manşet enflasyon denmektedir.

3.3. ENFLASYON KONUSUNA TEORİK YAKLAŞIMLAR

Sonuçları itibariyle ekonomiye çok ciddi zararlar doğurabilecek enflasyon kavramı bir ekonomide ortaya nasıl çıktığının bilinmesinin, enflasyonu daha iyi kavrayabilmek açısından büyük önemi bulunmaktadır. İktisat tarihinden de çeşitli ekoller enflasyonun ortaya çıkış nedenlerini araştırmışlar ve buna yönelik bir çok teori ortaya sunmuşlardır. Çalışmanın bu kısmında bu teorilere kısaca bakış atılacaktır.

3.3.1. Klasik Miktar Teorisi

İktisat literatüründe Klasik Ekol diye adlandırılan Klasiklerin geliştirmiş olduğu paranın miktar teorisi iki tür yaklaşım etrafında oluşturulmuş bir teoridir. Bunlardan birincisi Cambridge Yaklaşımı, ikincisi ise Fisher Yaklaşımı'dır. Klasik miktar teorisi de doğal olarak Klasik ekolün temel varsayımlarını içermektedir. Bu varsayımların en önemlisi ise nominal değişkenlerin reel değişkenler üzerinde etkili olmadığı varsayımdır. Yine Klasik Ekol'e göre para sadece işlem amacıyla talep edilmektedir. Şimdi bu varsayımlar etrafında ilk olarak Fisher Yaklaşımı'na göz atılacaktır (Bocutoğlu, 2011, s. 154).

Irving Fisher tarafından geliştirilen kısaca Fisher Yaklaşımı olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre, klasik iktisatçıların para arzındaki artışların fiyatları

nasıl etkilediğini açıklamaya yönelik oluşturdukları değişim denkleminde ibarettir. Yukarıda değindiğimiz üzere klasik iktisatçılara göre ekonomide nominal değişkenlerin reel değişkenler üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını ve ekonomide paranın sadece işlem güdüsüyle talep edildiğini belirtmiştik. İşte bu varsayımlar sonucu oluşturulan değişim denklemi aşağıdaki gibidir (Ünsal E. M., 2017, s. 570):

$$M.V=P.Y \quad (3.3.1.1)$$

Yukarıda yer alan denklikte M, nominal para arzını, V, paranın dolanım hızını, P, fiyatlar genel düzeyini, Y ise üretim düzeyini göstermektedir. Klasik İktisatçılara göre paranın dolanım hızı (V) sabittir, çünkü kurumsal unsurlar tarafından belirlenmektedir. Yine üretim düzeyi (Y) de klasik varsayım gereği ekonomi tam istihdam seviyesinde dengede olduğu için sabit tutulmaktadır. Tüm bu varsayımlar altında sabit olmayıp değişken olan iki tane kavram kalmaktadır. Bunlardan birincisi nominal para arzı (M), ikincisi ise fiyatlar genel düzeyidir (P). Klasik iktisatçıların miktar teorisine kattıkları son varsayım ise nedensellik ilişkisinin yönüdür. Buna göre bir ekonomide bulunan para miktarı fiyatlar genel düzeyini etkileyecektir. İşte tüm bu varsayımlar altında klasik miktar teorisine göre bir ekonomide nominal para arzı artırıldığında bunun yol açacağı tek sonuç fiyatlar genel düzeyindeki bir artıştır (Ünsal E. M., 2017, s. 570-572).

Paranın miktar teorisine yönelik ikinci klasik yaklaşım ise Alfred Marshall ve A.C. Pigou tarafından geliştirilen Cambirdge Yaklaşımı'dır. Bu yaklaşım da yine Fisher Yaklaşımı ile yaptığı varsayımlar ve ulaştığı sonuçlar açısından hemen hemen aynıdır. Cambridge yaklaşımı aşağıda yer alan denklem aracılığı ile ifade edilebilir (Bocutoğlu, 2011, s. 154):

$$M_d = k.P.Y \quad (3.3.1.2)$$

Bu denklemde M_d para talebini, k firmaların ve tüketicilerin nominal GSYİH'nin yüzde kaçını işlem güdüsüyle ellerinde nakit olarak tutmak istediklerini gösteren oranı, P fiyatlar genel düzeyini ve son olarak da Y ise üretim miktarını göstermektedir (Bocutoğlu, 2011, s. 154).

Yine Fisher Yaklaşımı'nda olduğu gibi Cambridge Yaklaşımı'nda da üretim düzeyi (Y) tam istihdam düzeyinde sabit olarak kabul edilmektedir. Kişilerin gelirlerinin yüzde kaçını ellerinde para olarak tutmak istediklerini gösteren k terimi de yine kurumsal unsurlar tarafından belirlendiği için sabittir. Klasik Ekol'e göre $M_d=M_s$ olarak kabul edildiğinde yine Cambridge Yaklaşımı'nın ulaştığı sonuç Fisher Yaklaşımı'nın ulaştığı sonuç ile aynı olacaktır. Yani bir ekonomide işlem güdüsüyle para talebi arttığında talepteki artış kadar para arzı da artmış olacak ve bu durumda da ekonomideki para arzı artışı sonucunda sadece fiyatlar genel düzeyi (P) artmış olacaktır (Ünsal E. M., 2017, s. 572-574).

3.3.2. Keynes Teorisi

Buraya kadar Klasik Ekol'ün enflasyonun nasıl ortaya çıktığına yönelik görüşlerine değindik. Çalışmamızın bu kısmında ise Keynesyen teorilere kısaca bir bakış atılması enflasyonun nedenlerinin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Keynes'in görüşüne göre bir ekonomide bireyler üç nedenle para talep ederler. Bunlar işlem güdüsüyle para talebi, ihtiyat güdüsüyle para talebi ve spekülasyon güdüsüyle para talebidir. Yine Keynes'e göre işlem güdüsüyle para talebi kişilerin elde etmiş oldukları gelir ve fiyatlar genel düzeyi ile doğru orantılıdır. Yani kişilerin elde etmiş oldukları gelir arttıkça ya da fiyatlar genel düzeyi arttıkça işlem güdüsüyle para talebi de artacaktır. Yine Keynes'e göre ihtiyat güdüsüyle para talebi de gelirin ve fiyatlar genel düzeyinin pozitif bir fonksiyonudur. Yani insanların geliri arttıkça ya da fiyatlar genel düzeyi arttıkça ihtiyat güdüsüyle cüzdanlarında ya da bankaların vadesiz mevduat hesaplarında tuttıkları para miktarı

kısacası ihtiyat güdüsüyle para talepleri artacaktır. Son olarak spekülasyon güdüsüyle para talebi ise faiz oranlarının ters fonksiyonudur. Yani faiz oranları arttıkça insanlar ellerinde para tutmak yerine yani para taleplerini artırmak yerine söz konusu parayla tahvil alımına yöneleceklerinden faiz oranları arttıkça spekülasyon güdüsüyle para talebi azalmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında toplam para talebi fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir (Ünsal E. M., 2017, s. 574-583):

+ + -

$$L = f(P, Y, i) \quad (3.3.2.1)$$

Yukarıdaki formülde L terimi toplam para talebini, P terimi fiyatlar genel düzeyini, Y terimi kişilerin elde etmiş oldukları geliri, i terimi ise faiz oranlarını göstermektedir.

Keynes belirlemiş olduğu bu para talebi teorisiyle Klasik para talebi teorilerini şu açılardan eleştirmiştir (Bocutoğlu, 2011, s. 157-158):

- Klasiklerin tersine Keynes ekonominin tam istihdam dengede olamayabileceğini yani eksik istihdamda da dengeye gelebileceğini ve ekonomide işsizlik olabileceğini söylemektedir.

- Ekonominin eksik istihdamda da dengeye kavuşabileceğini söylediği için Keynes, Klasik Diktatörlük ilkesini kabul etmemektedir. Yani Keynes'e göre eksik istihdam durumunda ekonomideki nominal değişkenler reel değişkenleri etkileyebilmektedir. Örneğin Keynes'e göre ekonominin eksik istihdamda olduğu bir durumda nominal para arzı artırılarak istihdam ve üretim gibi reel değişkenleri etkilemek mümkündür.

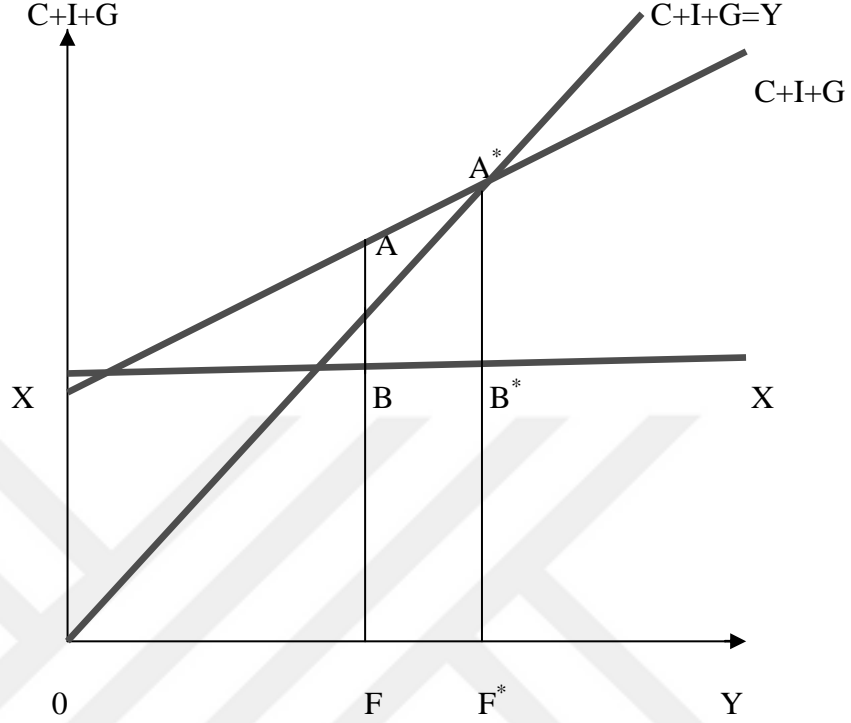
- Keynes'e göre paranın dolanım hızı sabit değil, değişkendir.

- Keynes'e göre ekonominin tam istihdam seviyesinde dengede olduğu durumlarda para arzındaki artış, enflasyonu para arzındaki artış oranı kadar artırmaz.

Keynes bu eleştirileriyle aslında ekonominin Klasiklerin iddia ettiği gibi tam istihdamda dengede olmadığını bu nedenle de Klasiklerin savunmuş olduğu para arzındaki artışların aynı oranda fiyat artışlarına yol açtığına ilişkin görüşlerini reddetmektedir. Ona göre para arzındaki artış ekonomi eksik istihdamda olduğu için istihdam ve üretim artışı yaratacaktır.

Keynes ekonomide talep yönünden gelen fiyat artışlarını efektif talep sistemini kullanarak açıklamaktadır. Ona göre savaş gibi olağanüstü dönemlerde üretimde artış sağlanabilmektedir. Ancak üretimde artışın yanında yine bu olağanüstü dönemlerin etkisiyle devletin tüketiminde de artış gözükülecektir. Bu yüzden tüketim ve yurt içi yatırım için ayrılacak üretim miktarında büyük düşüşler meydana gelecektir. Ek olarak savaşın başında yürürlükte olan fiyat ve ücret düzeyine bağlı parasal gelir seviyesinde yükseliş meydana gelecektir. Sabit bir ortalama tasarruf eğilimi düşünüldüğünde parasal gelirdeki artışın etkisiyle beraber toplam talep de artacaktır. Bunun sonucunda ise toplam talep ve arzda bir dengesizlik meydana gelecek, ekonomide bir talep fazlası yaşanacak ve bu durum da enflasyona neden olacaktır. İşte savaş gibi olağanüstü dönemlerde enflasyonla mücadele etmenin yolu harcanabilir gelirin dolayısıyla da toplam talebin düşürülmesidir (Kepkep, 1991, s. 34-40).

Keynes' in yukarıda yer alan görüşleri aşağıdaki grafik yardımıyla da açıklanabilmektedir:

Grafik 8: Fiyatlar Genel Seviyesinin Talep Etkisiyle Yükselişi

Kaynak: (Kepkep, 1991, s. 36)

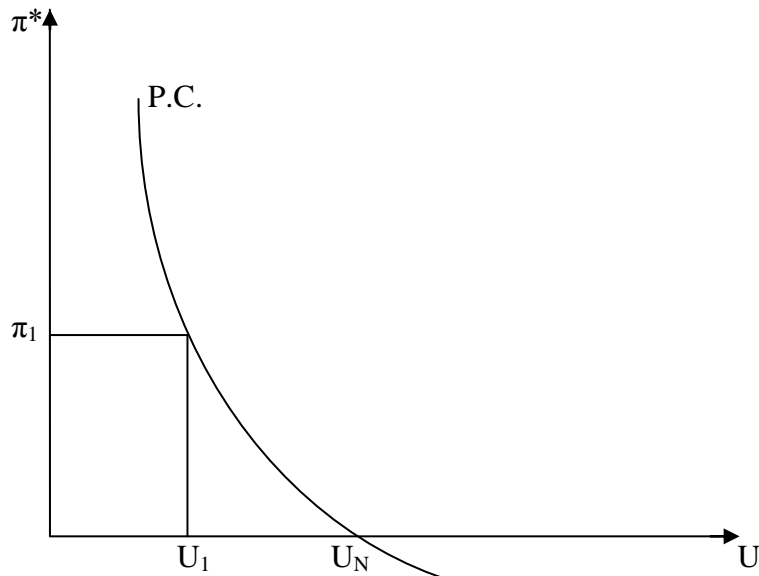
Yukarıdaki grafiğe göre OX başlangıçtaki fiyatlarla ekonominin tam istihdam denge düzeyinde ulaşabileceği maksimum harcamaları göstermektedir. OF tam istihdam gelir düzeyine işaret etmektedir. Eğer harcama yukarıda belirtilen nedenlerle OX düzeyini aşarsa AB kadar enflasyonist açık oluşmaktadır. Bu durumda enflasyon oranı AB/OF oranına eşit olacaktır (Kepkep, 1991, s. 34-40).

Ayrıca Keynesyen görüşe göre bir ekonomide enflasyonun olması durumunda eğer para arzı sabit kabul edilirse fiyatlar genel seviyesindeki artış nedeniyle nominal gelir düzeyi artmış olacaktır. Bunu fark eden bireyler işlem ve ihtiyat güdüsüyle para taleplerini artıracaktır ve bu durumda faizlerin yukarı yönlü hareket etmesine neden olur. Yatırımcı için bir maliyet unsuru olan faizlerin yükselmesiyle beraber yatırımlarda bir düşüş ve bunun sonucunda da toplam talepte bir azalış meydana gelecektir (Kepkep, 1991, s. 34-40).

Ek olarak enflasyon nedeniyle gelirin düşük gelirli aleyhine yeniden dağılımı söz konusu olduğunda da, eğer düşük gelirli tüketicilerin tüketim eğilimlerinin ülkedeki ortalama tüketim eğiliminden fazla olduğu düşünülürse, toplam talebi kısıtıcı bir etki ortaya çıkaracaktır. Ancak gelirin yeniden dağılımı işgücünün aleyhine gerçekleşirse bu durumda reel ücretlerde bir düşüş söz konusu olduğundan işverenler istihdam ve üretimi artırmak isteyeceklerdir. Bu durumda işverenlerin daha fazla işgücü talep etmeleri nedeniyle ücretler yeniden artma eğilimine girecek ve bu durumda toplam talebi yeniden canlandırarak enflasyona neden olabilecektir. Yine Keynes'e göre eğer bir ülke dış ticaret fazlası verirse söz konusu bu fazlalık piyasaya ulaştığında ek talep yaratacak ve bu durumda yine enflasyona neden olacaktır. (Kepkep, 1991, s. 34-40).

Keynesyen Ekol'ün enflasyon kavramına yönelik açıklamalarına 1958 yılında İngiltere üzerine yapmış olduğu bir çalışmadan dolayı A.W. Philips de katkı sunmuştur. Philips'e göre işsizlik ve enflasyon arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur, ekonomik sistemde işsizlik ile enflasyon arasında takas bulunur yani teoriye göre enflasyon arttığında işsizlik azalmakta tersi durumda ise artmaktadır. Bu ilişkiyi gösteren eğriye de Philips Eğrisi denmektedir (Bocutoğlu, 2011, s. 103-105).

Grafik 9: Phillips Eğrisi Analizi



Kaynak: (Ünsal E. M., 2017, s. 130)

Yukarıda yer alan ve enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi gösteren Philips Eğrisi analizine göre π^* enflasyon oranını, U ise işsizlik oranını göstermektedir.

Grafiğe göre hükümet, ne maliye politikası ne de para politikası uygulayarak hem enflasyon oranını hem de işsizlik oranını düşüremeyecektir. Philips Eğrisi analizine göre hükümetin işsizliği düşürmesinin maliyeti enflasyon, enflasyonu düşürmesinin maliyeti ise işsizlik olarak ortaya çıkmaktadır (Ünsal E. M., 2017, s. 129-130).

A.W. Philips'in yapmış olduğu bu analizin kısa dönemli olduğu ve Monetaristler tarafından eleştirildiği için Friedman ve Edmund Phelps tarafından Uzun Dönem Philips Eğrisi analizi geliştirilmiştir (Bocutoğlu, 2011, s. 105).

3.3.3. Monetarist Yaklaşım

Milton Friedman'ın öncülüğünü yaptığı Monetarist Yaklaşım, Klasik Yaklaşım'dan farklı olarak ekonominin tam istihdam seviyesinde kalmayacağı ve nominal değişkenlerin reel değişkenleri etkilemeyeceği görüşlerini devre dışı bırakmıştır (Uluatam, 1998, s. 339).

Friedman'a göre para talebi fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir (Bocutoğlu, 2011, s. 159):

$$M_D = f(Y_p, R, P_e, u) \quad (3.3.3.1)$$

Fonksiyonda M_D reel para talebini, Y_p sürekli geliri ya da diğer bir ifade ile serveti, R finansal aktiflerin beklenen getiri oranını, P_e beklenen enflasyon oranını ve son olarak u terimi de bireylerin zevk ve tercihlerini ifade etmektedir.

Friedman'ın teorisine göre zevk ve tercihler sabitken reel para talebi servet ile doğru, finansal aktiflerin beklenen getiri oranı ve beklenen enflasyon oranı ters orantılıdır. Yani servet arttıkça reel para talebi artmakta; finansal aktiflerden beklenen getiri oranı veya beklenen enflasyon oranı arttıkça da reel para talebi azalmaktadır (Bocutoğlu, 2011, s. 160).

Monetarist yaklaşıma göre birey elindeki varlıkları fayda maksimizasyonu ilkesi gereğince çeşitli aktif türleri arasında pay edecektir. Böylece Monetaristler, Klasiklerin para talebinin belirleyicisi olarak öne sürdükleri genel fiyat düzeyi ve reel gelir düzeyine ek olarak, elde para tutmanın maliyeti kavramını da eklemişlerdir. Monetaristlere göre para arzı bağımsızdır. Ekonomi dengede iken para arzı artırılırsa ve örneğin bu artış açık piyasa işlemleri yolu ile yapılırsa ticari bankaların rezervleri de artmış olacaktır. Böyle bir durumda bankalar ya daha fazla borç verecek ya da yatırımlarını artıracaklardır. Sonuç olarak bu para fazlası ekonomide yer alan firmaların ya da bireylerin eline geçtiğinde onlar da bu parayı başka alanlarda harcama tercihinde bulunacaklarından ekonomide yer alan mal ve hizmetlerin fiyatlarında yükseliş meydana gelecektir (Kepkep, 1991, s. 51-56).

A.W. Phillips tarafından geliştirilen Phillips Eğrisi teorisi enflasyon ve işsizlik arasında kısa dönemli bir ilişki kurduğundan dolayı monetaristler tarafından eleştirilmiş ve M. Friedman ve Edmund Phelps tarafından uzun dönem Phillips Eğrisi analizi geliştirilmiştir. Rasyonel beklentileri temel alan iktisatçılara göre ekonomik bireyler ekonominin gidişatı hakkında tahminde bulunabilmektedir. Örneğin genişletici bir politikanın uygulandığı bir ekonomide bireyler bu politikanın ne sonuçlar doğuracağını tahmin edebilmektedirler. Örnek olarak merkez bankasının para arzını artırdığını gören işçiler bu genişletici para politikasının fiyatlar genel seviyesini artıracığını öngörür ve kendi ücretlerini de artıma yönünde davranışta bulunurlar (Öcal, 2007, s. 115-117).

İşte buradan hareketle uzun dönem Phillips Eğrisi, her alternatif beklenen enflasyon haddinde gerçekleşen enflasyonun beklenen enflasyona ve işsizlik oranının da doğal işsizlik oranına eşit olmasını sağlayan enflasyon haddelerinin geometrik yerini gösteren eğriye denmektedir (Ünsal E. M., 2017, s. 380).

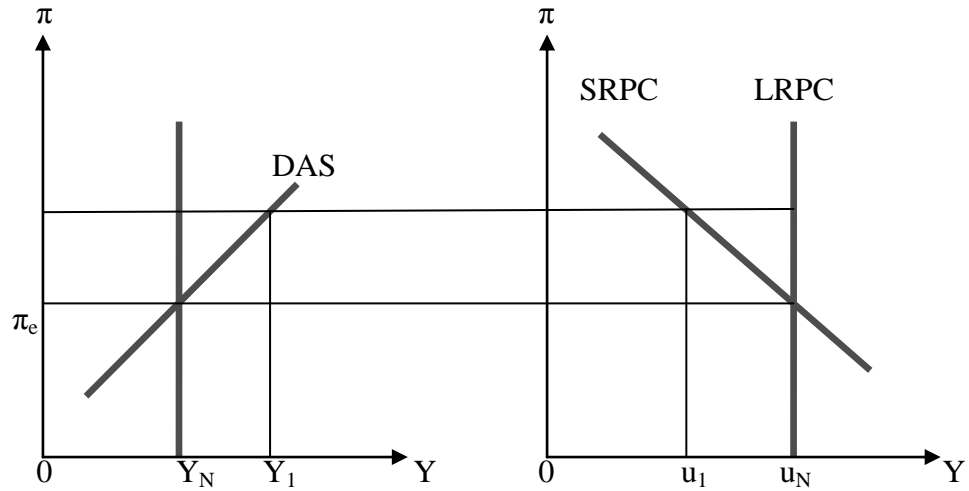
Monetarist iktisadi yaklaşımın Phillips Eğrisine yaklaşımında şu unsurlar ön plana çıkmaktadır (Eren, 2006, s. 207):

- Uzun dönemde ekonomide para aldanması bulunmamaktadır.
- İşçiler nominal ücret yerine reel ücrete önem atfetmektedirler.
- Enflasyon beklentileri önem taşımaktadır.

Uzun dönem Phillips Eğrisini açıklamadan önce doğal işsizlik kavramına değinmekte fayda olacaktır. Doğal işsizlik, bir ekonomide geçici işsizlik ile yapısal işsizliğin toplamından oluşan işsizlik oranıdır. Buna göre geçici işsizlik, ekonomide işgücüne yeni katılanlar ile mevcut işinden ayrılıp yeni bir iş arayanların oluşturduğu işsizliğe; yapısal işsizlik ise, tüketici tercihlerinin ve teknolojinin değişmesiyle birlikte söz konusu bu sektörlerde çalışanların işsiz kalmasıyla oluşan işsizliğe denmektedir (Ünsal E. M., 2017, s. 120).

Uzun dönem Phillips Eğrisi analizi aşağıdaki grafiklerde gösterilmektedir.

Grafik 10: Dinamik Toplam Arz Eğrisi ve Phillips Eğrisi



Kaynak: (Ünsal E. M., 2017, s. 382)

Monetaristler enflasyon beklentilerinin nasıl oluşturulacağı yönündeki görüşlerini ise uyumlu beklentiler teorisi çerçevesinde açıklamaktadırlar. Uyumlu

beklentiler teorisi, ekonomik birimlerin geçmişten gelen bilgilerini geleceğe yönelik beklentileri oluştururken kullandıkları varsayımına dayanmaktadır. Örneğin eğer geçen yıl enflasyon oranı bireylerin beklediklerinin altında gerçekleşmişse cari yıl içinde ekonomik birimler söz konusu bu durumu dikkate alarak tahmin oluşturacaktır. Daha gelişmiş uyumcu beklentiler modelleri ise cari yılda gerçekleşen enflasyonun geçmişteki enflasyon beklentilerinin ağırlıklı bir ortalaması olarak hesaplanmasına dayanmaktadır. Yani eğer enflasyon geçmişte beklenenden farklı gerçekleşmişse ortaya çıkan beklenti hatası dikkate alınarak cari yıl enflasyon beklentisine dahil edilir ve buna "Hata öğrenme mekanizması" adı verilmektedir (Tunay, 2007, s. 483-485).

3.3.4. Yapısalcı Yaklaşımda Enflasyon

Phillips Eğrisi Modeli ve Monetarist Enflasyon Teorisi her ne kadar enflasyon problemi ile ilgilenmiş olsalar da Yapısalcı Yaklaşım batı ekonomilerindeki uzun dönemde yükselen fiyat seviyelerini açıklamaya çalışmıştır. Yapısalcı yaklaşımın çalışmaları P. Streeten (1962) ve W. Baumol (1967)'a kadar dayanmaktadır. Daha sonra ise G. Maynard ve W. v. Ryckeyhm (1976) söz konusu bu hipotezi formüle ederek OECD ülkeleri için test etmişlerdir. Sonuç olarak uzun dönemde enflasyonist eğilimin dört faktörle etkileşim içinde olduğunu bulmuşlardır. Bu faktörlerin bazıları teknolojik bazıları ise davranışsal faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu faktörler aşağıdaki gibidir (Frisch, 1984, s. 153):

- Sanayi ve hizmet sektörü verimliliğindeki farklılık
- Ücretlerin her iki sektörde de artış oranı
- Sanayi ve hizmet sektörlerindeki çıktıların fiyat ve gelir esnekliklerinin farklı oluşu
- Ücret ve fiyatlarda sınırlı esnekliğin oluşu, yani ücret ve fiyatların geriye esnek olmaması

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon olgusunu açıklayan en önemli iki yaklaşım monetarist ve yapısalcı yaklaşımlardır. Monetarist yaklaşım, enflasyonun nedeni olarak bir ülkede sürekli bir şekilde para arzının artırılması üzerinde dururken enflasyonu ortadan kaldırmanın yolu olarak da para arzı kontrolü üzerinde durmuştur. Ancak tüm bu açıklamalarına rağmen Monetaristler enflasyonla mücadelede devletin ne yapması gerektiğini açıklamada yetersiz kalmışlardır (Ataç, 2006, s. 243-245).

Yapısalcı yaklaşım ise, bir ekonomideki enflasyonun nedeni olarak ekonominin yapısında olan sorunları göstermektedir. Yapısalcı yaklaşıma göre gelişmekte olan ekonomilerde enflasyon kendini kaynakların hareketsiz olması, piyasaların parçalı şekilde olması, sektörel arz ve talep arasındaki dengesizlik olarak belli etmektedir (Parasız, 2002, s. 134).

Yapısalcılara göre bir ekonominin düzenini belirleyen yasal çerçeve, nüfusun sosyo-ekonomik yapısı, nüfusun bölgesel ve üretim büyüklüklerine göre dağılımı, ekonomideki mevcut teknolojik düzey, ekonominin dışa bağımlılık derecesi, ulusal gelirin üretim kesimlerine, üretim etmenlerine ve nüfusa göre dağılımı gibi faktörler yapısal sorunlar olarak öne sürülmektedir (Kepkep, 1991, s. 64). Yapısalcı iktisatçılar enflasyonun nedenlerini gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki yapısal katılıklarda ararlar. Onlara göre söz konusu bu ülkelerin şehirleri beslemek için gıdaya, yeterli sayıda eğitilmiş işgücüne, eğitim ve finansal alt yapının sağlanması gibi şeylere ihtiyaçları bulunmaktadır. Tüm bunlar nedeniyle darboğazlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle eğitilmiş işgücünün yeterli düzeyde olmaması nedeniyle arz talebi karşılayamaz ve sonuç olarak fiyatlar genel seviyesi sürekli yükselme eğilimine girer. Yapısalcı iktisatçılara göre enflasyonun arz kaynaklı olması nedeni ise hükümetlerin artan harcamalarına kaynak yaratacak bir siyasi güce sahip olamamasıdır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler isteyerek bütçe açığını artırma yolunu seçerler (Sloman, 2004, s. 531-534).

Monetarist yaklaşımın aksine gelişmekte olan ekonomilerde enflasyon sorununun sadece parasal nedenler olmadığını savunan yapısalcı ekonomistlere göre enflasyon bir ekonominin yapısındaki bir takım özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, enflasyonla mücadelede doğrudan devletin müdahaleleri ve mali

reformlar gibi düzenlemeler söz konusu olmalıdır. Bu kapsamda uzun yıllar boyunca enflasyonla mücadele etmekte olan gelişmekte olan ülkelerde gerek enflasyonla mücadelede gerekse de ödemeler bilançosu açığını ve diğer ekonomik aksaklıkları gidermekte IMF şemsiye altında istikrar programları uygulanmakta olup, söz konusu bu programlar günümüzün de tartışma konularını oluşturmaktadır (Ataç, 2006, s. 248-251).

3.3.5. Yeni Klasik Yaklaşım

T. Sergent, N. Wallace, R. Lucas ve R. Barro'nun öncülüğünü yaptığı yeni klasik ekol aşağıda yer alan varsayımları kabul etmektedir (Öcal, 2007, s. 298-301):

- Üreticiler fiyatlar genel düzeyindeki değişiklikleri kendi ürettikleri malların fiyatlarındaki değişimler ile karşılaştırdığından yanılmaktadır. Bu yüzden kısa dönemde toplam arz eğrisi pozitif eğime sahiptir.

- Piyasaların sürekli temizlendiği varsayımı mevcuttur. Bunun sonucu olarak tüm piyasalarda fiyatlar esnektir.

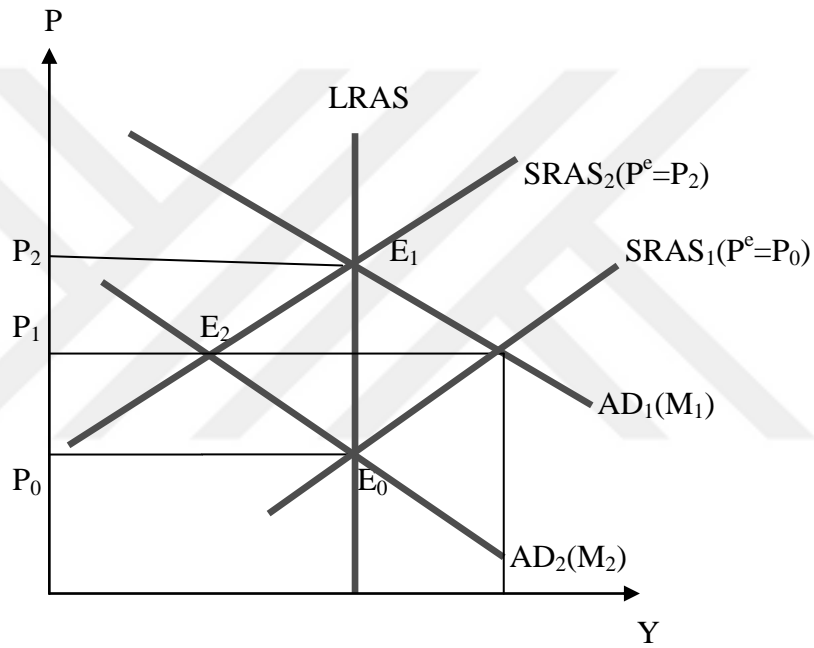
- Ekonomide yer alan tüm birimler gelecekteki fiyat düzeyini ellerindeki tüm bilgi kaynaklarından yararlanarak tahmin edebilmektedirler. Yani ekonomide rasyonel bekleyişler varsayımı mevcuttur.

Adaptif beklentiler teorisinin ileri sürmüş olduğu sistematik hata görüşünü reddeden rasyonel beklentiler teorisine göre tahmin edilen fiyat gerçekleşen fiyata eşit olmaktadır. Yani $P^e = P_0$ 'dır. Ayrıca rasyonel beklentiler teorisi, gelecekteki fiyat düzeyi tahminini geçmişteki fiyat gerçekleştirmeleri yolu ile tahmin eden adaptif beklentiler teorisini bu yönüyle de eleştirmektedir. Rasyonel beklentiler teorisine göre yeni haber alma ve tahmin edilemeyen politikalar nedeniyle geçmiş değerler kullanışsızdır (Eren, 2006, s. 212-216).

J.R. Muth tarafından geliştirilen rasyonel bekleyişler hipotezi, uyarlayıcı bekleyişler teorisinin tersine ileriye dönük bir teoridir. Yeni Klasik ekolün yukarıda

yer alan varsayımları gereğince ekonomide herhangi bir şok politika olmadığı sürece fiyat ve hasıla düzeyi, toplam talep (AD), kısa dönem toplam arz (SRAS) ve uzun dönem toplam arz (LRAS) eğrilerinin kesiştikleri noktada belirlenmektedir. Buna göre ekonomi, hükümet para ve maliye politikalarında beklenmedik bir değişiklik yapmadıkça doğal hasıla seviyesinde dengeye gelecektir (Ünsal E. M., 2017, s. 344-345).

Grafik 11: Önceden Açıklanan Genişletici Politikanın Etkisi



Kaynak: (Ünsal E. M., 2017, s. 347)

Yukarıda yer alan grafiğe göre ekonomi başlangıçta E₀ noktasında dengededir. Buna göre eğer hükümet para arzını artırırsa ve bunu önceden ilan ederse para arzındaki bu artış ekonomik birimler tarafından beklenen bir artış olacağından tüm bilgi kaynaklarından yararlanan birimler para arzındaki bu artışın fiyatlar genel düzeyinde bir artışa neden olacağını tahmine ederler. Dolayısıyla para arzının önceden artırılacağı duyurulmasıyla toplam talep eğrisi AD₀ konumundan AD₁ konumuna kayar, arz eğrisi de SRAS₀ konumundan SRAS₁ konumuna kayacaktır. Tüm bu bilgiler ışığında rasyonel beklentiler teorisine göre önceden açıklanan

politikanın reel değişkenler üzerinde bir değişikliğe yol açmamakta sadece fiyatlar genel seviyesinde değişikliğe neden olmaktadır (Ünsal E. M., 2017, s. 344-347).

Yeni Klasik Model'e göre bekleyişlerin uyumunda herhangi bir gecikme yaşanmadığından, eğer kişiler doğru enformasyona sahiplerse genişletici politikalar sonucunda üretim ve istihdamın doğal düzeyinde kalacağını ve toplam parasal talepte meydana gelen bir artışın sadece fiyatlar genel seviyesini yükselteceğini ve bu nedenle talebin değişmeyeceğini tahmin ederler (Sloman, 2004, s. 326-334).

Yeni Klasik Yaklaşım'a göre beklenmeyen politikanın etkisi ise kısa dönemli hasıla değişikliğine neden olurken uzun dönemde yine tam istihdam denge gelir seviyesine geçilir. Kısacası Yeni Klasik Yaklaşım'da politika etkisizliği mevcuttur (Öcal, 2007, s. 300).

Yeni Klasik Ekol'ün iktisat literatürüne kazandırmış olduğu bir diğer kuram ise Reel Konjonktür Dalgaları Kuramı'dır. Reel Konjonktür Dalgalanmaları Kuramı Yeni Klasik Ekol'ün kabul etmiş olduğu bütün varsayımları kabul etmektedir. Teoriye göre üretim teknolojisindeki veya maliye politikasındaki şok değişiklikler ekonomik dalgalanmalara neden olmakta ve bu dalgalanma zamanla diğer piyasalara da yayılmaktadır (Ataç, 2006, s. 22-24).

3.3.6.Yeni Keynesyen Sistem

Başlıca temsilcileri G. Mankiw, M. Parkin, A. Okun, J. Stiglitz gibi iktisatçıların olduğu Yeni Keynesyen Model'in temel varsayımları aşağıdaki gibidir (Ünsal E. M., 2017, s. 347-349):

- Ekonomide ücretler katı olduğundan pozitif eğimli kısa dönem toplam arz eğrisi söz konusudur. Çünkü piyasada ücretler işçiler ve firmalar arasında imzalanan toplu iş sözleşmeler ile belirlenmektedir ve sözleşme süresince bu ücretler değişmemektedir. Dolayısıyla da ücretlerin değişen iktisadi koşullara uyumu ancak uzun dönemde söz konusu olabilmektedir.

- Yeni Keynesyen Modeli tanımlayan ikinci varsayım ise piyasaların sürekli temizlenmediği varsayımdır. Buna göre bazı piyasalarda işlemler denge dışı fiyatlar üzerinden gerçekleştirilmekte ve bu nedenle fiyatların esnek olduğu görüşü kabul edilmemektedir.

- Yeni Keynesyen Model'in son varsayımı ise bir önceki bölümde açıklanan ve Yeni Klasik Model' in varsayımlarından biri olan rasyonel beklentilerin varlığıdır.

Yeni Keynesyen Ekol'e göre ekonomi eksik istihdamdayken hiç bir hükümet müdahalesi olmadan tam istihdam denge seviyesine yönelmesi zaman alacaktır. Çünkü onlara göre piyasada nominal ücretler toplu iş sözleşmelerine göre belirlenmektedir ve söz konusu bu sözleşmeler bir kaç yıllığına yapılmaktadır. Söz konusu bu durumda eğer ekonomide bir talep şoku yaşanırsa toplam talep eğrisi içeriye kayacak ve bu durumda fiyatlar genel seviyesi düşerken nominal ücretler n yıllığına göre belirlendiği için aynı kalmayacaktır, ancak fiyatların düşmesiyle birlikte reel ücretlerde bir artış söz konusu olacaktır. Bu durumda maliyetlerinin yükseldiğini gören işverenler ise çalıştırdıkları işçi sayısında kısıtlamaya gidecek ve ekonomide işsizlik söz konusu olacaktır. n yıl sonra toplu iş sözleşmesi sona erdiğinde sendikalar aracılığı ile yeni toplu iş sözleşmesi yoluyla nominal ücretler belirlenir. Ancak yeni nominal ücretler öyle bir şekilde belirlenir ki bu yeni reel ücretlerin eski dönemdeki reel ücretlere göre daha düşük olmasına yol açar. İşte daha düşük yeni reel ücretler kapsamında bu kez de işverenler daha önce işten çıkarmış oldukları işçileri tekrar geri almak isteyeceklerdir. Zira reel ücretlerin düşmesiyle birlikte üretim maliyetleri de düşmüştür. Bu durumda ekonomide daha düşük fiyatlar genel seviyesi altında eski denge durumuna yani tam istihdam denge durumuna yönelme söz konusu olacaktır (Bocutoğlu, 2011, s. 516-519).

Yeni Keynesyen Ekol'e göre eksik istihdam durumunda eğer hükümet ekonomiye müdahale ederse denge üretim düzeyine müdahale olmayan durumdan daha erken sürede ulaşılabilecektir. Yukarıdaki örneğimizde eğer hükümet eksik istihdam durumundayken ekonomiye genişletici para politikası yolu ile müdahale ederse bu durumda toplam talep artacak ve toplam talep eğrisi dışarıya doğru kayacaktır. Bu durum fiyatlar genel seviyesini yükselteceğinden reel ücretlerin düşmesine neden olacak ve nominal ücretler fiyat yükselişlerine kısa dönemde

adapte olamadığı için üretim maliyetlerinde düşüş söz konusu olacaktır. İşverenler böyle bir durumda işten çıkardıkları işçileri tekrar işe geri alacak ve böylece ekonomi daha yüksek bir fiyat düzeyinde tam istihdam denge seviyesine ulaşacaktır (Bocutoğlu, 2011, s. 516-519).

3.3.7. Neo Klasik Sentez

Neo Klasik Sentez A. Hansen, J.R. Hicks, L. Klein, F. Modigliani, D. Patinkin, P. Samuelson, R. Solow ve J. Tobin gibi iktisatçıların öncüleri olduğu, genel itibariyle Keynes tarafından ileri sürülen bir takım görüşlerin Neo Klasik İktisat varsayımlarıyla sentez edildiği bir ekoldür. NeoKlasik Sentez yaklaşımının iktisat literatürüne en önemli atkısı ise IS-LM analizidir. Neo Klasik Sentez temsilcileri, nominal ücretlerin aşağı esnek olmadığı, likitide tuzağı nedeniyle LM eğrisinin bir noktadan sonra yatay olduğu ve toplam yatırımların faize duyarlı olmadığı varsayımlarından hareket ederek iktisadi olayları açıklamaya çalışmışlar ve bu nedenle eleştirilmişlerdir. Neo Klasik Sentez temsilcilerine yapılan belli başlı eleştiriler ise şu şekilde sıralanabilmektedir (Eren, 2006, s. 129-136):

- 45°'lik ulusal gelir doğrusu nedeniyle arz talep dengesi önceden kabul edilmekte ancak eşitsizlik ve dengesizlik durumları göz ardı edilmektedir.

- Enflasyon ve işsizlik gibi durumların bir arada gerçekleşebileceği durumu göz ardı edilmiştir. Neo Klasik Sentez savunucularına göre enflasyon ve işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişki mevcuttur. Örneğin enflasyon artarken işsizlik azalmaktadır. Ancak stagflasyon gibi bir durumu Neo Klasik Sentez savunucuları göz önünde bulundurmamışlardır.

- Yapılan bir diğer eleştiri ise yatırım-belirsizlik arasındaki ilişki konusundadır. Keynes'e göre yatırımlar belirsizlik ortamında yapılmaktayken Neo Klasik Sentez savunucuları belirsizlik durumunu göz ardı etmişlerdir.

- Neo Klasik Sentez savunucularına yapılan bir başka eleştiri konusu ise para arzı ile ilgilidir. Keynesci iktisatçıların bazıları para arzının içsel faktörler tarafından belirlendiğini ileri sürerken Neo Klasik Sentez yaklaşımı bu durumu göz ardı etmiştir.

- Son olarak ise Neo Klasik Sentez savunucuları gelir bölüşümüne önem atfetmemeleri ve makro iktisadı keskin bir şekilde mikro iktisattan ayırmaları nedeniyle de eleştirilmişlerdir.

3.3.8. Yeni NeoKlasik Sentez

1990'ların sonunda öncülüğünü ABD'de Robert G. King ve Marvin Goodfriend'in yapmış olduğu Yeni Neo Klasik Sentez iktisatçılarının temel amacı tıpkı NeoKlasik Sentez iktisatçılarının olduğu gibi Keynesyen ve Klasik Ekol sentezini yapabilmektir. Yeni NeoKlasik Sentez istihdam ve enflasyon konusunda Reel Döngü Teorisi üzerine geliştirilmiştir. Reel Döngü Teorisi'ne göre firmalar kendi fiyatlarının esnekliklerini ayarlama başarısız olmaktadır. Bu nedenle toplam talep ve verimlilik şoklarına mark-up tepki vermektedir. Bu nedenle de fiyatlar dalgalanmaktadır. Söz konusu bu dalgalanmalar ise enflasyon ve işsizliğin ana kaynağı olarak görülmektedir. Bu durumda para politikası ve faiz oranı politikası etkin olarak kabul edilmektedir. Böyle bir yaklaşım ise firmaların karlarını belirli bir zaman içinde ortalamanın üzerinde artırmayı sağlayan mark-up kullanmaları temelinde Yeni Klasik, ancak para politikaları ile toplam talebi yönlendirerek enflasyon ve işsizliğe istikrar kazandırma temelinde de Yeni Keynesyendir. Yeni NeoKlasik Sentez savunucuları enflasyon konusuna toplam refah üzerinde yaklaşmakta olup enflasyonu düşürmede kullanılacak politikaların üretim ve istihdamda istikrarı bozabilecek enflasyon ve deflasyon sorunlarından korunmaya yardımcı olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Enflasyonun kontrol altına alınmasında faiz oranı politikası kullanılması önerilmektedir. Yeni NeoKlasik Sentez savunucularına göre beklenen enflasyonu kontrol edebilmek için toplam talep

üzerinde etkili olabilecek ve halk tarafından kabul görececek bir faiz politikasının önemi çok büyüktür (Tunay, 2007, s. 181-182).

3.4. DÖVİZ KURU VE ENFLASYON İLİŞKİSİ: GEÇİŞ ETKİSİ

Fiyat istikrarını nihai amaç olarak kabul eden parasal otoriteler için döviz kurlarının gelişimi, özellikle döviz kurlarının yurt içi enflasyon oranları üzerinde kısa ve uzun vadeli geçiş etkilerinin saptanması, para politikası uygulaması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle gerek merkez bankaları gerekse ekonomide yer alan diğer aktörler döviz kurlarının gelişimini yakından takip etmektedir (Kara & Ögünç, 2011, s. 1-11).

İthal bir malın yurt içindeki fiyatı temel olarak iki değişkenden etkilenmektedir. Bunlar: döviz kuru ve ithalat fiyatıdır. Örneğin yurt dışından petrol ithal eden bir ülkede petrol fiyatlarının artıyorsa bunun nedeni ya o ülkedeki döviz kurunun arttığına işaret etmektedir ya da petrolün ithal fiyatının arttığına işaret etmektedir. Bu nedenle enflasyon dinamiklerinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi açısından bu etkilerden hangisinin olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir (Kara & Ögünç, 2011, s. 1-11)

Döviz kuru geçiş etkisi, döviz kurundaki değişme nedeniyle ithal ve ihracat mallarının fiyatlarında meydana gelen değişime denir. Bilindiği gibi döviz kuru kanalı hem toplam talebi hem de toplam arzı etkileyebilmektedir. Örneğin para arzının arttığı bir ekonomide yurt içi reel faiz oranı düşeceğinden yabancı yatırımcı için söz konusu bu ülkede yatırım yapmak artık daha az karlı hale gelmekte ve ülkeden sermaye çıkışları söz konusu olmaktadır. Bu durumda ulusal paranın değeri düşmekte ve bu da yurt içinde üretilen malların yabancı mallara kıyasla daha ucuz olmasına neden olmaktadır. Ancak şuna da değinmek gerekir ki artan döviz kuruyla

birlikte ithalat söz konusu ülke için daha pahalı hale gelecek ve bu da yurt içi enflasyon oranlarına direkt olarak etki edecektir. Ayrıca daha pahalı hale gelen ithalat nedeniyle yurt içinde toplam arz kısıllanacak ve bu da yine fiyatların artmasına neden olacaktır (TCMB, 2013, s. 1-17).

3.5. CARİ DENGE VE ENFLASYON İLİŞKİSİ

Temel olarak enflasyon bir tek nedene indirgenememektedir. Enflasyon iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Talep enflasyonu bilindiği gibi toplam tüketimin üretimi aşması şeklinde kedisini göstermekteyken arz enflasyonu ise üretim maliyetlerinde meydana gelen artışların tüketici fiyatlarına yansıtılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Üretim maliyetleri ise birçok nedenle artabilir. Örneğin ücretlerde meydana gelen bir artış maliyet enflasyonuna neden olabilir. Ya da ulusal paranın değer kaybettiği zamanlarda yani döviz kurunun yükseldiği zamanlarda ithal mallar daha pahalı hale geleceği için yurt içi enflasyonu üzerinde baskı oluşturabilecektir. Veya yurt dışından ithal edilen bazı malların fiyatları direkt olarak artabilir. İşte bu nedenlerden dolayı üretim maliyeti artabilir ve bir ülkede maliyet enflasyonu gözlemlenebilir (Eğilmez, Türkiye' deki Enflasyonun Analizi, 2017).

Bir ekonomide dengesizlik iki alanda ortaya çıkmaktadır. Bunlar dış dengesizlik ile toplam arz ve toplam talep dengesizlikleridir. Cari denge mal ve hizmet dengesi ile cari transfer dengesinden oluşmaktadır. Söz konusu bu kalemlerde oluşacak bir dengesizlik ise hem cari dengeyi hem de yurt içi enflasyonu şu şekilde etkilemektedir (Alawin & Oqaily, 2017, s. 45-56):

- Cari işlemler grubunun alt kalemlerinde olan ithalat enflasyonu hem olumlu hem de olumsuz olmak üzere iki şekilde etkileyebilmektedir. İthalattaki artış yurt içi üretimlerin yetersiz olduğu ya da ekonomik anlamda yapısal bazı sorunların bulunduğu ekonomilerde enflasyona olumsuz yönde etki etmekte ve enflasyon üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Ancak ithalat yurt içi enflasyon üzerinde baskı

unsuru olduğu gibi enflasyonu, talep fazlalığını karşılaması nedeniyle, dűřürücü etki de yaratabilmektedir.

- İkinci olarak yurt içinde üretilen ürünlerin yurt dışı talebi azaldığında ya da bir ülkenin yurt dışı pazarlarda rekabet gücü azaldığında bu durum söz konusu ülkenin ihracatını dűşürecektir. Bu da ülke içindeki hükümetin ihracattan elde ettiği gelirlerin azalmasına neden olacak hükümetler ise bu açıkları finanse etmek için ya kısa vadede borçlanmaya gidecek ya da ekonomik aktörlere çeşitli imtiyazlar verecektir. Bu durum da enflasyon üzerinde baskı oluşturacaktır.

- Üçüncü olarak ise işçi transferlerinde yani cari transferlerde ya da dış yardımlarda ortaya çıkacak bir azalma ülke içinde gerçekleştirilecek proje finansman imkânını kısıtlayacağından enflasyonist baskıyı artırabilecektir. Ancak böyle bir durumun yaşanması bir yandan tüketici talebini kırarakken diğer yandan yatırımları azaltması nedeniyle enflasyonu yavaşlatıcı hatta deflasyonist bir etki yaratması olasılığının da unutulmaması gerekmektedir.

Özet olarak cari işlemler kalemleri enflasyon üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler doğurabilmektedir. Enflasyonun nedenlerinin iyi belirlenmesi enflasyona etki eden diğer değişkenlerin yanı sıra dış ticaret işlemlerinin de iyi analiz edilmesine bağlıdır. Türkiye'de son yıllarda görünen enflasyon türü daha çok maliyet boyutludur ve bunun en önemli nedenlerinden biri ithalat fiyatlarının artmasıdır.

4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde her ne kadar Türkiye'de dış ticaret açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik doğrudan çalışmalar az sayıda olsa da dış ticaret ve döviz kuru arasındaki ilişki ve de döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere ayrı ayrı yapılan pek çok çalışma mevcuttur. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye'de dış ticaret açığı ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere yapılan çalışmalara ve ulaşılan sonuçlara daha sonra da Türkiye'deki döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara ve bu çalışmaların ulaştıkları sonuçlara değinilecektir.

4.1. DIŞ TİCARET AÇIKLARI VE DÖVİZ KURU ARASINDAKİ İLİŞKİYİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Gül ve Ekinci (2006) çalışmasında reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi VAR yöntemi yoluyla açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmada 1990:01 - 2006:08 dönemine ait verilerden yararlanılmış olup reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğuna, Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre ise reel döviz kurlarından ihracat ve ithalata herhangi bir ilişki bulunamazken, ithalat ve ihracattan reel döviz kurlarına doğru tek yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Karagöz ve Doğan (2005) çalışmasında döviz kuru ile dış ticaret ilişkisini Çoklu Regresyon Analizi Yöntemiyle açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmada 1995 Ocak - 2004 Haziran verileri kullanılmış olup ihracat ve ithalat değişkenlerinin kendi ve birbirlerinin gecikmeli değerlerinden etkilenirken aylık kur değişimlerinden

etkilenmedikleri fakat ani ve önemli kur değişikliği olarak yorumlanan devalüasyonlardan etkilendikleri bulunmuştur. Çalışmada reel döviz kurundan dış ticaret değişkenlerine doğru uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır.

Bayraktutan ve Arslan (2003) çalışmasında Türkiye'de döviz kuru, ithalat ve enflasyon arasındaki ilişkiyi regresyon analizi yöntemiyle açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmada 1980 - 2000 yıllarına ait veriler kullanılmış, çalışmanın sonucuna göre döviz kurundaki artışlar ithalat hacmini olumsuz yönde etkilemiş ve döviz kuru ile ithalat arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Yine aynı çalışmada enflasyon ile ithalat arasında da negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Kartal vd. (2018) Türkiye ekonomisinde döviz kurlarını belirleyen makroekonomik göstergelerin belirlenmesine yönelik MARS yöntemi ile yapmış oldukları çalışmada Türkiye'de en fazla kullanılan döviz olarak ABD Doları ve Euro para birimlerini kabul etmişler ve Dolar ve Euro kurunu belirlemeye yönelik 2006:1 - 2017:6 dönemine ait verilerle çalışmışlardır. Çalışmada ABD Dolar kurunun para arzı, bütçe açığı, yabancı yatırımlar, işsizlik, iç borç, ithalat, enflasyon ve cari açık değişkenlerinden etkilendiği sonucuna ulaşılırken ABD Dolar kurunun en fazla para arzı, bütçe açığı, yabancı yatırımlar, işsizlik ve iç borç değişkenlerinden etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada Euro kurunun ise para arzı, bütçe açığı, cari açık, yabancı yatırımlar, ham petrol ithalatı ve ihracat değişkenlerinden etkilendiği ve Euro kurunu en fazla etkileyen değişkenlerin ise para arzı, bütçe açığı ve cari açık olduğu saptanmıştır.

Şit ve Karadağ (2019) ARDL Modeli çerçevesinde 2003M01 - 2018M06 dönemlerine ait verilerle Türkiye'de döviz kurunu belirleyen etmenleri araştırmaya yönelik yaptıkları çalışmada cari işlemler ve dış ticaret açıkları ile döviz kuru arasında hem kısa hem de uzun dönemde pozitif yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada faiz oranları ile döviz kuru arasında negatif yönlü bir ilişki, enflasyon ile döviz kuru arasında ise pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

4.2. DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARSINDAKİ İLİŞKİYİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Kaya (2018) çalışmasında Türkiye'de enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi VAR yöntemi ile araştırarak açıklamaya çalışmıştır. Çalışma 2003:01 - 2016:12 dönemine ait veriler kullanılarak yapılmıştır. Fiyat endeksi olarak üretici fiyat endeksinin kabul edildiği çalışmanın sonucuna göre döviz kurlarının enflasyon üzerinde yaklaşık %15 etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Türk (2016) çalışmasında Türkiye'de döviz kuru ve enflasyon ilişkisini VAR modeli çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada 1987 - 2013 dönemi verilerinden faydalanılmış olup, döviz kurunun enflasyona etkisi anlamlı bulunurken enflasyonun döviz kuruna etkisi anlamsız bulunmuştur. Ayrıca çalışmada etki-tepki analizinden elde edilen sonuçlara göre nominal döviz kurlarında meydana gelen ilk bir aylık artışın TÜFE'yi dört ay boyunca pozitif yönde etkilediği dört aydan sonra ise etkisini yitirdiği, yine nominal döviz kurunda meydana gelen ilk bir aylık artışın ise TEFE'yi ilk iki ay boyunca pozitif yönde etkilediği ve sonrasında etkisini yitirdiği tespit edilmiştir.

Girginer ve Yenilmez (2005) çalışmasında Türkiye'de enflasyonun incelenmesine yönelik doğrusal regresyon modeli yardımıyla yapmış oldukları çalışmada 1982 - 2002 dönemine ait verileri kullanmışlar ve Türkiye'nin bu dönem içinde yaşadığı enflasyonu etkileyen en önemli sebebin döviz kuru olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada enflasyonu etkileyen diğer önemli değişkenler olarak ise para arzı, nominal ücretler, petrol fiyatları ve kamu kesimi bütçe açığı değişkenleri belirlenmiştir.

Göçer ve Gerede (2016) çalışmasında Türkiye'de dış ticaretin enflasyona etkisini birim kök testi ve nedensellik analizleri çerçevesinde açıklamaya çalışmışlardır. 1989 - 2015 dönemlerine ait verilerin kullanıldığı çalışmada Granger nedensellik testine göre enflasyon ile ithalat ve ihracat arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Toda-Yamamoto yöntemi ile yapılan testte ise ihracat ile enflasyon arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken, ithalattan enflasyona doğru tek

yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Sonuç olarak ise Türkiye'deki ihracat ve ithalattaki artışların enflasyonu artırıcı yönde etki ettiği tespit edilmiştir.

Vikneswaran ve Wai (2019) Malezya ekonomisinde ticaret dengesine etki eden faktörleri incelemek adına yaptıkları çalışmada dış ticaret dengesini etkileyen değişkenler olarak döviz kuru, enflasyon oranı, gayri safi yurt içi hasıla ve para arzı değişkenlerini belirlemişler ve 2000 - 2015 dönemleri arasını araştırmışlardır. Yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre milli gelir, enflasyon oranı ve döviz kurunun dış ticaret dengesini önemli ölçüde etkilediği tespit edilirken para arzının dış ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı saptanmıştır. Enflasyon oranı, döviz kuru ve milli gelir ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkinin yönü ise; enflasyon oranı ve dış ticaret dengesi pozitif yönlü, para arzı ve döviz kuru birlikte negatif yönlü milli gelir ise hem pozitif hem de negatif yönlü olarak tespit edilmiştir. Çalışmada ARDL modeli kullanılmıştır.

Monfared ve Akın (2017) çalışmasında İran ekonomisinde döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi 1976 - 2012 dönemine ait verileri kullanarak açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmada VAR modeli kullanılmış olup çalışmanın sonucuna göre İran ekonomisinde enflasyona en büyük etkinin para arzı artışları olduğu döviz kurundaki gelişmelerin de enflasyonu etkilediği fakat para arzı kadar etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sibanda vd. (2015) Güney Afrika Cumhuriyeti ekonomisinde petrol fiyatları ve döviz kurunun enflasyon beklentileri üzerindeki etkilerini Temmuz 2002 - Mart 2013 dönemlerine ait aylık verilerle VAR yöntemini kullanarak yapmış oldukları çalışmada petrol fiyatlarındaki artışların petrol ithalatçısı olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nde fiyatlar genel seviyesindeki artış beklentisini yükselttiğini, yine döviz kurlarındaki yükselmenin de enflasyon beklentisinde artışa neden olduğunu bulmuşlardır.

Sean vd. (2019) Kamboçya ekonomisinde para arzı, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere VAR modelini kullanarak Ocak 2009 - Nisan 2018 dönemine ait verilerle yaptıkları çalışmada para arzındaki artışların enflasyona neden olduğunu, yine döviz kuru ile enflasyon arasında da pozitif bir ilişkinin bulunduğunu yani döviz kuru artıkça enflasyonun da arttığını bulmuşlardır.

Muço vd. (2004) Arnavutluk ekonomisinde enflasyon, döviz kuru ve para politikası arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere VAR modelini kullanarak 1994 - 2000 dönemine ait üç aylık verileri kullanarak yaptıkları çalışmada döviz kurundaki durağanlığın enflasyon oranlarını düşük düzeylerde seyretmesinde çok büyük etkisinin olduğunu ve para politikası araçlarının son yıllarda çeşitlendiğini ve bu durumun da daha istikrarlı ve öngörülebilir fiyatlar genel seviyesi değişimlerine yol açtığını bulmuşlardır. Ayrıca dolaylı para politikası araçlarının da kullanılmaya başlanmasıyla birlikte Arnavutluk ekonomisinde para politikasında döviz kuru aktarım mekanizmasının reel ekonomiye etkinliğine katkıda bulunduğu bulunmuştur.

Kara ve Ögünç (2011) Türkiye ekonomisi 2002 - 2011 dönemi verilerini kullanarak döviz kurunun fiyatlara geçiş etkisini araştırdıkları çalışmada çeşitli VAR tekniklerini kullanmış olup sonuç olarak geçişkenliğin döviz kuru ve fiyatlar genel endeksinden çekirdek TÜFE'ye geçiş etkisinin bir yıllık süre içerisinde 0,15 olduğunu bulmuşlardır. Söz konusu bu etkinin azalan bir seyri izlediğine vurgu yapılmıştır.

Dedeoğlu ve Kaya (2015) Türkiye ekonomisinde döviz kurunun enflasyona etkisini araştırmak adına 2003 - 2013 dönemlerine ait verileri kullanarak yaptıkları analizde model belirsizliği kavramı üzerinde durmuşlar ve çalışmada VAR yöntemi kullanılarak 40 adet model elde etmişlerdir. Söz konusu bu 40 modelden elde edilen sonuçlar Bayesyen ortalamalara göre hesaplandığında döviz kurlarının TÜFE'ye etkisini 7,5; döviz kurlarının ÜFE'ye etkisini ise 26,7 olarak hesaplamışlardır. Çalışmada döviz kurlarının TÜFE'ye geçiş etkisinin zaman içinde azaldığı vurgulanmıştır.

Yanıkaya vd. (2015) Türkiye'de petrol fiyatları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi Phillips Eğrisi yardımıyla inceledikleri çalışmada 1990 - 2013 dönemlerine ait verileri kullanarak hareketli regresyon, özyinelemeli regresyon ve zamanla değişen parametrelili regresyon modellerini kullanmışlardır. Sonuç olarak ise 2002 yılında petrol fiyatlarından enflasyona geçişkenlik bağlamında bir kırılma olduğu, 2002 yılından sonra geçişkenliğin önemli ölçüde arttığını bulmuşlardır.

Bölükbaş (2019) Türkiye ekonomisinde enflasyon cari açık ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere 2006 - 2018 dönemi verilerini kullanarak

VAR analizi yöntemiyle yaptığı çalışmada cari açık ve bankacılık sektörü kredilerinin enflasyon üzerinde etkili olduğunu ancak bankacılık sektörü kredilerinin enflasyon üzerinde cari açığa kıyasla daha etkili olduğunu tespit etmiştir.

Şahin (2018) Türkiye'de 2005: 1 - 2018: 6 dönemine ait verilerle dış ticaret ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdığı çalışmada Toda-Yamamoto nedensellik testine göre ithalat ve enflasyon arasında uzun dönemli nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmış ayrıca ihracat ve enflasyon arasında da iki yönlü ilişkiye ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca Bootstrap Kayan Pencere Nedensellik testi sonuçlarına göre farklı dönemler itibarıyla enflasyon, ihracat ve ithalat arasında nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Azgün (2013) Türkiye ekonomisinde döviz kurlarının fiyatlara geçiş etkisinin 1987:1 - 2010:4 dönemine ait verileri kullanarak ve VAR yöntemiyle yapmış olduğu çalışmada döviz kurları ve arz şoklarının tüketici fiyatlarını belirlemede oldukça önemli bir paya sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alev (2019) ARDL sınır testi yaklaşımı ile 2006:q1 - 2018:q2 dönemine ait verilerle Türkiye'de enflasyonun belirleyicileri üzerine yapmış olduğu çalışmada döviz kurunun enflasyon üzerinde negatif etkisinin olduğunu ancak bu etkinin anlamsız olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca döviz kuru oynaklığının ise enflasyon üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ancak bu ilişkinin de anlamsız olduğu bulunmuştur.

Şahinoğlu vd. (2010) ARDL sınır testi yaklaşımı ile 1987:01 - 2008:04 dönemine ait verilerle Türkiye'de enflasyonun oluşumu üzerine yaptıkları çalışmada yurt dışı fiyat düzeyi, ücretler ve çıktı açığının fiyatlar genel düzeyi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu söz konusu değişkenler arasındaki en önemli etkinin ise çıktı açığından kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Çıktı açığının enflasyon üzerinde kısa dönemde de etkili olduğunu ancak etkinin gecikmeli olarak ortaya çıktığını bulmuşlardır.

Özcan (2014) dinamik panel veri analizi yöntemiyle 2000 - 2009 dönemi için 44 gelişmekte olan ülkede enflasyonun belirleyicileri üzerine yapmış olduğu çalışmada kurun ele alınan ülkelerdeki enflasyon için en etkili değişken olduğunu,

ticari açıklık ve büyümenin ise enflasyona aynı oranda etki ettiğini tespit etmiştir. Ayrıca cari açık ve para arzının enflasyon oranı üzerinde pozitif ancak sınırlı bir etkisinin olduğu saptanmıştır.

Afsal vd. (2018) NARDL yaklaşımı çerçevesinde 2004:01 - 2018:05 dönemine ait aylık verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için enflasyonun belirleyicileri üzerine yaptıkları çalışmada reel efektif döviz kuru ile enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğunu tespit etmişlerdir.



5. YÖNTEM VE ANALİZ

5.1. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER

Çalışmada Türkiye ekonomisi için tüketici fiyat endeksi (TÜFE), cari denge (CD), reel döviz kuru (RDK), para arzı (M2) değişkenleri kullanılarak dış ticaret açığı ile enflasyon arasındaki ilişki ampirik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 2003:1 - 2018:4 dönemlerine ait çeyrek dönemlik verilerdir. Söz konusu verilere Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden ulaşılmıştır. Çalışmada değişkenlerin önünde kullanılan “ Δ ” ilgili değişkenin birinci farklarının alındığını göstermektedir. Değişkenler ilgili dönemin tüketici fiyat endeksi değeri ile reel hale getirilmiştir. İlgili değişken tanımları aşağıda yer alan tablodaki gibidir:

Tablo 3: Değişken Tanımları

Değişkenler	Tanımlar
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi Değişim Oranı (2003=100)
RDK	Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (2003=100)
RCD	Reel Cari Denge
RM2	Reel Para Arzı

Not: RDK, RCD ve RM2 değişkenleri TCMB'den, TÜFE değişkenine ait veriler ise TÜİK'ten elde edilmiştir.

Not: Reel Cari Denge değişkeni yıllık ortalama döviz kuru üzerinden TL'ye çevrilmiştir.

5.2. YÖNTEM

Bu çalışmada enflasyon fonksiyonu için Alawin ve Oquaily (2017) Ürdün ekonomisi için yapmış oldukları çalışmada kullanmış oldukları model esas alınmıştır:

$$\text{LnTUF}E_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LnCD}_t + \alpha_2 \text{LnRDK}_t + \alpha_3 \text{LnM}2_t + u_t \quad (5.2.1)$$

Çalışmada değişkenlerin durağanlıklarının test edilmesi için Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) testleri kullanılmıştır. Daha sonra değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin bulunup bulunmadığını test etmek için Johansen Koentegresyon Testi, kısa dönem ilişkisinin bulunup bulunmadığını belirlemek için Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

Durağanlık kavramı zaman serilerindeki verilerde belirli bir zaman sürecinde sürekli bir artma ya da azalmanın olmadığı, verilerin zaman boyunca bir yatay eksen boyunca dağılım gösterdiği yani zaman serisi verilerinin sabit bir ortalama etrafında dalgalandığı ve söz konusu bu dalgalanmanın varyansının zaman boyunca sabit kaldığı şeklinde ifade edilmektedir. Herhangi bir zaman serisinde durağanlık ortalama durağanlık, varyans durağanlık, fark durağanlık ve trend durağanlık şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 229). Ancak zaman serilerinde durağan olmama durumu genellikle ortalama durağanlık ve varyans durağanlık şeklinde ortaya çıkmaktadır (Işık, Acar, & Işık, 2004, s. 325-340).

Ekonometrik analiz yaparken değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analize konu söz konusu değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Durağan olmayan serilerle yapılan analizler sahte tahmin sorununa yol açabileceğinden söz konusu ekonometrik model kurulmadan önce verilerin hangi düzeyde durağan olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir (Vergil & Serdar, 2009, s. 35-57).

5.2.1. BİRİM KÖK TESTLERİ

5.2.1.1. Genişletilmiş Dickey - Fuller Testi

Zaman serilerinin durağanlıklarının analiz edilmesinde kullanılan yöntemlerden uygulamalı çalışmalarda en sık kullanılanları, Dickey-Fuller (1979) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (1998) tarafından geliştirilen Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmit ve Shin (1992) tarafından geliştirilen KPSS birim kök testleridir (Güvenek, Alptekin, & Çetinkaya, 2010, s. 1-28). Çalışmamızda daha önce de değindiğimiz gibi ADF ve PP testleri ile serilerin durağanlıkları test edilecektir.

Dickey-Fuller tarafından geliştirilen birim kök testi sadece birinci dereceden otoregresif süreçlere değil aynı zamanda daha yüksek dereceden otoregresif süreçlere de uygulanabilmektedir. p'inci dereceden otoregresif bir AR(p) süreci (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 322):

$$Y_t = \Phi Y_{t-1} + \Phi Y_{t-2} + \Phi Y_{t-3} + \dots + \Phi_p Y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (5.2.1)$$

şeklindedir. Eğer zaman serisi modeli yukarıda yer alan denkleme göre değil de aşağıdaki gibi kurulmuşsa (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 322):

$$Y_t = \Phi Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5.2.2)$$

hata terimi ε_t kolerasyonlu olacaktır. Bu durumda da denklemdeki hataların kolerasyonlu olması nedeniyle Dickey-Fuller test süreci geçersiz kılınacaktır. Çünkü 5.2.2'deki hata terimi $\varepsilon_t = \Phi Y_{t-2} + \Phi Y_{t-3} + \dots + \Phi_p Y_{t-p} + u_t$ olarak algılanacaktır. Bu nedenle kalıntılardaki serisel kolerasyonun kaldırılması gerekmektedir. Eğer $\varepsilon_t = \Phi Y_{t-2} + \Phi Y_{t-3} + \dots + \Phi_p Y_{t-p} + u_t$

$3+\dots+\Phi_p Y_{t-p}+u_t$ denklemi 5.2.2'de yerine yazılırsa ulaşılabacak yeni model 5.2.1' deki modele eşit olacaktır. İşte bu aşamadan sonra Dickey-Fuller testi için uygulanan test süreci burada da geçerli hale gelecektir. İşte bu durumda uygulanan testlere Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testleri adı verilir (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 322).

Öncelikli olarak Dickey-Fuller sürecinde olduğu gibi 5.2.1'in birinci farkı alınır (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 322):

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \delta_1 Y_{t-1} + \delta_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + \delta_p \Delta Y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (5.2.3)$$

Yukarıda 5.2.2 nolu denklemde δ_i terimleri Φ_i terimlerinin genel fonksiyonlarıdır. ADF birim kök testleri aşağıda yer alan üç farklı regresyon modeli ile formüle edilmektedir (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 322-323):

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5.2.4)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5.2.5)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (5.2.6)$$

Yukarıdaki denklemlerde ΔY_t durağanlık analizi yapılan değişkenlerin birinci farkını, p terimi gecikme uzunluğunu, $\delta_i \Delta Y_{t-j}$ terimi ise gecikmeli fark terimlerini ve son olarak ε_t terimi ise ortalaması sıfır, varyansı değişmeyen, ardışık bağımlı olmayan olasılıklı hata terimini ifade etmektedir. Denklemler sırasıyla sabitsiz trendsiz, sabitli ve trendsiz, sabitli ve trendli modelleri temsil etmektedirler. Yine yukarıdaki 5.2.4, 5.2.5 ve 5.2.6 numaralı denklemlerde yer alan δ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadığı sınanmaktadır. Test sonucunda eğer sıfır hipotezi reddedilmezse, serinin birim kök içerdiği yani serinin durağan olmadığı sonucuna varılmaktadır (Sandalcılar, 2012, s. 1-15).

5.2.1.2. Phillips -Perron Birim Kök Testi

Phillips-Perron Birim Kök Testi, ADF süreci içerisinde düzeltme faktörünün eklenmesiyle oluşturulmaktadır ve hipotezler şu şekilde oluşturulmaktadır (Sevüktekin & Nargeleçekenler, 2010, s. 401-410):

$H_0: \rho = 0$ Seri durağan değildir, seride birim kök vardır.

$H_1: \rho < 0$ Seri durağandır, seride birim kök yoktur.

Test istatistiğinin asimtotik dağılımı ADF ile aynıdır.

5.2.2. EŞ BÜTÜNLEŞME VE HATA DÜZELTME MODELLERİ

5.2.2.1. Johansen Yaklaşımı

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmeye yarayan yöntemlerden bir tanesi de Johansen koentegrasyon yöntemidir. Bu yöntem olabirlik oranlarını elde etmek için hata düzeltme modelinin hesaplanmasını gerektirir (Barışık & Demircioğlu, 2006, s. 71-84). Johansen tarafından önerilen bu yaklaşımın temelinde iki nedene dayandığı öne sürülmektedir (Işık, Acar, & Işık, 2004, s. 325-340):

- İlgilenilen değişkenler açısından eşbütünleşme vektörlerinin en fazla olabileceği sayıyı belirlemek.
- Eşbütünleşme vektör ile ilgili parametrelerin maksimum olabirlik tahminlerini elde etmek.

Eşbütünleşme teorisi durağan olmayan serilerin doğrusal bileşimlerinin durağanlıklarının test edilmesine ve durağanlığın bulunması durumunda da uzun dönemli ilişkinin araştırılmasına imkan veren bir teoridir. Aslında eşbütünleşme analizi, serilerin durağan olmadıkları durumlarda dahi ilgili seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunabileceğini ve söz konusu bu ilişkinin durağan bir yapı sergileyebileceği varsayımına dayanmaktadır. Yani serilerin eşbütünleşik olmaları sistemdeki değişkenlerin her birinin kendine has dışsal ve kalıcı şoklar yerine ortak bir stokastik trendin etkisinde kaldıklarını ifade etmektedir. Eğer eşbütünleşik seriler aynı dereceden durağan iseler söz konusu seriler arasında eşbütünleşik ilişki var olabilir. Seriler benzer stokastik trend etkisinde oldukları için kurulan regresyon, sahte değil anlamlı bir regresyon olacaktır (Tarı & Yıldırım, 2009, s. 95-105).

Johansen testi durağan olmayan serilerin farkları ile seviyelerini içeren VAR tahmininden oluşmaktadır. Değişkenlerin seviyelerine ilişkin parametre matrisi, modelin uzun dönem özelliklerine ilişkin bilgileri kapsamaktadır. Birinci farklarında durağan olan iki değişkenden oluşan ($Z=(X,Y)$) vektör otoregresif modelin aşağıdaki denklemdeki gibi olduğu kabul edilirse,

$$z_t = A_i z_{t-1} + e_t \quad (5.3.1.1)$$

yukarıdaki denklemde, A_i ($i = 1,2,\dots,p$) z_{t-1} kapsamındaki değişkenlerin parametre matrisidir. z_t değişkenlerin birinci dereceden fark durağan oldukları varsayılırsa, yukarıdaki VAR modelini, serilerin hem birinci farklarını hem de seviyelerini kapsayacak biçimde aşağıdaki gibi VAR modeline dönüştürmek uygun olacaktır.

$$\Delta z_t = \sum_{i=1}^{p-1} \pi_i \Delta z_{t-i} + \pi z_{t-p} + e_t \quad (5.3.1.2)$$

Burada, π matrisinin rankı bağımsız eşbütünsel olmuş vektörlerin sayısına eşittir. $\text{Rank}(\pi)=0$ ise (5.3.1.2) numaralı denklemdeki π matrisi sıfır matrisi olur. $\text{Rank}(\pi)=n$ ise, vektör süreci durağandır. Diğer taraftan, π matrisinin rankı bir ise, z_t kapsamındaki serilerin, doğrusal ve bağımsız bir bileşimi ortaya çıkar ki, bu da, seriler arasında tek bir uzun dönem ilişkisinin (eşbütünleşmenin) mevcut olduğunu ifade eder. Eğer, π 'nin rankı birden büyük ise, seriler arasında birden fazla eşbütünleşme ilişkisi var demektir (Kutlar, 2005, s. 368).

Tahmin edilen denklemden yararlanarak Johansen eşbütünleşme testlerinde kullanılmak üzere iki test istatistiği önerilmektedir. Bunlardan ilki İz İstatistiği, diğeri ise Maksimum Öz-değer istatistiğidir. İz testinde, test edilen hipotez en fazla r adet eşbütünleşik vektör olduğudur. Bu hipotezi test etmek için kullanılan test istatistiği (5.3.1.3) numaralı denklemde verilmektedir (Maddala & Kim, 1998, s. 211):

$$\lambda_{\text{trace}} = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \hat{\lambda}_i) \quad (5.3.1.3)$$

Maksimum öz-değer testinde ise, “ $r+1$ adet eşbütünleşik vektör vardır” alternatif hipotezine karşı test edilen hipotez “ r adet eşbütünleşik vektör vardır” olarak kurulmaktadır. Maksimum öz-değer testinde kullanılmakta olan test istatistiği ise, (5.3.1.4) numaralı denklemde verilmektedir (Maddala & Kim, 1998, s. 212):

$$\lambda_{\text{max}} = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1}) \quad (5.3.1.4)$$

Her iki test içinde kullanılacak kritik değerler Johansen ve Juselius (1990) tarafından tablolştırılmıştır.

İz test istatistiği $\rightarrow \lambda_t$

Maksimum Özdeğer $\rightarrow \lambda_m$

$\lambda_t \lambda_m >$ kritik değer ise H_0 Red edilir.

5.3. BULGULAR

Çalışmada, ekonometrik model tahmininden önce değişkenlerin birim kök sınaması yapılmıştır. Çalışmada birim kök sınaması Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (1988) testleriyle gerçekleştirilmiştir. Her iki testte de sabit terimli ve sabit terimli ve trendli modeller dikkate alınmıştır.

Değişkenlerin düzey ve birinci dereceden farkı alınmış değerlerine ait ADF ve PP test sonuçları Tablo 4' te sunulmuştur.

Tablo 4: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları⁷

Değişken	ADF Birim Kök Testi Sonuçları		PP Birim Kök Testi Sonuçları	
	Trendsiz ADF	Trendli ADF	Trendsiz PP	Trendli PP
	t istatistikleri	t istatistikleri	t istatistikleri	t istatistikleri
tufe	0,778(4)	6,426(0)	5,564(3)	6,829(6)
cd	-2,369 (5)	-1,942 (5)	-3,178**(9)	-3,032(3)

⁷ **Not:** Tabloda parantez içindeki değerler ADF birim kök testinde Akaike bilgi kriterine göre tespit edilen bağımlı değişken gecikmelerini, PP birim kök testinde Newey-West optimal uyarılama gecikmelerini, *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde serinin durağan olduğunu ifade etmektedir.

rdk	-1,723(0)	-3,131(0)	-1,668(2)	-3,113(1)
m2	-1,325(0)	-2,479(0)	-1,507(6)	-2,399(1)
Δtufe	2,733(3)	1,573(3)	-1,837(3)	-3,559(1)**
Δcd	-4,427(5)*	-4,747(5)*	-12,167(25)*	-16,694(33)*
Δrdk	-5,039(4)*	-6,391(5)*	-9,084(4)*	-11,119(6)*
Δm2	-7,891(0)*	-7,912(0)*	-7,849(3)*	-7,844(4)*

ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre tüfe değişkenin ADF testine göre seviyesinde ve farkında birim kök taşıdığı, PP testine göre ise farkında trendli ve sabitli versiyonda birim kök taşımadığı tespit edilmiştir. cd değişkeninin PP testine göre seviyesinde sabitli versiyonda birim kök taşımadığı, trendli versiyonda ise birim kök taşıdığı, ADF testine göre ise seviyesinde birim kök taşıdığı, farkında birim kök taşımadığı tespit edilmiştir. rdk ve m2 değişkenlerinin her iki teste göre de seviyesinde birim kök taşıdığı, farkında durağan olduğu bulunmuştur.

Kullanılan değişkenlerin birinci dereceden durağan oldukları bulunduktan sonra aralarında eşbütünleşme araştırması yapılmıştır. Öncelikle değişkenlerin eşbütünleşme vektörüne sahip olup olmadıkları araştırılmıştır. Eşbütünleşme testleri ekonometride düzeyde durağan olmayan, ancak aynı dereceden durağan olan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin tahmin edilmesine ve modellenmesine olanak sağlamaktadır. Buradan yola çıkarak Johansen eşbütünleşme testinin uygulanabilmesi için yapılması gereken; ilk olarak, vektör hata düzeltmedeki kalıntılarında, otokorelasyon, değişen varyans problemine yol açmayan ve hata terimlerinin normal dağılması varsayımını mümkün kılan optimal gecikme uzunluğunun (k) Vektör Otoregresif Model çerçevesinde belirlenmesidir (Yavuz (2005)' dan aktaran: Küçükaksoy, 2015, s. 704).

Tablo 5: Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	-1960,632	NA	1,48e+24	67,00446	67,56786*	67,22439*
2	-1943,215	30,10949	1,42e+24*	66,95645	68,08325	67,39631
3	-1930,144	20,82539	1,59e+24	67,05573	68,74593	67,71552
4	-1917,249	18,79614	1,83e+24	67,16098	69,41458	68,04070
5	-1894,764	29,72653*	1,55e+24	66,94114*	69,75814	68,04078

Not: * işareti her bir model seçim kriteri için optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Johansen analizinden önce, kurduğumuz modeldeki uygun gecikme sayısı LR, FPE, AIC, SIC ve HQ model seçim ölçütleri dikkate alınarak seçilmiştir. Ulaştığımız sonuçlar yukarıda yer alan tabloda gösterilmektedir. Tabloya göre, FPE kriterine göre belirlenen 2 gecikme uzunluğu esas alınmaktadır.

Tablo 4'te Johansen Eşbütünleşme testi İz İstatistiği sonuçları sunulmuştur. Sonuçlarda görüldüğü gibi İz istatistiğine göre %5 anlamlılık seviyesinde iki eşbütünleşen vektör bulunmuştur. Tablo 5'te sunulan Johansen Eşbütünleşme Testi Max. Özdeğer İstatistiğine göre ise %5 anlamlılık seviyesinde üç eşbütünleşen vektör bulunmuştur.

Bu aşamadan sonra muhtemel eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Johansen ve Juselius tarafından geliştirilen koentegrasyon yöntemi ile sınanmıştır. İlişkinin varlığının bulunması halinde vektör hata düzeltme modeline dayalı Granger nedensellik testi aracılığıyla değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü belirlenecektir. Bulunan optimum gecikme uzunluğu çerçevesinde Trace ve Maximum Eigen test istatistiklerine aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 6: İz İstatistiğine Göre Eşbütünleşme Testi

Varsayılan Eşbütünleşme Eşitliklerinin Sayısı	Özdeğer(Eigenvalue)	İz Test İstatistiği	%5 Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değer	Olasılık**
Sıfır *	0,407043	67,35361	54,07904	0,0021
En Çok 1 *	0,260847	35,47302	35,19275	0,0466
En Çok 2 *	0,148407	17,03577	20,26184	0,1312
En Çok 3	0,111863	7,236355	9,164546	0,1145

*%5 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini gösterir.

**Mac Kinnon - Haug - Michelis (1999)' e göre olasılık değerini (p-values) gösterir.

Yukarıda yer alan Trace testi tablosu eşbütünleşme vektör sayısını göstermektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını gösteren $H_0: r= 0$ hipotezi için Trace test istatistiği değer %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yine benzer şekilde en fazla 1 ve en fazla 2 eşbütünleşik etkileşim olduğunu kabul eden hipotezler de Trace test istatistiği değeri %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Ancak değişkenler arasında en fazla 3 eşbütünleşik etkileşim olduğunu kabul eden hipotez reddedilememiştir.

Tablo 7: Max Özdeğer İstatistiğine Göre Eşbütünleşme Testi

Varsayılan Eşbütünleşme Eşitliklerinin Sayısı	Özdeğer(Eigenvalue)	Max. Özdeğer Test İstatistiği	%5 Anlam Düzeyinde Kritik Değer	Olasılık*
Sıfır *	0,407043	31,88059	28,58808	0,0183
En Çok 1	0,260847	18,43725	22,29962	0,1589
En Çok 2	0,148407	9,799416	15,89210	0,3530
En Çok 3	0,111863	7,236355	9,164546	0,1145

* %5 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini gösterir.

** Mac Kinnon - Haug - Michelis (1999)' e göre olasılık değerini (p-values) gösterir.

Max Eigen istatistik tablosu ise değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını iddia eden hipotez reddedilmiştir. Buna göre sistemde bir adet eşbütünleşme vektörü bulunduğunu göstermektedir. Sonuç olarak hem Trace test istatistiği hem de Max Eigen test istatistiği sistemde 1 adet eşbütünleşme vektörü olduğunu göstermektedir.

Değişkenler arasında bir eş bütünleşme ilişkisi tespit edildiği için, VEC modeli tahmin edilmiştir. Bu tahminden elde edilen eşbütünleşme ilişkisi aşağıda verilmiştir.

$$TÜFE = 209,9461 + 4,09E-05M2 + 9,80E-06CD - 1,228388RDK \quad (5.3.1)$$

Eşbütünleşme denklemi sonuçlarına göre;

-Para arzındaki bir birimlik artış TÜFE'de %4,09E-05'lik bir artışa neden olmaktadır.

-Cari dengede meydana gelen bir birimlik artış TÜFE'de %9,80E-06'lik bir artışa neden olmaktadır.

- Reel döviz kurunda meydana gelen bir birimlik artış TÜFE'de %1,228388'lik bir azalış meydana getirmektedir.

5.3.1. Kısa Dönem Eşbütünleşme Analizi

Ekonometrik bir modeldeki tüm değişkenler durağansa, VAR modeli kullanılabilir. Böyle bir durumda durağan değişkenin şoku geçici bir etkiye sahiptir. Yani başlangıçtaki bir şokun etkisi bir süre sonra ortadan kalkmaktadır. Eğer değişkenler durağan değilse, bu defa durağan olmayan değişkenleri durağan hale getirmek için fark almak ya da yüzde değişmeleri kullanmak gibi yöntemler kullanılabilir. Ancak bu durumda farkı alınan değişkenlerdeki bir şokun, diğer farkı alınmış değişkenler üzerindeki etkisinin geçici, düzey değerlerindeki etkisinin

ise kalıcı olduğunu bilmek, etki ve tepkilerin yorumlanması açısından, önem arz etmektedir. Değişkenler durağan olmamakla birlikte eğer eşbütünlük ise VAR modeli kullanılması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu durumda VAR modeli yerine VECM kullanılması daha doğrudur (Tarı, Ekonometri, 2006, s. 436).

Granger, seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin bulunması durumunda en az bir nedensellik yönünün bulunduğunu ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunması durumunda, durağan olmayan serilerle yapılan VAR analizlerinde yapılan tahminin standart hatalarının güvenilir olmaması nedeniyle hata düzeltme terimini içeren modeller yardımıyla analiz edilmesinin daha güvenilir sonuçlar vereceğini belirtmektedir (Canbazoglu, 2010, s. 64).

Tablo 8'de VECM analiz sonuçları görülmektedir:

Tablo 8: Kısa Dönem Eşbütünlük Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	t istatistiği	Olasılık
EC _{t-1}	0,082183	2,18687	0,03758
D(TUFE(-1))	0,455203	2,80920	0,16204
D(TUFE(-2))	0,164312	0,89086	0,18444
D(RM2(-1))	4,85E-06	1,42067	3,4E-06
D(RM2(-2))	4,80E-06	1,35474	3,5E-06
D(RCD1(-1))	4,80E-06	4,06584	1,0E-06
D(RCD1(-2))	9,70E-07	0,85116	1,1E-06
D(RDK(-1))	-0,088319	-1,11511	0,07920
D(RDK(-2))	-0,012058	-0,15916	0,07576
C	1,336754	1,33804	0,99904

Hata düzeltme katsayısı kısa dönemde bağımlı değişkendeki dengeden sapmanın bir sonraki dönemde ne kadarının düzeltildiğini göstermektedir. Hata düzeltme katsayısının pozitif bulunması dengeden uzaklaşıldığını negatif bulunması ise dengeye yaklaşıldığını göstermektedir (Nkoro & Uko, 2016, s. 63-91). Hata düzeltme katsayısı pozitif ve anlamlıdır. Dolayısıyla şokun etkisi artarak devam etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada 2003 Q:1 - 2018 Q:4 dönemine ait üç aylık veriler kullanılarak Türkiye'de dış ticaret açığı, döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki vektör hata düzeltme modeli yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle değişkenlerin birim kök taşıyıp taşımadıkları incelenmiş, durağanlık analizi sonucunda bütün değişkenlerin birinci farkında durağan oldukları tespit edilmiştir. Serilerin birinci farkında durağanlıkları sağlandıktan sonra aralarındaki uzun dönemli ilişkinin araştırılması amacıyla eşbütünleşme testi yapılmıştır. Değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunması nedeniyle vektör hata düzeltme modeline dayalı nedensellik testi yapılmıştır.

Yapılan nedensellik testi sonucuna göre para arzı, reel döviz kuru ve TÜFE değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik, cari dengeden TÜFE'ye doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. TÜFE'den cari dengeye doğru bir nedenselliğin bulunamaması yapılan diğer çalışmalarla da uygundur. Ayrıca para arzı ve cari dengeden reel döviz kuruna herhangi bir nedensellik tespit edilemezken TÜFE'den reel döviz kuruna doğru bir nedensellik saptanmıştır. Bu durumun nedeni ise enflasyondan korunma yöntemi olarak döviz talebinin artması olarak yorumlanmaktadır.

Türkiye'de kronik bir sorun haline gelen cari açık kavramı döviz talebine neden olmakta bu durum da döviz kurunun artmasına ve böylece de yurt içi enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki 2006-2012 yılları arasında Türkiye ekonomisi yüksek cari açılara düşük enflasyon oranları eşlik etmiştir. Bu aslında cari açıkların finansmanın sağlandığı takdirde yurt içi enflasyona etki etmeyeceği görüşünü de desteklemektedir. Ancak Türkiye'de son yıllarda görülen yüksek enflasyon probleminin artan dış ticaret açıkları ve bunun finansmanı sorunu nedeniyle artan döviz kurundan etkilenmekte olduğu düşünülmektedir. Yani sürekli olarak cari açık verilmesi ve bu açıkların

finansmanında yaşanan bir takım sorunlar döviz kurunda artışa, döviz kurundaki artış ise enflasyonda artışa neden olmakta temel olarak ise enflasyon nedenini cari dengesizlikler oluşturmaktadır.

Türkiye'nin bir yandan yüksek döviz kuru bir yandan da yüksek enflasyonla başa çıkmasının yolu ise ithal ikameci politikalarıdır. İhracatı ithalatına bağlı bir ülke olarak Türkiye'nin önümüzdeki süreçte ithal ara malları yurt içinde üretebilecek sanayiye önem vererek ithalatını düşürebilir ve aynı performansla ihracatına da devam ederek hem cari açık sorunundan kurtulabilir hem de döviz kurlarındaki yukarı yönlü hareketlerin önüne geçerek yurt içi enflasyon konusunda hedeflerine daha da yaklaşabilir.



KAYNAKÇA

- AFSAL, Mahmut, Şaban-DOĞAN, İbrahim-ÖRÜN, Emre-AYDIN, Bayram, (2018). Enflasyonun Stokastik Belirleyicileri: Türkiye Ekonomisi İçin Bir NARDL Yaklaşımı. **Journal Of Life Economics**, 5(4), 57-74.
- AKYILDIZ, Fatih, **Göstergeler Ne Anlatır? Türkiye İçin İktisadi Göstergeler Rehberi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (1. Baskı). İstanbul 2017.
- ALAWIN, Mohammad-OQAILY, Mohammad, (2017). Current Account Balance, Inflation, Industry And Sustainable Development In Jordan. **Revista Galega de Economia**, 26 (3), 45 - 56.
- ALEV, Nigar, (2019). Türkiye'de Enflasyonun Belirleyicileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı (2006:Q1 - 2018:Q2 Dönemi). **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi**, 3(1), 1-18.
- ARDIÇ, Oğuzhan-YILMAZ, Pınar, **Para-Banka, Uluslararası İktisat ve Türkiye Ekonomisi**, Seçkin Yayıncılık, (5. Baskı), Ankara 2008.
- ATAÇ, Beyhan, **Maliye Politikası**, ETAM A.Ş. Matbaa Tesisleri (7. Baskı), Eskişehir 2006.
- AZGÜN, Sabri, (2013), Türkiye'de Döviz Kuru Hareketlerinin İç Fiyatlara (İthalat Fiyatları, ÜFE, TÜFE) Geçişi, **Sosyoekonomi**, 20(20), 93-106.
- BAĞIŞ, Bilal. (2016), Döviz Kuru Sistemleri, N. EROĞLU, H. DİNÇER, Ü. HACIOĞLU içinde, **Uluslararası Finans Teori ve Politika**. Ankara: Orion Kitabevi.
- BARIŞIK, Salih-DEMİRCİOĞLU, Elmas, (2006), Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001), **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(3), 71-84.

- BAYRAKTUTAN, Yusuf-ARSLAN, İbrahim, (2003), Türkiye'de Döviz Kuru, İthalat ve Enflasyon İlişkisi: Ekonometrik Analiz (1980 - 2000), **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 5(2), 89 - 104.
- BOCUTOĞLU, Ersan, **Makro İktisat Teoriler ve Politikalar**, Murathan Yayınevi, (8. Baskı). Trabzon 2011.
- BÖLÜKBAŞ, Mehmet, (2019), Türkiye'de Enflasyon Cari Açık ve Bankacılık Sektörü Kredileri: 2006 - 2018 Dönemi İçin Bir İnceleme, **Social Sciences Research Journal**, 8(2), 77-92.
- BULUT, Erol-DEMİREL, Baki, **Uluslararası Parasal İktisat**, Pelikan Yayıncılık, (1. Baskı). Ankara 2015.
- CANBAZOĞLU, Sedef. (2010). "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) Yaklaşımı İle Türkiye İçin Bir Uygulama." *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- ÇELİK, Kenan, **Uluslararası İktisat**, Derya Kitabevi, (5. Baskı), Trabzon 2012.
- DEDEOĞLU, Dinçer-KAYA, Hüseyin, (2015), Model Belirsizliği Altında Döviz Kurunun Enflasyona Etkisi, **Central Bank of the Republic of Turkey Central Bank Review**, 15(2), 79 - 93.
- DOĞUKANLI, Hatice, **Uluslararası Finans**, Karahan Kitabevi, (2. Baskı), Adana 2008.
- EĞİLMEZ, Mahfi, (2014, 01 14). Mahfi Eğilmez Yazıları: Ödemeler Dengesini Okumak. 03 30, 2019 tarihinde Kendime Yazılar: <http://www.mahfiyilmmez.com/2014/01/odemeler-dengesini-okumak.html> adresinden alındı
- EĞİLMEZ, Mahfi. (2017, 05 04). Türkiye' deki Enflasyonun Analizi. 05 27, 2019 tarihinde <http://www.mahfiyilmmez.com/2017/05/turkiyedeki-enflasyonun-analizi.html> adresinden alındı

- EĞİLMEZ, Mahfi. (2018, 08 10). *Kendime Yazılar - Mahfi Eğilmez yazıları: Türkiye Sabit Kur Rejimine Geçebilir mi?* 02 13, 2019 tarihinde <http://www.mahfiegilmez.com/2018/08/turkiye-sabit-kur-rejimine-gecebilir-mi.html> adresinden alındı
- EĞİLMEZ, Mahfi-KUMCU, Ercan, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, (24. Baskı), İstanbul 2018.
- EREN, Ercan, **Makro İktisat**, Avcıol Basım Yayın, (4. Baskı), İstanbul 2006.
- ERTEK, Tümay, **Makroekonomiye Giriş (Basından Örneklerle)**, Beta, (3. Baskı). İstanbul 2010.
- ERTÜRK, Emin, **Uluslararası İktisat Teori - Politika - İktisadi Birleşmeler - Uluslararası Parasal Birleşmeler**, Ekin Kitabevi, (1. Baskı). İstanbul 1996.
- FRISCH, Helmut, *Theories Of Inflation*, 04 02, 2019 tarihinde https://books.google.com.tr/books?printsec=frontcover&vid=LCCN83001871&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false adresinden alındı.
- FROYEN, Richard, T., *Macroeconomics Theories and Policies*, Pearson Education, (10. Edition), Harlow 2012.
- GİRGİNER, Nuray-YENİLMEZ, Füsün, (2005), Türkiye'de Enflasyonun Ekonometrik Olarak İncelenmesi (1982-2002), **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(1), 101 - 116.
- GÖÇER, İsmet-GEREDE, Cemaleddin, (2016), Dış Ticaretin Enflasyon Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Zaman İçinde Değişen Bir Kök ve Nedensellik Testleri, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 11(2), 25-46.
- GÜL, Ekrem-EKİNCİ, Aykut, (2006), Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (16), 165-190.
- GÜRAN (1987)'dan aktaran: ÖZBEK, Dilek, (1998), Döviz Kuru Sisteminde Seçenekler, **Ekonomik Yaklaşım**, 9(29), 17-36.

- GÜVENEK, Burcu.-ALPTEKİN, Volakn.-ÇETİNKAYA, Murat, (2010), Enflasyon ve Dolaylı Vergilerden Elde Edilen Gelirler Arasındaki İlişkinin VAR Yöntemiyle Analizi, **Kamu-İş**, 11(3), 1-28.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, **Çağdaş İktisadi Sistemler**, Savaş Yayın ve Kitabevi, (4. Baskı). Ankara 1986.
- IŞIK, Nihat-ACAR, Mustafa-IŞIK, H., Bayram, (2004), Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9(2), 325-340.
- JOHANSEN, Søren-JUSELIUS, Katarina, (1990), Maksimum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration, With Applications to the Demand For Money, **Oxford Bulletin Of Economics And Statistics**, 52.
- KARA, Hakan-ÖĞÜNÇ, Fethi, (2011), Döviz Kuru ve İthalat Fiyatlarının Enflasyona Etkisi, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ekonomi Notları** (14), 1 - 11.
- KARAGÖZ, Murat-DOĞAN, Çetin, (2005), Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15(2), 219 - 228.
- KARLUK, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., (7. Baskı), İstanbul 2003.
- KARTAL, Mustafa, Tevfik-KILIÇ, DEPREN, Serpil-DEPREN, Özer, (2018), Türkiye'de Döviz Kurlarını Etkileyen Makroekonomik Göstergelerin Belirlenmesi: MARS Yöntemi İle Bir İnceleme, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 7(1), 209-229.
- KAYA, Harun, (2018), 2001 Krizi Sonrası Türkiye'de Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi: Döviz Kuru Geçiş Etkisinin VAR Analizi, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 73(3), 841 - 865.
- KAZGAN, Gülten, **İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi**, Bilgi Yayınevi, (2. Baskı), Ankara 1974.

- KEPKEP, Naci, **Kurumlar - Politikalar ve Avusturya Keynesçiliği**, Cem Yayınevi, (1. Baskı). İstanbul 1991.
- KHAN, Mohsin. S.-J. LIZONDO, J., Saul. (1987). Devaluation, Fiscal Deficits and The Real Exchange Rate, **The World Bank Economic Review**, 1(2), 357-374.
- KUTLAR, Aziz, **Uygulamalı Ekonometri**, Nobel Yayınevi (2. Baskı), Ankara 2005.
- MADDALA, G. S.-KIM, In, Moo., **Unit Roots, Cointegration, and Structural Change**. Cambridge University Press, 1998.
- MADURA, Jeff, (2012), **Uluslararası Finansal Yönetim - I**, (10. Baskı), (Çev. S. E. SARIOĞLU), Nobel Yayıncılık Ankara 2012.
- MANKIWI, Gregory, **Macroeconomics**, Worth Publishers, (6. Edition), New York 2007.
- MC KINNON, R. I., **Money In International Exchange, The Convertibility Currency System**, Oxford University Press, New York 1979.
- MILL, Alfred, **Economics 101** (4. Baskı). (Çev. N. SOYSAL), Say Yayınları, İstanbul 2018.
- MONFARED, Sanam., Shojaeipour-AKIN, Fetullah, (2017), The Relationship Between Exchange Rates and Inflation: The Cause Of Iran, **European Journal of Sustainable Development**, 6(4), 329-340.
- MUCO, Marta,-SANFEY, Peter-TACI, Anita, (2004), Inflation, Exchange Rate and The Role Of Monetary Policy In Albania, **European Bank for Reconstruction and Development**, Working Paper No: 88, 1 - 17.
- NKORO, Emeka-UKO, Aham, Kelvin, (2016), Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Technique: Application And Interpretation, **Journal Of Statistical and Econometric Methods**, 5(4), 63-91.
- O'SULLIVAN, Aarthur.-SHEFFRIN, Steven, M.-PEREZ, Stephen, J., (2015), **MACRAECONOMICS - Principles, Applications and Tools**, (Çev. CENGİZ, Sibel), Nobel Akademik Yayıncılık, (8. Baskı), Ankara 2015.

- ÖCAL, Tezer, **Makro İktisat**, İkinci Sayfa, (1. Baskı). İstanbul 2007.
- ÖZCAN, Burcu, (2014), Gelişmekte Olan Ekonomilerde Enflasyonun Belirleyenleri: Dinamik Panel Veri Analizi, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 15(1), 33-53.
- ÖZTÜRK, Nazım-Bayraktar, Yüksel, (2010), Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 157-191.
- PARASIZ, İlker, **Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar**, Ezgi Kitabevi, (2. Baskı). Bursa 2002.
- SALVATORE, Dominick, **International Economics**, Wiley Global Education US, (11. Edition), New Jersey 2012.
- SANDALCILAR, Ali, Rıza, (2012). Türkiye' de Kağıt Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Analizi, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, 13(2), 1-15.
- SEAN, Monorith-PASTPIPATKUL, Pathairat-BOONYAKUNAKORN, Petchaluck, (2019), Money Supply, Inflation and Exchange Rate Movement: The Case Of Cambodia By Bayesian VAR Approach, **Journal of Management, Economics, and Industrial Organization**, 3(1), 63 - 81.
- SEVÜKTEKİN, Mustafa-NARGELEÇEKENLER, Mehmet, **Ekonometrik Zaman Serileri Ananlizi**, Nobel Yayın Dağıtım, (3. Baskı). Ankara 2010.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası Finans**, Güzem Can Yayınları, (4. Baskı) İstanbul 2003.
- SEYİDOĞLU, Halil, (2003). **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Cem Yayınları, (15. Baskı), İstanbul 2003.
- SIBANDA, Kin.-HOVE, Progress.-MURWIRAPACHENA, Genius, (2015), Oil Prices, Exchange Rates, And Inflation Expectations In South Africa, **International Business & Economics Research Journal**, 14(4), 587 - 602.

- SLOMAN, John, **İktisat Makro**, (Çev. ÇAKMAK, Ahmet), Bilim Teknik Yayınevi (1. Baskı), İstanbul 2004.
- ŞAHİN, Dilek, (2018), Türkiye'de Dış Ticaret ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi, **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9(18), 125-146.
- ŞAHİNOĞLU, Tuğba-ÖZDEN, Kenan-BAŞAR, Selim-AKSU, Hayati, (2010). Türkiye'de Enflasyonun Oluşumu: ARDL Yaklaşımı, **Sosyoekonomi**, 11(11), 27-46.
- ŞİT, Mustafa-KARADAĞ, Haydar, (2019), Döviz Kurunu Belirleyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Ekonomisi İçin ARDL Sınır Testi Uygulaması, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, (23), 151-168.
- TALAS, Cahit, **Ekonomik Sistemler**, S. Yayınları, Ankara 1980.
- TARI, Recep, **Ekonometri**, Avcı Ofset, (4. Baskı b.), İstanbul 2006.
- TARI, Recep-YILDIRIM, Durmuş, Çağrı, (2009), Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama, **Yönetim ve Ekonomi**, 16(2), 95-105.
- TCMB, (2013), Parasal Aktarım Mekanizması, 05 10, 2019 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4e99834e-179b-4a08-820c-f2b259032afd/ParasalAktarim.pdf?MOD=AJPERES&CVID=> adresinden alındı
- TUNAY, K. Batu, **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, Arıkan Basım Yayın, (1. Baskı), İstanbul 2007.
- TÜRK, Emrah, (2016), Döviz Kuru Enflasyon İlişkisi "Türkiye Örneği", **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 5(9), 81-102.
- ULUATAM, Özhan, **Makroiktisat**, Savaş Yayınları, (9. Baskı), Ankara 1998.
- ÜNSAL, Erdal, M., **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı**, İmaj Yayıncılık, (1. Baskı), Ankara 2005.
- ÜNSAL, Erdal, M., **Makroekonomi**, Murat Yayınları, (11. Baskı), Ankara 2017.

VERGİL, Hasan-ERDOĞAN, Serdar, (2009), Döviz Kuru-Ticaret Dengesi İlişkisi: Türkiye Örneği, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(9), 35-57.

VIKNESVARAN, Manual-WAI, San, (2019), Dynamic Relationship Between Trade Balance and Macroeconomic Elements: Empirical Evidence From Emerging Economies in Malaysia, **International Journal Of Recent Technology and Engineering**, 7(5), 47 - 54.

WALTHER, Ted, (2002). **Dünya Ekonomisi**, (Çev. ÇAĞLAR, Ü.), Alfa Yayınları, (1. Baskı b.), İstanbul 2002.

YANIKKAYA, Halit-KAYA, Hüseyin-AKGÜL, Doğanbey, (2015), Petrol Fiyatlarının Enflasyona Geçişkenliği Değişti Mi?, **Central Bank of the Republic of Turkey Central Bank Review**, 15(3), 75 - 88.

YAVUZ (2005)'dan aktaran: KÜÇÜKAKSOY, İsmail-ÇİFÇİ, İsmail-ÖZBEK, Rabia, İnci, (2015), İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulaması, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5(2015-2), 691-701.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Adı Soyadı : İsmail Gençer ŞENTÜRK

Doğum Yeri ve Tarihi : Şebinkarahisar, 1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi Maliye Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Giresun Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı

Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar :Türkiye Halkbankası A.Ş. Proje
Değerlendirme, Mali Tahlil ve İstihbarat Daire
Başkanlığı, Uzman Yardımcısı
T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu, Sosyal
Güvenlik Denetmen Yardımcısı

İletişim

e-Posta Adresi : gencersenturk@gmail.com

Igsenturk@sgk.gov.tr

gncrsntrk@hotmail.com

Tarih : 02.06.2019